

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA OBČANSKÉ VÝCHOVY A FILOSOFIE

Diplomová práce
Obraz ženy a muže v učebnicích dějepisu

Autor: Bc. Denisa Pilátová
Vedoucí DP: PhDr. Zuzana Kubišová
Rok: 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených podkladů. Souhlasím s jejím dalším využitím s podmínkou, že veškeré převzaté informace budou řádně citovány.

Bc. Denisa Pilátová

Děkuji paní PhDr. Zuzaně Kubišové za konzultace, cenné připomínky a čas strávený nad mojí prací. Také děkuji všem, kteří věnovali čas přečtením mé diplomové práce.

Abstrakt

V práci se věnuji problematice genderu v učebnicích z hlediska obrazu ženy a muže. Především se zaměřuji na otázku „Jak je to se zachycením žen a mužů na obraze v učebnicích dějepisu?“ Pojetí ženy a muže v předmětu dějepisu vychází zejména z historického kontextu, kdy učebnice reflektují skutečné události doby minulé. Pro celistvost práce v úvodní části seznamuji s problematikou genderu v učebnicích na obecné rovině a také se samotným pojetím genderu. Součástí je rovněž obsahová analýza vybraných učebnic.

Abstract

This work deals with the issue of gender in textbooks regarding the image of woman and man, with the main question being: What is the image of woman and man in history textbooks give us? History as a subject reflects the conception of woman and man as based mainly on the historical context in which the textbooks reflect the actual events of the past. The introductory part of the work starts treating gender on a general level and then proceeds to a specific gender analysis of textbooks. The following part of the work presents content analysis of selected history textbooks.

Obsah

Úvod.....	5
1. Uvedení do problematiky genderu	7
1.1. Význam hlavních pojmů.....	7
1.2. Genderové role a genderová socializace	10
1.3. Genderové stereotypy	14
1.3.1. Dělbá práce na základě pohlaví.....	15
1.3.2. Gender a politika	18
1.3.3. Gender, rodina a výchova.....	19
1.3.4. Gender a školní prostředí	21
2. Problematika genderu v učebnicích	25
2.1. Jazyk a gender	26
2. 2. Gender v rovině koncepce předmětu	29
2.3. Příklady v učebnicích s genderovým zatížením jako potřeba názornosti.....	30
3. Zobrazování ženy a muže v učebnicích dějepisu ve vydavatelství Fraus (pro ZŠ a víceletá gymnázia).....	33
3.1. Postavení ženy a muže v období pravěku.....	33
3.2. Postavení ženy a muže v období starověku	34
3.3. Postavení ženy a muže v období středověku.....	35
3.4. Postavení ženy a muže v období novověku.....	37
3.5. Postavení ženy a muže ve 20. století.....	37
4. Obsahová analýza.....	39

4.1. Seznámení s výzkumem	39
4.1.1. Vymezení výzkumu	39
4.1.2. Představení vybrané učebnice	41
4.1.3. Kódovací kniha.....	43
4.1.4. Průběh výzkumu a stanovení hypotéz	44
4.2. Obsahová analýza vybrané učebnice	45
4.2.1. Opakování	45
4.2.2. Počátky křesťanství	49
4.2.3. Od antiky ke středověku.....	52
4.2.4. Byzantská říše.....	55
4.2.5. Dějiny islámských zemí	58
4.2.6. Raný středověk	61
4.2.7. Vrcholný středověk.....	66
4.2.8. Husitství a pozdní středověk	71
4.2.9. Renesance a humanismus	75
4.2.10. Zámořské objevy	79
4.2.11. Počátky novověku.....	83
4.2.12. Třicetiletá válka	87
4.2.13. Systematizace učiva a přílohy	91
4.2.14. Souhrnné tabulky.....	96
Závěr.....	113
Použitá literatura	119
Seznam příloh.....	124

Úvod

Ve své diplomové práci se budu věnovat problematice genderu v učebnicích dějepisu, přičemž se zaměřím na zobrazování ženy a muže ve zmíněných učebnicích. Toto téma jsem si zvolila z toho důvodu, že s genderem se setkáváme v rozmanitých oblastech našeho života, provází celý dějinný vývoj a je poměrně diskutovaným tématem. Velký vliv přitom hraje společnost, kultura dané doby. Učebnice dějepisu mohou dobře prezentovat odlišnosti ženy a muže v jednotlivých dějinných etapách a reflektovat tím tak i danou dobu a upozornit na možné genderové stereotypy nejen tehdejší doby, ale mohou i poukázat na genderové stereotypy současnosti, které se projevují v zobrazování minulosti.

Práci rozdělím na čtyři hlavní části. V první části se budu pro celistvost věnovat vymezením základních oblastí týkajících se genderu v souvislosti se zvoleným tématem. Nejprve představím jednotlivé pojmy – gender, pohlaví, feminita a maskulinita. Dále přiblížím genderové role, genderovou socializaci a genderové stereotypy, s kterými se neustále potýkáme v průběhu našeho života, a které jsou i provázány celými dějinami. V praktické části této práce bych toto všeobecně přijímané tvrzení chtěla potvrdit, případně vyvrátit.

Druhá kapitola nás seznámí s problematikou genderu v učebnicích z obecného hlediska. Zde se zaměřím na jazyk z aspektu genderu, neboť ten je nepostradatelnou součástí jak učebnic, tak i výuky samotné, a na rovinu koncepce předmětu, která často podléhá již zmiňovaným genderovým stereotypům. Ty spolu s genderovými odlišnostmi budu prezentovat na jednotlivých příkladech.

Ve třetí kapitole se zaměřím na obraz ženy a muže v učebnicích dějepisu, při kterém bude nezbytné zmínit i historický kontext.

Pro čtvrtou kapitolu bude stěžejní praktická část. Na základě kvantitativního výzkumu, respektive obsahové analýzy se zaměřím na otázku *Jak je to se zachycením žen a mužů na obraze v učebnicích dějepisu*. Vycházet přitom budu z jednotlivého obrazového materiálu, na kterém jsou zachyceni muži a ženy. Rozhodující bude nejenom rozlišná četnost výskytů obou pohlaví, ale také způsob, kterým budou na obrázcích ženy a muži prezentováni. Prostřednictvím této obsahové analýzy mohou být odhaleny genderové stereotypy v dané učebnici

dějepis. Při tomto výzkumu budu pracovat s učebnicí dějepisu pro základní školy pro sedmou třídu a víceletá gymnázia od nakladatelství FRAUS. Výstupem tohoto výzkumu by vedle již zmiňované otázky mělo být potvrzení či vyvrácení vlivu společnosti, kultury určité doby na formování současných genderových představ, které jsou přenášeny do minulých rolí, včetně genderových předsudků a stereotypů.

V závěru práce uvedu jednotlivé výsledky výzkumu, respektive závěry, ke kterým dospěji prostřednictvím výzkumné metody kvantitativní obsahové analýzy.

1. Uvedení do problematiky genderu

1.1. Význam hlavních pojmů

Vzhledem k tomu, že práce pojednává o zobrazování ženy a muže v učebnicích dějepisu, je zapotřebí nejprve definovat, vysvětlit podstatné pojmy pro danou problematiku. Zaměřím se proto nejprve na termín gender, který je pro tuto práci určující, a poté na významy pojmů pohlaví, feminita a maskulinita, neboť jsou s otázkou genderu blíže spjaty. Definice o pojmu gender i pojmu pohlaví existuje několik, uvádím zde jen některé z nich.

Z řečtiny byl pojem gender přejat do celé řady evropských jazyků. Slovo gender překládáme většinou jako rod. Pojem rod má však v českém jazyce několik významů. Může se jednat o rod ve smyslu skupiny lidí s citovou vazbou či přímo o rodinu, kdy se s označením rod můžeme setkat zejména v genealogii. Může označovat také pohlaví, ale i určování v gramatice. Vzhledem k víceznačnosti pojmu je vhodnější gender do českého jazyka nepřekládat. K takovému závěru došli po diskusi pracovníci z Ústavu pro jazyk český AV ČR.¹

Podle „*Velkého sociologického slovníku*“ je termín gender chápán jako sociální konstrukce. „Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa působení, gender vyjadřuje, že velmi rozdílné názory na přiměřené chování žen a mužů mohou mít jak různé společnosti, tak tytéž společnosti v různých obdobích historie, nebo odlišné skupiny v rámci téže společnosti.“²

Pod pojmem gender můžeme také chápat „společensky utvářené postoje a modely chování, obvykle dichotomicky dělené na mužské a ženské role.“³

Další definice určuje, že „z genderového hlediska pak jde o takové rozdíly mezi mužem a ženou, které nejsou předurčeny biologicky, geneticky ani nikterak jinak od přírody, nejsou nám dány dopředu, nýbrž vznikají a jsou podmíněny kulturně, historicky a sociálně. Gender jakožto sociální konstrukt pak reálně ovlivňuje, formuje či modifikuje vlastnosti a schopnosti zcela konkrétních mužů

---

1 ŠIKLOVÁ, J.: *Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v české republice*, s. 9.

2 *Velký sociologický slovník*, s.339.

3 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 527.

a žen ...“⁴

Jiná publikace „*Pohlaví, gender a společnost*“ uvádí rozdíl mezi pohlavím a genderem. Zatímco „pohlaví je biologický termín, gender je pojem psychologicko – kulturní ... Gender je pojem, který má spíše psychologické a kulturní konotace a biologickým pojmům „mužský“ a „ženský“ odpovídají názvy genderu „maskulinní“ a „femininní“. Ty mohou být zcela nezávislé na (biologickém) pohlaví. Gender je podíl maskulinity a feminity u dané osoby a je zřejmé, že u mnoha lidí jsou přítomny obě tyto kvality. U normálního muže převažuje maskulinita, u normální ženy feminita.“⁵

Pojem gender v sobě zahrnuje především sociální a společensky podmíněné kulturní rozdíly, očekávání, předsudky a specifika v postavení mužů a žen.⁶ Dotýká se tím všech možných oblastí. Jedná se například o školní prostředí, kde se problematika genderu vyskytuje v mnohých aspektech, o kterých se ještě dále zmíním.

Na uvedených příkladech definic genderu je patrné, že jednotlivé společenské vědy, zejména psychologie, sociologie, chápou pojem různě. Přesto se v nich vyskytují určité podobnosti a poukazují vždy na rozdílnost mezi ženou a mužem.

V rámci práce *Obraz ženy a muže v učebnicích dějepisu* budu pod pojmem gender chápat sociální konstrukt, ve kterém se prezentují odlišnosti mezi ženou a mužem vlivem společnosti a kultury, vždy v závislosti na dějinném vývoji dané doby.

S pojmem pohlaví se setkáváme častěji.

Podle „*Velkého sociologického slovníku*“ je pohlaví „jedna ze dvou základních biologicko-sociálních charakteristik každého lidského jedince... Biologicky se pohlaví jedince určuje podle přítomnosti pohlavních chromozómů, ale existují i další kritéria... Tzv. sociální pohlaví je to, které má dotýčný úředně

---

4 MAŘÍKOVÁ, H. a kol.: *Proměny současné české rodiny: rodina – gender - stratifikace*, s. 11.

5 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 121n.

6 ŠIKLOVÁ, J.: *Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v české republice*, s. 10.

zapsáno. Uvedená vymezení pohlaví se u většiny jedinců překrývají, tzn. shodně vedou ke stanovení, zda jde o muže nebo o ženu...“⁷

Jak již bylo výše zmíněno, „pohlaví je biologický termín, gender je pojem psychologicko – kulturní. Selský rozum naznačuje, že jde jen o dva způsoby pohledu na tutéž věc a že člověk, který patří, řekněme, k ženskému pohlaví, bude automaticky patřit k odpovídajícímu ženskému genderu. Skutečnost je však jiná. Být mužem nebo ženou, chlapcem nebo dívkou, je stejně záležitostí oblečení, gestikulace, povolání, sociální sítě a osobnosti jako záležitostí podoby genitálií... člověk, který není biologicky muž ani žena, může mít mužský nebo ženský gender.“⁸

„*Psychologický slovník*“ uvádí, že pohlaví se „liší typem buněk, pohlavními orgány a pohlavními žlázami, dále druhotnými vnějšími znaky a rozdíly v sociálně osvojených postojích a chování, případně dalšími psychickými rysy.“⁹

Pod pojmem pohlaví budu rozumět biologickou kategorii, jako sociální pohlaví, které má dotyčný člověk úředně zapsáno a není ovlivňováno společností ani dobou.

Pojmy žena a muž jsou v novodobé racionální tradici utvářeny a vykládány jednak jako univerzální pojmy, tedy pojmy, které mají obecně platný význam, a zároveň jako pojmy binární – vzájemně se vylučující a protikladné, které se navzájem doplňují a společně vytvářejí celek... pojmy muž a žena vyjadřují jasně určené přírodní jevy či biologické fakty... Feminita a maskulinita jsou charakteristiky dané biologii anebo jsou od ní přímo odvozené. Feminita ženy se vztahuje jednak k péči o potomky, jejíž samozřejmost bývá argumentována instinktivním charakterem této péče. V souvislosti s maskulinitou mužů bývá krom pohlavních znaků uváděna hormonálně podmíněná pohotovost k agresivitě.¹⁰ Pro ženu a muže jsou tedy charakteristická většinou jiná zaměření zájmů, chování a výběr činností. To ovšem nemusí a není vždy podmíněno biologickými faktory, ale může se jednat o určité osvojení genderových rolí nebo o genderové stereotypy.

---

7 *Velký sociologický slovník*, s. 781.

8 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 121.

9 HARTL, P.: *Psychologický slovník*, s. 147.

10 GJURIČOVÁ, Š.: *Konstrukce gender: maskulinita a feminita z odlišných perspektiv*, s. 69.

Gender je tedy z podstaty koncept vztahový. Maskulinita má smysl jen ve vztahu k feminitě a naopak. Kdybychom některé lidské bytosti na základě přisuzovaných charakteristik neoznačovali jako muže, nemohli bychom jiné identifikovat jako ženy. Tato binarita je však asymetrická, neboť maskulinita je ve všech známých kulturách vnímána jako hodnotnější a nadřazená feminitě. Příkladem může být základní nástroj lidské komunikace – jazyk. V českém jazyce je například dobře patrná u dvojic slov, které formálně vyjadřují totéž, ale femininum má zjevné negativní konotace (zmužilý – zženštilá, čaroděj – čarodějnice).¹¹

1.2. Genderové role a genderová socializace

Dále představím genderové role a genderovou socializaci, jelikož i tyto oblasti jsou klíčové pro obraz ženy a muže nejen v učebnicích dějepisu. Právě ty nás zejména prostřednictvím učiva, výchovy a s předem daným očekáváním druhých seznamují nejen s historickým vývojem samotným, ale i s postavením ženy a muže, které často reflektuje danou dobu, společnost a kulturu. V učebnicích dějepisu se tak odrážejí i jednotlivé role, včetně těch genderových. Dotýkají se i genderové socializace, která je též provázána celými dějinami, jak ještě šířeji ukáži v dalších kapitolách.

Na jedince působí řada činitelů, které ovlivňují jeho sociální chování, výběr jeho role. Určující pro člověka je období jeho dětství, kdy se utvářejí hodnoty, postoje a také sociální a genderové role, které jsou úzce provázány i s genderovými stereotypy, což je termín, který vysvětlím dále.

Role je „předpokládaný způsob chování jedince v určité sociální situaci, pro kterou je dána konkrétní společenská norma; existují role stanovené, nezávislé na jedinci, role přijaté, s nimiž se jedinec ztotožňuje, role vykonávané, tj. přímo usměrňující jednání. Jiné dělení označuje role jako podřazené, nadřazené či souřadné... role podléhá sociální kontrole, a tím i sociálním sankcím; skládá se

---

¹¹ SMETÁČKOVÁ, I.: *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*, s. 10.

z vnějších znaků (účes, oblečení, gesta) a ze znaků vnitřních (přesvědčení, citění, pohnutky), jejich nesoulad přináší vnitřní konflikt; člověk zastává tolik rolí, ke kolika sociálním skupinám náleží.“¹²

Role je „soubor směrnic, předpisů a pravidel chování, určujících pohlavně specifické chování osobnosti.“¹³

Muži i ženy v průběhu celého života vstupují do určitých sociálních rolí. „Stupeň diferenciací mezi rolí muže a rolí ženy se v různých společnostech velmi liší. Někde jsou pravidla pouze preferenční a ani ženy, ani muži se nijak zvlášť nepozastavují nad tím, že se dočasně změní. „Vhodnost“ a „zvyklosti“ jsou dány kulturou a vyvíjejí se bez nutného vztahu k biologii.“¹⁴

I přes emancipaci a přes viditelnost změn v rolích mužů a žen zůstávají základní rozdíly mezi mužskou a ženskou prací zachovány. I tam, kde došlo ke změně, se lidé často drží tradičního způsobu myšlení a chování.¹⁵

Setkáváme se tak především s ženami v mateřských školách, v dětských koutcích, ve zdravotnictví v podobě zdravotních sester, zatímco muži více pracují například v těžkém průmyslu nebo v zemědělství.

Obdobné je to i s osvojováním genderových rolí, také především záleží na kultuře a společnosti. Zásadní vliv má již zmiňované dětství. Nejprve ale k samotnému vymezení pojmu genderové role.

Genderové role jsou „společenské role předepisované členům společnosti na základě jejich pohlaví.“¹⁶

S genderovými rolemi souvisí také termín genderová identita. „Genderová identita (cítit se jako muž, nebo jako žena) je základní dominantou genderové role (žít jako muž, nebo jako žena).“¹⁷ Dítě si svou osobní identitu uvědomuje přibližně

---

12 HARTL, P.: *Psychologický slovník*, s. 181.

13 KARSTEN, H.: *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*, s. 63.

14 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 112n.

15 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 116.

16 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 527.

17 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s.126.

od tří let, kdy o sobě začíná mluvit v první osobě. Osobní identita je tvořena také genderovou identitou, která rozhoduje o tom, jak dotyčný člověk sám sebe vnímá a s jakým pohlavím se ztotožňuje – zda sám sebe chápe jako muže nebo ženu.¹⁸

Genderové role jsou přisuzovány již od početí dítěte. Například můžeme od některých lidí slyšet nepodložené názory, že právě narozená holčička bude hodná, neboť „je to právě holčička“ a s opačným tvrzením u čerstvě narozených chlapců, neboť „se právě jedná o chlapce“. Je však nutné položit si otázku, na jakém základě lze taková tvrzení předpokládat? V úvahu snad lze vzít zkušenosti daných lidí, ovšem ty nemohou mít univerzální výpovědní hodnotu. Myslím si, že určujícím jsou spíše stereotypy dané kultury a z nich vyplývající, někdy neoprávněné, očekávané genderové role. Dalším příkladem může být samotné působení na dítě a výchova. Dalším aspektem je, že každý novorozenec je nejen okamžitě klasifikován podle pohlaví, nýbrž mu je okamžitě také připsán určitý gender. V některých nemocnicích mají i pro chlapce a pro dívky barevně odlišné přikrývky. Neven toto rozlišení znamená začátek procesu učení genderové roli – tedy procesu, který má v životě dítěte zásadní význam.¹⁹ S procesem osvojování genderových rolí souvisí socializace. „Socializace je proces, jehož prostřednictvím si lidé předávají a vstřebávají společenské hodnoty a normy, včetně těch, které se týkají genderu.“²⁰

Dítěti připsaný určitý gender většinou vystupuje v celém dětství, na samém začátku, zpravidla vlivem jistého trendu ve společnosti, volbou barvy dětského pokoje, oblečků a jiných doplňků. Chlapcům je v naší kultuře vždy obecně přiřazována modrá a dívkám růžová barva. V batolecím věku se jedná o výběr hraček. Jak již bylo zmiňováno, dívky si hrají s panenkami a s hračkami, které simulují domácnost (dětská pračka, myčka, vysavač...). Chlapcům jsou dávány hračky, které připomínají kutilství (různé nářadí), hračky spojené s dopravou (autíčka, vláčky, letadla...), dále různé stavebnice atd. Nelíší se pouze výběr hraček, ale také způsob, kterým si děti hrají. Dívky jsou při hraní většinou v klidu, u chlapců zaznamenáváme agresi.²¹

---

18 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a osobnost člověka*, s. 19n.

19 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 131.

20 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 93.

21 LIPPA, R. A.: *Pohlaví: příroda a výchova*, s. 226.

Genderové role a genderovou identitu si dítě neosvojuje mechanicky od rodičů, od jiných členů a členek rodiny, ale tím, že se s ním různými způsoby identifikuje. V zásadě se dítě chce rodiči podobat a to je motivuje, aby se chovalo stejně jako on. Dítě se zařazuje do stejné skupiny, ke stejnému genderu jako rodič stejného pohlaví a tím iniciuje určité mechanismy chování, zprvu nevědomě a později vědomě.²²

Pokud budeme předpokládat, že matka vychovává své dítě, je pro dívku snazší se identifikovat, protože se chová podle vzoru své matky. Naopak chlapec, na něhož působí matka, se musí od jejího vzoru oprostít, najít si vzor ve svém otci, s ním se identifikovat a během celého svého života si potvrzovat svou mužskou identitu a všemu holčičímu se tak snažit vyhýbat.²³ Může se zde vyskytnout problém, že v rodině chybí jeden z rodičů (obvykle otec). Chlapec, který je tak vychováván pouze matkou, musí hledat potřebnou identifikaci jinde. Určitým vzorem mu může být například učitel, hrdina z filmu nebo někdo z příbuzných.

S genderovými rolemi se prolíná genderová socializace. Stejně jako socializace probíhá nejprve v rodině, tak i s genderovou socializací se dítě prvně setkává právě v ní. Vzorem pro dítě jsou v první řadě rodiče.

Stejně tak jako se učíme, jaké jsou zvyklosti a způsoby života v naší kultuře, učíme se i tomu, co to znamená být ženou a co mužem. Učíme se tzv. mužským a ženským rolím. V průběhu genderové socializace dochází k vědomému formování dítěte, kdy se rodiče, vyučující, sourozenci, vrstevníci, zkrátka všechny osoby vyskytující se v okolí dítěte snaží předat informaci, jak se chová správný chlapec a jak správná dívka, ale to, co z nás dělá ženy nebo muže, není jen vědomá snaha těch, kdo vychovávají. Dítě se učí z celé kultury, vidí, jak jsou zobrazováni muži a ženy v médiích, jak se k sobě chovají rodiče, kdo z rodičů má jakou funkci v rodině a na veřejnosti, jak se chovají a jaké pozice zastávají muži a ženy mimo rodinu. Proces vědomého napodobování je ústředním tématem teorie sociálního učení. Tato teorie si všímá také toho, že nápodoba je stimulována odměnami za „správné“ a tresty za „špatné“ chování.²⁴

---

22 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 135.

23 PONĚŠICKÝ, J.: *Fenomén žensství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*, s. 45.

24 JARKOVSKÁ, L.: *Gender a společnost*, s. 27.

Tak se děti postupně stávají dospělými, kteří jsou si nejen vědomi své genderové role, ale za léta učení tuto roli přijali jako součást své osobnosti. Tento proces socializace probíhá od útlého dětství až do dospělosti. Harriet Holterová v sociologické analýze *Sex Roles and Social Structure (Role muže a ženy a sociální struktura)* pokládá osvojování genderových rolí pouze za mechanismus sloužící k diferenciaci mužů a žen ve společnosti. K dalším takovým mechanismům řadí sankce vůči dospělým (i dětem), pokud se odchýlí od své genderové role. Sankce mají obvykle formu společenského posměchu.²⁵

Rozdělení na muže a ženy je jedním ze základních faktorů strukturujících naší společnost, proto není divu, že v procesu socializace je zapojeno tolik mechanismů, které nás nenechají na pochybách, co je tzv. mužské a co ženské. Příkladem signálu rozdělujícího obě pohlaví je genderový prostor – máme pánské a dámské záchodky, oddělení v obchodech, šatny na plaveckém bazénu a tzv. ženské a mužské časopisy.²⁶

1.3. Genderové stereotypy

Také genderové stereotypy se dotýkají obsahu této práce. Pojetí ženy a muže v předmětu dějepisu vychází zejména z historického kontextu, kdy učebnice reflektují skutečné události doby minulé. Genderové stereotypy však provázely společnost po celou dobu nejen naší historie, jak si dále ukážeme v průběhu práce. Nejprve je nutno vysvětlit uvedené termíny. Opět existuje několik možností jejich vymezení.

Podle „*Psychologického slovníku*“ je stereotyp „automaticky používaný pohybový nebo mluvní návyk, jeho změna je nesnadná, provázená negativními emocemi.“²⁷

Genderové stereotypy jsou zjednodušující popisy toho, jak má vypadat „maskulinní muž“ či „feminní žena“. O takových stereotypech lidé obvykle uvažují

---

25 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 140.

26 JARKOVSKÁ, L.: *Gender a společnost*, s. 27.

27 HARTL, P.: *Psychologický slovník*, s. 199.

bipolárně, tedy tak, že normální muž nenese žádné rysy ženskosti a naopak.²⁸

Jiná definice uvádí, že „stereotypy pohlavních rolí v naší společnosti přiřazují muži a ženě typické vlastnosti, které se často vzájemně doplňují jakožto protiklady, určují naše očekávání vůči jednotlivým ženským a mužským jedincům i naše jednání vůči nim v konkrétních sociálních situacích“.²⁹

Na uvedených příkladech je patrné, že jednotlivá vymezení pojmu se v určitých bodech jak liší, tak se i v něčem shodují. Pro zobrazování muže a ženy v učebnicích dějepisu je rozhodující definice, kterou jsem uvedla jako poslední. Záleží na sociálním vývoji, který je reflektován nejen přiřazováním typických vlastností ženy a muže. Této problematice se budu ještě důkladněji věnovat.

Existuje mnoho oblastí, kde se s genderovými stereotypy můžeme setkat. Potýkáme se s nimi již od samého narození, zasahují celou společnost a vedou nás celým životem. Setkáváme se s nimi například u výrobců hraček (oddělené oddělení pro dívky a chlapce, hračky určené konkrétnímu pohlaví), ve školství (například rozdělení dívek a chlapců při tělesné nebo pracovní výchově), v obchodech (například rozdělené dámské a pánské oddělení oděvů nebo oddělení drogerie) a dalších podnicích (například dámské a pánské kadeřnictví). Genderové stereotypy se vyskytují také při výběru povolání, v trávení volného času, ale také v jazyku a v obrazových přílohách v učebnicích, novinách nebo jiných tiskovinách. Blíže si představíme jen některé kategorie genderových stereotypů.

1.3.1. Dělbá práce na základě pohlaví

Při výběru povolání, ale také při nejrůznějších nejen domácích pracích a činnostech dochází často ke stereotypům, které jsou ovlivněny genderovým rozlišením. Už při výběru střední školy často zaznívá „*To je práce pro holky/kluky.*“ Jako konkrétní příklad bych uvedla zdravotní školu se zaměřením na zdravotní sestry, kde studují zejména dívky. Určitým opakem může být dopravní škola, kterou navštěvují převážně chlapci. Nejen v naší kultuře existuje určitý model zaměstnání

---

28 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 20.

29 KARSTEN, H.: *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*, s. 23n.

charakteristický pro ženu a pro muže. Podíváme-li se na sociální sféru, málokdy bychom se potkali se sociálním pracovníkem. Naopak v dopravě je především očekáváno mužské pohlaví. Konkrétnějším příkladem bych uvedla jednu žákyni z deváté třídy, která byla přijata na střední dopravní školu a od jednoho svého spolužáka se setkala s jistým výsměchem, že „holky do takového oboru nepatří“. Teprve poté, co dotyčného žáka vyzvala, aby ji položil nějakou otázku týkající se zmiňované oblasti a její odpovědi, kterou žák neočekával, se jí omluvil. Příkladů stereotypně genderových povolání existuje celá řada. Nesmíme přitom ale zapomínat na skutečnost, že výběr určitého povolání je dán i biologicky, na základě tělesné stavby. Například ve strojírenství, kde lze předpokládat těžší fyzickou práci, se více setkáme s muži než se ženami. Co se týče dělby práce mimo zaměstnání, většinou jsou ženy přiřazovány k domácím pracím (například vaření, praní, uklízení), zatímco od mužů se zpravidla očekávají technické záležitosti a různé opravy (například péče o auto, práce s náradím, péče o dům po technické stránce).

Obvykle se tvrdí, že dělba práce podle pohlaví je univerzálním rysem lidské společnosti. Ale o jaké důkazy se toto tvrzení opírá? Současné názory na ekonomickou dělbu práce mezi muži a ženami a názory na její původ vycházejí z řady předpokladů. Tyto předpoklady mají podporovat argumenty, že v lidské společnosti je dělba práce mezi mužem a ženou nutná.:

- a) „Prvním předpokladem je, že mateřské povinnosti znamenají, že se žena musí vzdát jiné práce.
- b) Druhým předpokladem je, že mateřství je poměrně usedlá činnost a nevyžaduje mnoho energie a síly.
- c) Třetí předpoklad vztahuje totéž na domácí práce obecně.
- d) Čtvrtým předpokladem je, že v tradiční malé primitivní společnosti se ženy věnují domácnosti, což je činnost vzhledem k zásadním ekonomickým úkolům okrajová.
- e) Pátý předpoklad vychází z toho, že žena nemá fyzickou sílu a energii jako muž, a proto nemůže dělat některé mužské činnosti jako kácet stromy nebo lovit zvěř.“³⁰

---

30 OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*, s. 100.

Dalším předpokladem takovéto dělby práce může být i samotný zájem mužů a žen, který bývá podmíněn danou společností a tedy i určitým stereotypem.

V naší společnosti pod vlivem určité tradice, která je často stereotypně genderově podmíněná, se ženy více zajímají o druhé lidi, starají se o ně. A to již od dětství, kdy si malá děvčata hrají s panenkami, o které mohou pečovat. Muži oproti tomu preferují systematizaci a vše, co je spojené s technikou. Tak jako si malé dívky hrají s panenkami, chlapci si hrají s autíčky a v dospělosti pak vyhledávají povolání jako automechanik nebo inženýr. Také se více zajímají o sport, než ženy³¹

Malé děti napodobují jednotlivá povolání, která vidí kolem sebe. Rodiče i širší okolí vedou děti zejména k těm imitačním hrám, které odpovídají reálnému životu anebo které odpovídají přání a představě týkající se budoucnosti dítěte. Například pokud si chlapec hraje s panenkami, vnímají to obvykle rodiče jako nežádoucí a snaží se chlapce zaujmout jinými aktivitami, které chápou jako chlapecké (například hra se zbraněmi či sport).³²

Nemůže se přitom zapomínat, že volba povolání je dlouhodobý proces, který je ovlivňován řadou okolností. Tyto vlivy lze rozdělit do tří skupin: vlivy individuální (intrapersonální), vlivy sociální (interpersonální) a na vlivy kulturní (společenské). Součástí všech skupin vlivů, které působí na volbu povolání, jsou společenské stereotypy, včetně stereotypů genderových.³³ Často svoji roli při dělbě práce hrají také například stereotypy etnické, náboženské, popřípadě třídní. Pro celistvost zde uvádím i základní charakteristiky jednotlivých skupin vlivů.

„- vlivy individuální: Zahrnují vlohy, schopnosti, vlastnosti, zájmy jedince, ale také jeho životní hodnoty a životní historii. Část z nich je vrozená, část je získaná, a tedy ovlivněna prostředím, v němž člověk žije. Individuální faktory jsou mnohdy zatlačeny do pozadí sociálními vlivy. Například dívky s vlohami k technickým činnostem jsou bezprostředním okolím a genderovými stereotypy „přinuceny“ této oblasti se nevěnovat.

---

31 LIPPA, R. A.: *Pohlaví: příroda a výchova*, s. 60.

32 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a volba povolání*, s. 80.

33 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a volba povolání*, s. 80.

- vlivy sociální: Jsou tvořeny aktuálním okolím jedince. Rodina, vyučující, vrstevníci atd. vyvíjejí vůči danému člověku očekávání, kterým se on/ona snaží dostat, aby zachoval/a existující vztahy. Do těchto očekávání se promítají nejen charakteristiky člověka, vůči kterému tato očekávání směřují, ale také charakteristiky jedince, který tato očekávání vytváří. Očekávání jsou tedy zatížena působením společenských hodnot, norem i stereotypů.

- vlivy kulturní: Představují působení hodnot, norem a kulturních vzorců široce pojatého prostředí, v němž jedinec žije. Relativně jednotné hodnoty a normy jsou podmínkou existence společnosti a snadné orientace v ní. Proto lidé žijící v dané společnosti vůči sobě navzájem požadují jejich dodržování“.³⁴

1.3.2. Gender a politika

V učebnicích dějepisu je neodmyslitelně zastoupená (poměrně s převahou) i oblast politická. Zaměřím se proto v této podkapitole na gender v politice, který je historicky zejména podmíněn přístupem/nepřístupem obou pohlaví do politické oblasti a zanechává tím jisté stopy genderových stereotypů dodnes.

Problematika genderu v oblasti politiky je většinou redukována na otázku nedostatečného zastoupení žen v politice.³⁵ Z hlediska učebnic dějepisu je tato zredukováná otázka patrná zejména seznamováním s jednotlivými panovnicemi nejen našich zemí. S hlavou dané země ženského pohlaví se žáci nemohou příliš často setkávat, neboť zastoupení žen nebylo v minulosti příliš běžné a v dřívějších dobách bylo dokonce nepřípustné.

Problém genderového rozdílu v politice je ale mnohem složitější. Týká se jednak již zmíněného zastoupení žen v politice, ale také volebního chování. Rozdíl se však dotýká i otázky ekonomiky, sociálního zabezpečení, zahraniční politiky a v menší míře i otázky ochrany životního prostředí a bezpečnosti ve veřejném prostoru. Určitý genderový rozdíl se objevuje také v souvislosti s otázkami války a míru.³⁶ Všechny zmiňované oblasti se dotýkají politického rozhodování a zpětně

---

34 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a volba povolání*, s. 80.

35 HAVELKOVÁ, H.: *Gender a politika*, s. 38.

36 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 383.

tím podávají někdy i nepřesné informace o působení obou pohlaví v politice, které bývají zkrsleny právě genderovými stereotypy.

V souvislosti s obsahem této práce je nutné zmínit také podstatný mezník ve vývoji politického zastoupení žen v politice. Ženy po dlouhá staletí neměly přístup k politickému rozhodování. Veškerá politická činnost byla v rukou určité skupiny mužů. Teprve po první světové válce došlo u nás ke zrovnoprávnění žen i mužů v této oblasti a ženy se tím mohly spolupodílet na politickém dění. Zejména při výuce dějepisu na základní škole, když se dotýkáme otázky politického rozhodování (a tím i mezipředmětových vztahů, v tomto případě s občanskou výchovou), žáci reagují nespokojeně, že takový přístup, kdy o politických otázkách rozhodovala pouze vybraná skupina mužů a ženy do ní neměly přístup žádný, není, respektive nebyl spravedlivý. Všímají si tak problematik genderu v dějinném vývoji i v různých oblastech společenského života a uvědomují si tím některé genderové stereotypy.

1.3.3. Gender, rodina a výchova

V učebnicích dějepisu se také setkáváme s rodinným zázemím v jednotlivých etapách dějinného vývoje. I v této oblasti jsou značné genderové stereotypy, o kterých se zmíním níže. Nutno také dodat, že v otázce výchovy a rodinného prostředí se odrážel i vliv určité kultury dané oblasti.

Když se blíže budu zabývat rodinou z aspektu genderu, nejprve zde uvedu její význam. „Rodina je nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace, potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje“.³⁷ Právě v rodině dochází nejčastěji k přenosu nejvíce stereotypů, které žáci často zaměňují za „rodinnou tradici“.

V průběhu vývoje moderní společnosti se ženám postupně otevírá prostor pro seberealizaci i mimo rodinu. Oproti tomu je muž stále častěji vtahován do soukromé instituce rodiny, aby zde plnil, anebo se alespoň spolupodílel na plnění

---

37 HAVLÍK, R.; KOŤA, J.: *Sociologie výchovy a školy*. s. 67.

některých rolí, jež byly dříve vyhrazeny pouze ženám. Tradiční komplementarita rolí uvnitř rodiny je tak v moderní společnosti postupně narušována, z čehož vyplývá, že role muže a ženy jsou v zásadě stále více zastupitelné, zaměnitelné a neměla by existovat ostrá hranice mezi mužskou a ženskou prací a rolí v rámci rodiny, domácnosti.³⁸ V moderní společnosti tak ustupuje dlouhodobý a dříve dosti rozšířený stereotyp v tradičních společnostech, že domácnost náleží do rukou ženy, stejně tak jako rozhodující podíl na výchově a péči potomků.

Zmíněný posun ale nelze brát jako univerzální. Změna rolí v rodině je spíše akceptovatelná pro ženy. Muži jsou ve svém pohledu na rodinu a obsahy rolí v rodině většinou více konzervativní. K další skupině lidí, kteří se brání změnám, se řadí lidé s nižším vzděláním a lidé staří.³⁹

Ke stereotypům dochází v rámci rodiny také v určitých typech prací, zatímco jedna oblast prací je považována typicky za ženskou, jiná oblast prací je přisuzovaná mužům. Každodenní domácí práce patří mezi ty spíše ženské, technické záležitosti jsou očekávány spíše od mužů. Práce v rodině bývá takovým očekáváním většinou rozdělena genderově.⁴⁰ Příkladem bych uvedla typický genderový stereotyp, že od žen se očekává vaření a od mužů nejrůznější opravy v rámci domácnosti. Možností, proč se vytvořil takový stereotyp, může být více. Jednak se takové „zaběhnuté“ očekávání může přiklánět k historickému kontextu, kdy v tradičních společnostech patřilo postavení ženy především do rodinného života a téměř veškerý chod domácnosti spočíval na ní, zatímco muži pracovali (a zajišťovali tím ekonomicky rodinu) nebo v době nepokojů museli odcházet do válek. Další možnou příčinou je nepodložené tvrzení některých, že muži v domácnosti jsou „bačkory“, „zženštilí“, kteří jsou tím v područí své partnerky/manželky. Většinou ani muž samotný nepřizná před svými přáteli, že vykonává domácí práce, i kdyby je dělal se zálibou nebo s ochotou pomoci své ženě, která by si mohla odpočinout a mít více času na své zájmy.⁴¹

Je nutné také zmínit, že v otázce genderu a rodiny se očekává, že role ženy a muže, respektive role matky a otce jsou z rodinného pohledu odlišné, neboť matka

---

38 MAŘÍKOVÁ, H.: *Proměna rolí muže a ženy v rodině*, s. 61.

39 MAŘÍKOVÁ, H.: *Proměna rolí muže a ženy v rodině*, s. 64.

40 SKUPNÍK, J.: *Antropologie příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*, s. 326n.

41 JARKOVSKÁ, L.: *Prohlédněme genderové stereotypy*, s. 20n.

a otec plní většinou jinou funkci. Od otce se očekává role instrumentální (živitel, ochránce) a symbolická (nositel původu, autorita), ženě je přisuzována role expresivní, citová. Žena by měla být tou, která se stará o domov, měla by být jemná, milující a měla by se starat o zabezpečování citových potřeb členů své rodiny.⁴² Ovšem při takovém očekávání stále narážíme na zakořeněný stereotyp, který je na jednu stranu, zejména svou dlouhodobostí, těžko odstranitelný, na druhou stranu lehce narušen jednotlivými rolemi žen a mužů v moderní společnosti. Ženy dnes běžně pracují, někteří muži zůstávají na mateřské dovolené a i více pronikají do chodu domácností než tomu bylo dříve.

1.3.4. Gender a školní prostředí

Vzhledem k tomu, že pro tuto práci jsou klíčové učebnice, které jsou neoddělitelnou součástí tradičního školství, zaměřím se teď na problematiku genderu ve škole. Vzhledem k tomu, že se jedná o obsáhlou oblast, zmíním zde jen stručný přehled vybraných problematik.

Škola je „v současné době institucí s klíčovým významem jak pro život jednotlivce, tak pro život společnosti. Jejím prostřednictvím si společnost zajišťuje kontinuitu – každá nová generace je ve škole jednotně vystavena zvyklostem. Škola má také vliv na utváření genderové identity každého z nás. Tím, jaké genderové očekávání klade na žáky a žákyně a jaké genderové vzorce jim předkládá, může škola podporovat nebo naopak nabourávat genderové stereotypy a nerovnosti z nich plynoucí.“⁴³

Od školy se očekává odpovědnost, aby žáci nabývali znalostí a dovedností potřebných k plnění nejrůznějších společenských rolí. Školy za tím účelem směřují žáky k absolvování určitých studijních předmětů, které souhrnně označujeme formální kurikulum. Vedle toho také žákům vštěpují i určité společenské, politické a ekonomické hodnoty, které bývají součástí takzvaného skrytého kurikula, které působí souběžně s učebním plánem.⁴⁴

V neformálním kurikulu je zahrnut také poměr žen a mužů mezi

---

42 MAŘÍKOVÁ, H.: *Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství*. s. 45.

43 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 73.

44 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 124.

vyučujícími. Ten poukazuje na dominantní zastoupení žen. Nebylo tomu tak vždy. Učitelské povolání při svém vzniku bylo výhradně mužskou záležitostí. Ženy byly předurčeny domácnostem. Až při růstu celkové zaměstnanosti žen, zejména pak v důsledku první a následně druhé světové války, došlo ke značným posunům v pracovní sféře žen. Toto zvýšení ale nebylo doprovázeno změnou postavení žen v rodině. Žena tak potřebovala zvládat domácí povinnosti i povinnosti nové, vycházející z jejího povolání. Určitá povolání začala být prezentována jako povolání ženská. Učitelství bylo jedním z nich, a to především ze dvou hlavních důvodů: Jednak na základě potenciálně výhodné pracovní doby a jednak z hlediska naplnění ženy jako matky a pečovatelky, pro které je charakteristická práce s dětmi.⁴⁵ I v této oblasti narážíme na patrný genderový stereotyp, že učitelství by mělo být převážně ženským povoláním. Dalším příkladem takového genderového stereotypu je, že obzvláště v mateřské školce se většinou očekává paní učitelka, než pan učitel. Dokonce se můžeme setkat s názory, že mužské zastoupení v mateřské školce není nejvhodnější a že tato pozice náleží pouze ženám.

K genderovým odlišnostem na poli stereotypů dochází vedle vnímané genderově zatížené profese také v interakci mezi vyučujícími a žáky, žákyněmi. I přes skutečnost, že jsou naše školy koedukované a zajišťují formálně přístup všem studujícím, setkávají se ve školním prostředí dívky a chlapci s odlišným přístupem. V komunikaci vyučujících s žáky a s žákyněmi se odráží „očekávání vůči nim, přímé a nepřímé jednání, hodnocení jejich výkonů a zpětná vazba na jejich projevy. Ve všech zmíněných oblastech může docházet k genderovému zatížení ve smyslu apriorně rozdílného přístupu k dívkám a k chlapcům, které se zakládá na přesvědčení, že schopnosti žen a mužů stejně jako jejich postavení ve společnosti jsou různé“.⁴⁶

Ve školním prostředí jsou dívkám většinou více přisuzovány jazykové a humanitní předměty, ve kterých převažuje komunikace, sdílení pocitů a interakce mezi lidmi, zatímco od chlapců se očekává větší zájem o přírodovědné a matematické předměty. Takto rozdělené zaměření je podmíněno právě zmíněnou komunikací vyučujících s žáky a s žákyněmi, při které pedagogický sbor může odlišně působit na dívky a na chlapce, a tím je podporovat v některých předmětech

---

45 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 73.

46 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 77.

a odrazovat od jiných. Výzkumy dokazují rozdílný a ambivalentní přístup k žákům a žákyním zejména prostřednictvím klasifikace. Na jejich základě bylo zjištěno, že na základních a středních školách dosahují dívky lepších známek než chlapci.⁴⁷

Dalším příkladem genderového zatížení ve školním prostředí je členění prostoru. Ten se projevuje mimo jiné i v zasedacím pořádku. Příkladem lze uvést menší skupinku dívek, kamarádek, které sedí v blízkosti sebe, zatímco u chlapců dominuje tendence zabírat více prostoru, který si chlapci více nárokují. Konkrétnějším příkladem takovéto dominance je školní sportovní hřiště, v jehož centru převažují chlapecké aktivity (například fotbal). Oproti tomu takzvané dívčí aktivity (například skákání gumy) se vyskytují většinou na okraji sportovně vymezeného prostoru.⁴⁸ Na odlišnost genderového pojetí prostoru může také ukazovat pohyb žáků a žákyní o přestávkách. Zatímco dívky většinou tráví tento čas ve třídách, kde jsou sdruženy do jedné nebo více menších skupinek a neupoutávají na sebe pozornost, chlapci více pobíhají po chodbách a rádi na sebe upozorňují. Vycházím z přímé zkušenosti na základní škole, na které vyučuji dějepis a občanskou a rodinnou výchovu.

Genderové stereotypy se mohou projevovat také v samotném postavení jednotlivých žáků a žákyní. „Genderové dělení kolektivu samotnými dětmi záleží také na věku dětí, v určitém věku jsou děti přístupnější kooperaci s druhým pohlavím než v jiném. Neochota ke smíšeným skupinám obvykle kulminuje s nástupem puberty. V pozdějším věku jsou chlapci a dívky ochotnější spolupracovat, avšak v jejich skupinách dochází k genderově tradičnímu rozdělení rolí, dívky mají tendenci chovat se submisivně a komunikace mezi pohlavími bývá podbarvena flirtováním“.⁴⁹ Uvedla bych zde opět příklad z vlastní zkušenosti. Při suplované hodině jsem dovolila žákům a žákyním sednout si dle vlastní volby. Až na jednu výjimku seděla dívka s dívkou a chlapec s chlapcem. Jediná dvojice dívka – chlapec vzbuzovala u ostatních tendenci k narážkám sexuálního charakteru. Jednalo se o sedmou třídu. Obdobná situace se odehrála i v šesté třídě, kdy však dvojice dívka – chlapec zůstala od ostatních nepovšimnuta. Nesmíme zapomínat, že vedle genderového zatížení a od nich se odvíjejících stereotypů, působí na žáky

---

47 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 77.

48 JARKOVSKÁ, L.: *Ve škole je gender všude kolem nás*. s. 14.

49 JARKOVSKÁ, L.: *Školní třída*. s. 45.

a na žákyně také třídní klima, jednotlivé charaktery dětí a další možné faktory (například rodinná situace, zdravotní stav).

Jak jsem výše ukázala, ve škole se setkáváme s řadou genderových stereotypů. Školní prostředí je ale také místem, ve kterém existuje jedna z cest, jak genderové stereotypy nabourávat a namísto nich podporovat rovné příležitosti žen a mužů ve společnosti. Aby se škola stala genderově senzitivním místem, musí splňovat dva požadavky:

1. „vyučující musí začít používat genderově korektní a citlivý způsob vedení výuky a výchovy tak, aby byli rovnocenně respektováni, podporováni a rozvíjeni všichni žáci a žákyně
2. vyučující musí mít k dispozici moderní učební pomůcky, které ukazují ženy a muže jako rovnocenné bytosti a které vyzdvihují hodnotu individuálních dispozic nad společenská očekávání spojená s genderovými rolemi“.⁵⁰

---

50 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 79.

2. Problematika genderu v učebnicích

Pro tuto práci jsou stěžejní učebnice z aspektu genderu v oblasti doprovodných ilustrací. Nejprve se v této kapitole ve stručnosti zaměřím na problematiku genderu v učebnicích v celkové rovině. Zmíněné aspekty pak využiji v přehledu jako kategorie ve svém výzkumu obsahové analýzy.

Učebnice jsou podstatnou součástí vyučovacího procesu, žáci/žákyně s nimi pracují téměř každý den a za pomoci jejich použití získávají vedle informací, dovedností a postojů týkajících se daného předmětu i další poznatky. Z pohledu tématu této práce se jedná o prezentaci a následné vnímání postavení ženy a muže ve společnosti. Často je důležitým faktorem i oblast, která není v učebnicích obsažená, tedy není jen důležité to, co se v obsahu učebnice vyskytuje, ale je také zapotřebí brát v potaz to, co v učebnicích chybí. Jak ještě dále zmíním, to, že se například v některých historických přehledech nevyskytují ženy, neznamená, že se v dané oblasti vůbec nevyskytovaly. Je třeba žáky/žákyně upozornit, proč tomu tak je, proč někdy ženám není v učebnicích dějepisu věnováno více prostoru. Což ale neznamená, že by ženy neměly vůbec žádný vliv na vývoj společnosti. Takové pojetí učebnic většinou vychází z genderových stereotypů.

Na základě českých i zahraničních výzkumů vyplývá, že učebnice jsou často zatíženy genderovými i jinými stereotypy. Ty se dotýkají několika oblastí. Zejména se jedná o výběr učiva, výkladové příklady, doprovodné ilustrace a jazyk.⁵¹

Výběr učiva spočívá na celkovém pojetí a na konkrétních detailech. Není samozřejmě možné, aby učebnice obsáhla veškerá témata. Upřednostněna jsou ta, která jsou autory nebo autorkami považována za klíčová. Při sledování údajů v učebnicích je důležité sledovat nejen samotný obsah učebnice, ale také oblasti, které v učebnici chybějí. Příkladem mohou být přehledové tabulky významných osob, ve kterých nebývají často zmiňovány ženy, neboť v určitých oblastech nebyly příliš zainteresované nebo také z toho důvodu, že jsou více v daných oblastech opomíjeny. Takové pojetí však přináší zkreslenou představu žáků a žákyň, že ženy se v některých oblastech veřejného života vůbec nevyskytovaly.⁵²

Pro výkladové příklady jsou charakteristické vlastní zkušenosti žáků/žákyně.

---

51 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 76.

52 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 76.

Při jejich použití se většinou naráží na problém upřednostňování jednoho pohlaví v některých tématech. Příkladem lze uvést proudění vzduchu ve fyzice, který lze vysvětlit jak prostřednictvím tryskových letadel, tak na pohybu záclon nad topením.⁵³

Další nedílnou součástí učebnic představují ilustrace.⁵⁴ Různé obrázky bývají součástí většiny učebnic. Jejich funkcí je motivovat žáky/žákyně pro práci s učebnicí a také názorně doprovázet a doplňovat učivo. Přibližují se tak k již uvedeným výkladovým příkladům. Genderové zatížení obrázků se může projevit množstvím obrázků, na kterých jsou jednotlivě prezentováni muži a ženy. Vypovídající hodnotou genderového zatížení je také způsob, jakým jsou ženy a muži prezentováni. Většinou jsou ženy zobrazovány jako pečující o druhé lidi, zároveň však jako pasivní, vyžadující pomoc. U mužů je preferováno zobrazení, kdy jsou v zaměstnání nebo u svých zálib, přičemž je u mužů častěji vystihována jejich dominance a vůdčí postavení.⁵⁵

Důležitým faktorem, pro který jsou také typické genderové stereotypy, je jazyk. Snad největší problematiku představuje používání tzv. generického maskulina, v jehož rámci je oslovováno pouze mužské pohlaví. Například: „*Napiš, co dobrodružného jsi zažil o prázdninách*“.⁵⁶ Jednotlivé genderové zatížení v učebnicích více představím v následujících podkapitolách.

2.1. Jazyk a gender

Jazyk je nedílnou součástí vyučovacího procesu, ve kterém se také zpravidla odráží postoj vyučujících vůči jednotlivým žákům a žákyním i zpětná reflexe v lavicích obojího pohlaví. Jak jsem výše zmiňovala příklad tzv. „generického maskulina“, jazyk může silně ovlivňovat reakce a aktivity žáků a žákyň.

Jak je samotný jazyk pojímán, může ukázat následující citace: „Jazyk jako obraz představuje tisíc příběhů, jazyk sám o sobě vyjadřuje hodnoty naší kultury i její genderová očekávání.“ Charakteristické pro jednotlivá slova je zakořeněná

---

53 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 76.

54 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 76.

55 SMETÁČKOVÁ, I.: *Učivo a učebnice*. s. 29.

56 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 76.

skutečnost, že dané kultury pojmají shodně určité významy a hodnocení vyplývající ze společného jazyka, který příslušníkům stejné společnosti zprostředkovává komunikovat a vzájemně se dorozumívat a tím vytvářet jistý společenský řád.⁵⁷ Jinými slovy: Jazyk představuje systém znaků, které slouží k verbální komunikaci v rámci určitého společenství. „Jazyk je kulturní výtvar a jako takový má pozici sociální instituce, která odráží hodnotové systémy vlastní dané společnosti a spoluvytváří normy, na nichž daná společnost stojí.“⁵⁸

Jazyk je také nepostradatelným faktorem socializace. I v rámci výuky daného jazyka vlastní kultury se dítě současně učí jeho očekávaným postavením ve společnosti. Je nutné položit si otázku: „Jaká genderová poselství náš současný jazyk zprostředkovává?“ Pro lepší zodpovězení uvedené otázky představím pár příkladů maskulina a feminina stejného základu: „*muž – mužatka, patron – matrona, běh – běhna, starý mládenec – stará panna*“.⁵⁹ Maskulina v uvedených příkladech představují odlišné pojetí od feminin stejného základu. Ta mají zejména negativní nebo pejorativní charakter. Zatímco zmíněná maskulina evokují moc, autoritu a mají pozitivní, popřípadě neutrální význam, feminina často narážejí na sexuální nebo negativní význam. Tyto významové odchylky jsou většinou způsobovány procesem „sémantická derogace“. „Lexikografové uvádějí, že jakmile se určité slovo nebo termín začne spojovat se ženou, často získá sémantické vlastnosti, které odpovídají sociálním stereotypům a hodnocením žen jako skupiny.“⁶⁰ Je tedy patrné, že jazyk a gender jsou spolu úzce svázány. Vedle uvedených příkladů se problematika genderu v jazyce odráží i ve vlastním stylu mužského a ženského jazyka. Vztáhnou-li si příklad na konkrétní situace ze školního prostředí, od chlapců jsou mnohem častěji slyšávány vulgarismy než od dívek, jejich mluva také více vyjadřuje určité nadřazené sebevnímání, dominanci panující nad dívkami. Další možnou odlišnost v projevech opačného pohlaví lze sledovat v samotném obsahu jejich verbální komunikace.

Ženy a muži jsou tedy odlišní i při používání jazyka. Vyjadřují se jinými slovy a významy, konverzují o rozdílných tématech a vyjadřují se odlišným

---

57 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 173.

58 VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*, s. 57.

59 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 174.

60 CURRAN, J.; RENZETTI, M.: *Ženy, muži a společnost*, s. 174.

způsobem. „Ženy ... hovoří jazykem důvěrnosti a vztahů, a tento jazyk i slyší, zatímco muži hovoří jazykem postavení a nezávislosti, a slyší zase tento jazyk. Výsledkem je, že rozhovory mezi ženami a muži jsou často jako rozhovory mezi dvěma lidmi z různých kultur, a vyplývá z nich totéž: hodně nedorozumění.“⁶¹ Samozřejmě přitom nesmíme zapomínat na skutečnost, že rozdílné pojetí neovlivňuje jen samotný gender, ale působí zde více faktorů, například výchova, zkušenosti, daná kultura, prostředí, ve kterém se žena či muž nachází nebo jednotlivé společenské role.

V této souvislosti je také nutné zmínit pojem „generické maskulinum“ neboli „bezpříznakové maskulinum“. Jedná se „o mužský jazykový tvar v názvech osob podle profesí, funkcí a sociálních vztahů, který údajně zahrnuje obě pohlaví. V angličtině, němčině, francouzštině a jiných jazycích byl tento jazykový úzus odhalen jako mechanismus, který znevýhodňuje ženy – psychologické testy zjistily, že mužský jazykový tvar spontánně navozuje představu muže. V mnoha zemích včetně EU byla proto zakázána inzerce pracovních příležitostí formulována v generickém maskulinu a byly připraveny směrnice pro nesexistické označování a titulování osob“.⁶² Výše zmíněné „generické maskulinum“ představuje také problém při oslovování. Řekneme-li například při vyučovací hodině: „*Žáci, otevřete si učebnici na straně ...*“, opomineme tím žákyně nebo jsme je na základě tzv. „generického maskulina“ zmínili také?

„Jazykové stereotypy a kliše vydávají jednostranný, zkreslený pohled za obecně platnou normu.“ Školní prostředí je na jedné straně místem, ve kterém se rozšiřují genderové stereotypy, na druhé straně je však škola místem, které by mělo žáky a žákyně učit vnímat, hodnotit a vyjadřovat se tak, aby podporovali rovnost dívek a chlapců.⁶³ Aby byly odstraňovány genderové stereotypy a naopak podporována rovnost dívek a chlapců je zapotřebí, vedle dalších oblastí, vybírat i korektně správné učební materiály nebo upozorňovat na genderové stereotypy z nich vyplývající. Právě v učebnicích dějepisu se můžeme často setkávat s takovým genderově nekorektním pojetím, které ovšem je silně ovlivněno prezentací a interpretací tehdejší doby. O to větší může být riziko, že některé děti,

---

61 VALDROVÁ, J.: *Ženská a mužská role v jazyce*. s. 10n.

62 VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. s. 58.

63 VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. s. 59.

ne-li všechny, si vztáhnou dané vzorce minulé doby i na současnost, které by naopak měly být odbourávány. Zejména pak chlapcům bývá sympatické dominantní postavení mužů v minulosti a jistá nadvláda nad ženami, které bývaly často v područí svých mužů. Prvky nelibosti pak většinou vyjadřují dívky, které na některé reakce chlapců argumentují skutečností, že „dnes je již jiná doba“ a poté dodávají, že ony by „v takové době žít nechtěly“. Učebnice tak mohou být dobrým prostředkem pro odbourávání některých zaběhnutých genderových stereotypů, je ale nutné, narazíme-li na ně, na ně žáky upozorňovat.

2. 2. Gender v rovině koncepce předmětu

V této podkapitole přiblížím další oblast genderově zatížené učebnice a to rovinu koncepce předmětu. Nejprve je nutné vysvětlit, co koncepce předmětu znamená. Jedná se o obecné zaměření celku učiva, které zpravidla vede k určité představě světa. K té se dospívá za pomoci konkrétních informací, ale také určitých postupů, hlubších myšlenkových struktur, ideí a hodnot. Právě koncepce předmětu je určitou cestou, která nás má dovést k určitému pojetí vyučovaného oboru, k určité představě světa.⁶⁴

V koncepcích předmětu může docházet k odchýlkám. Zatímco u jedněch je zásadní striktnost, uzavřenost a jasná představa toho, co je důležité a co není, jiné se orientují na pestré, někdy až na protichůdné údaje a vedou žáky a žákyně k utváření vlastního názoru. „Tento rozdíl může mít své genderové důsledky. Různé koncepce mohou být v různé míře otevřené genderově senzitivnímu učivu.“⁶⁵

„Příkladem toho, že určitá koncepce předmětu může vést k odrazení dívek nebo chlapců od studia, je obvyklé pojetí výuky dějepisu.“ Pro historii je charakteristický vývoj měnících se událostí, kterými byly nejčastěji bitvy a politická rozhodnutí. Většinou se jedná o popis takových bitev a politických jednání, které postupně proměňovaly společnost. Určujícími tématy výuky dějepisu jsou tak jevy, na kterých výrazně historicky participovali výhradně muži. „Jaký může být implicitní postoj k historii a k předmětu dějepisu u dětí, které jsou určeny podle této koncepce?“ Většinou se předpokládá a všeobecně se uznává, že na vývoj

---

64 SMETÁČKOVÁ, I.: *Učivo a učebnice*, s. 26.

65 SMETÁČKOVÁ, I.: *Učivo a učebnice*, s. 26.

společnosti měli rozhodující vliv pouze výjimeční a mocní lidé. V takovém pojetí koncepce předmětu tedy muži. Ale co ženy? Jakou roli hrály ony ve vývoji společnosti? Ženy nemohly rozhodovat o žádné podstatné i méně významné situaci, neměly žádnou možnost ovlivňovat společenské dění.⁶⁶ Takto vymezená koncepce předmětu dějepisu má tradiční pojetí. Nejen v současné době by měl být dáván také důraz na další oblasti, které nikdy nezůstávaly izolovány od těch již zmíněných, tedy od válek a politických jednání. Dětem by měl být podáván komplex dějin v souvislostech, nejen dějiny politické, ale také dějiny kulturní, dějiny sociální, dějiny hospodářství a tak dále v provázanosti jednotlivých jevů a událostí. Zahrnutím všech oblastí lze lépe předcházet nejen genderovým stereotypům, ale také poukázat na skutečnost, že nezáleží pouze na rozhodnutích mužů, ale že i ženy jsou schopny ovlivňovat vývoj, tedy, že záleží na obou pohlavích.

2.3. Příklady v učebnicích s genderovým zatížením jako potřeba názornosti

V této podkapitole se zaměřím na příklady v učebnicích s genderovým zatížením. Řekněme si proto nejprve, jakou úlohu příklady v učebnicích představují. „Příklady slouží k výkladu nového učiva nebo opakování právě osvojeného učiva. Používání příkladů vychází z potřeby názornosti. Předpokládá se, že pochopení a osvojení nového učiva proběhne rychleji a snadněji, pokud žákům a žákyním učivo přiblížíme na jim blízké životní zkušenosti. Životní zkušenost dívek a chlapců se v důsledku rozdílné genderové socializace liší.“⁶⁷

Problém obvykle nastává, když jsou použity příklady blízké dívkám, pak ale může být učivo obtížně přístupné chlapcům a naopak. Proto je zapotřebí, aby se vytvářelo větší množství příkladů nebo se používaly takové, které jsou pro obě pohlaví společná. Při uvádění většího počtu příkladů je nezbytné vyvarovat se úvodních komentářů, že daný příklad je určen pro konkrétní pohlaví, neboť tím bychom ještě více prohlubovali genderové rozlišení školních poznatků.⁶⁸

Problematika genderového zatížení učebnic prostřednictvím výkladových

---

66 SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. s. 77.

67 SMETÁČKOVÁ, I.: *Učivo a učebnice*, s. 28.

68 SMETÁČKOVÁ, I.: *Učivo a učebnice*. s. 28.

příkladů se také dotýká sociálních rolí, zejména profesních. Ženy a muži mají být prezentováni v širokém spektru sociálních rolí, aby si děti z vyučovacích hodin neodnášely genderově stereotypní představu o tzv. ženských a mužských povoláních a dalších pracích. Výstižným příkladem nekorektně genderové učebnice je *Slabikář* (Žáček, Zmatlíková 1992), ve kterém uvedené příklady charakterizují ženu jako tu, která se věnuje domácnosti a muže jako toho, který se věnuje svým koníčkům, popřípadě technickým záležitostem.⁶⁹

Myslím si, že výkladové příklady v učebnicích dějepisu by měly být vybírány šetrněji, neboť mohou silněji ovlivňovat názory žáků/žákyň o nepřítomnosti žen v některých oblastech a podporovat je tím v genderových stereotypch, které mohou být vedle interpretace minulosti přenášeny i do současnosti.

Je nutné také žáky upozornit, že se v učebnicích dějepisu, ale i v samotném výkladu historie jedná o interpretaci tehdejší doby. Učebnice pouze ukazuje představu, jak bývají prezentováni muži a ženy. Naše současné představy, které bývají často ovlivňovány stereotypním uvažováním a předsudky, jsou tak přenášeny do minulých rolí.

Učebnice mohou vedle genderového zatížení obsahovat více stereotypů najednou, které se mohou i protínat. Stereotypy se mohou také například týkat politických, náboženských, etnických nebo sociálních témat. Opět je důležité upozorňovat žáky na tuto problematiku a podávat výklad dějepisu v souvislostech. Příkladem lze uvést život ve středověku. Na otázku „*Jak byste dle svého názoru popsali život ve středověku?*“ obvykle žáci odpoví, „že život ve středověku byl velmi náročný, byly špatné hygienické podmínky, málo peněz, jenom samá práce, muži museli bojovat a ženy obývaly dřevěné chalupy, kde veškerá práce spočívala na nich a tak dále. S tímto zestručněným shrnutím se můžeme někdy setkat i v učebnicích. Stereotypně se uvádí špatná sociální situace v období středověku. Často jsou ale opomíjeny vyšší společenské vrstvy, pro které by se charakteristika jejich života ve středověku neshodovala s obvykle prezentovanými údaji. Opět bych použila příklad ze školního prostředí, kdy žáci většinou opomíjejí ženy u dvora a výše zmíněnou charakteristiku aplikují na všechny ženy žijící v té době. Jak je

---

69 SMETÁČKOVÁ, I.: *Učivo a učebnice*. s. 28.

patrné, právě v souvislosti se stereotypy v oblasti sociální problematiky se mohou často protínat i již několikrát zmiňované genderové stereotypy.

3. Zobrazování ženy a muže v učebnicích dějepisu ve vydavatelství Fraus (pro ZŠ a víceletá gymnázia)

Obrazový materiál bývá většinou součástí každé učebnice. Vedle motivace k práci s ní dotváří v učebnicích dějepisu interpretaci dané doby, lepší názornost a porozumění. Právě v takové prezentaci může docházet často k genderovým stereotypům, k jednostrannému vnímání muže a ženy. Žáci/žákyně mohou na základě počtu i způsobu zobrazování žen a mužů nabýt dojmu, že v některých oblastech se ženy vůbec nevyskytovaly, že muži s dominantní převahou určovali průběh nejen našich dějin. Žáci a žákyně tím tak mohou přenášet možné současné genderové stereotypy do postavení žen a mužů v minulosti.

V následujících podkapitolách představím stručný přehled postavení žen a mužů v jednotlivých dějinných etapách. Uvedené poznatky prováží s obrazovým materiálem v učebnicích dějepisu pro základní školy a víceletá gymnázia od nakladatelství FRAUS. Myslím si, že je vhodné pro lepší kontext, přiblížit pojetí genderu v kompletní řadě učebnic dějepisu (6. - 9. ročník ZŠ) od zmíněného nakladatelství. Blíže pak v praktické části této práce představím jednu vybranou učebnici na základě obsahové analýzy.

3.1. Postavení ženy a muže v období pravěku

Pro interpretaci postavení ženy a muže v období pravěku jsou určující archeologické nálezy, které mají vypovídající hodnotu o tehdejší společnosti.

V počátečním stádiu rodu (přibližně od středního paleolitu), kdy rodová struktura ještě neznala instituci rodiny, měla určující význam žena jako matka. Takové uspořádání, ale neznamenalo nadvládu žen, jen určování příslušnosti k rodu po mateřské linii. K postupné změně postavení ženy a muže dochází v eneolitu, kdy dochází k rozpadu starých mateřských vztahů. Rodové vazby začaly být budovány na principu otcovském.⁷⁰

V učebnici dějepisu pro základní školy od nakladatelství FRAUS v tematickém celku „Pravěk“ se obrazový materiál s ženou a mužem vyskytuje

---

70 KOLEKTIV AUTORŮ: *Kronika českých zemí*. s. 9.

poměrně sporadicky. Několik málo ilustrací a fotografií archeologických nálezů týkající se žen a mužů vytváří dojem, že ženy hrály určující roli v rámci rodiny (typické znaky plodnosti u sošek žen, péče o dítě, vaření). Muži jsou prezentováni jako ti, co obstarávají větší obživu a chrání rodinu před nebezpečím. S výše uvedenou charakteristikou tehdejšího postavení žen a mužů většina prezentovaných obrázků koresponduje s interpretací tehdejšího postavení ženy a muže.

Dlouhodobé genderově zatížené tvrzení, že ženám přísluší péče o domácnost a mužům zajišťování rodiny je v interpretaci období pravěku o to více znatelnější.

3.2. Postavení ženy a muže v období starověku

Když ještě život lidí nebyl provázán se státním zřízením a neprojevovalo se v té souvislosti veřejné mínění, byla žena ceněna jako muž. Postupným mizením matriarchátu ustupoval vliv žen do pozadí. Ačkoliv byly některé ženy velmi schopné, narážely na odpor veřejného mínění.⁷¹

Postavení ženy a muže se v období starověku odvíjelo také na základě dané kultury. Snad největší rozdílne pojetí ženy představovala společnost starověkého Řecka a starověkého Říma. „Postavení ženy u Římanů bylo lepší než u Řeků, dívky se směly vzdělávat ve školách jako hoši, a to jak ve školách gramatických, tak v gymnáziích. Dívky si tedy mohly osvojit vzdělání jako hoši, ale protože se brzy provdávaly, studium brzy opouštěly.“⁷² Lepší postavení žen ve starověkém Římě se vedle vzdělání dotýkalo také samotného manželství. Manželka pro starověkého Římana znamenala více než manželka ve starověkém Řecku. Nebyla pouhou hospodyní, ale i životní družkou, která byla energická, hrdá, přísná, ale která musela dodržovat, na rozdíl od svého muže, věrnost a která postrádala jakékoliv právní postavení.⁷³ Oproti tomu žena ve starověkém Řecku byla nesvobodná, stýkala se pouze s lidmi z rodiny. Stejně postavení ženy a muže panovalo ve starověkém Řecku pouze v jejich mytologii, kdy Řekové věřili ve stejnou moc bohyň jako bohů.⁷⁴

---

71 BEDNÁŘOVÁ, V.: *Postavení ženy ve starověku*, s. 34n.

72 BEDNÁŘOVÁ, V.: *Postavení ženy ve starověku*, s. 20.

73 BEDNÁŘOVÁ, V.: *Postavení ženy ve starověku*, s. 20.

74 BEDNÁŘOVÁ, V.: *Postavení ženy ve starověku*, s. 13.

V učebnici dějepisu pro základní školy pro šestý ročník od nakladatelství FRAUS jsou v tematickém celku „Starověké Řecko“ zobrazování muži i ženy především z oblasti náboženství a uměleckých děl. Myslím si, že na základě prezentovaných obrázků žáci/žákyně nemohou odhalit zjištění historiků o rozlišném postavení žen a mužů tohoto období. Až v tematickém celku „Starověký Řím“ poukazuje jedno zobrazení (*Etruský náhrobek*, viz. příloha 1) na rozdílné postavení žen v starověkém Řecku a starověkém Římě. Přesto se většina obrazového materiálu s postavami dotýká mužského pohlaví, zejména pak z oblasti války a politické sféry. Ženské zobrazení je zde poměrně opomíjeno. Stejně jako u tematického celku „Starověké Řecko“ si myslím, že ani zde žáci/žákyně nemohou zcela vlivem obrazového materiálu porozumět tehdejší společnosti, jak ji interpretuje bádání historiků. Poměrná absence ženských postav evokuje myšlenku, že zastoupení žen v tomto dějinném období se stahovalo do ústraní. I při samotných vyučovacích hodinách reagují zejména žákyně na takovou interpretaci učebnice jistou nelibostí, že „je hrozné, že ženy byly tak v ústraní a že nehrály ani sebemenší roli“. Přitom skutečnost, jak vyplývá z výše uvedeného popisu, je jiná.

3.3. Postavení ženy a muže v období středověku

Typické pro ženy ve středověku bylo jejich nerovnocenné postavení vůči mužům. To se ještě více prohlubovalo v manželství, v jasně stanoveném prostoru, který byl ženě v manželství určen. Od žen se očekávala starost o domácnost, malé děti, případně o služebnictvo. Na rozdíl od mužů neopouštěly dům častěji než bylo opravdu nutné a když už se dostaly ven, nesměly se zbytečně zdržovat. Určitá pravidla pro vycházku určovala i daná společenská vrstva. Zatímco ženy z prostředí nejvyšších kruhů se měly pohybovat mimo dům pouze v doprovodu například manžela nebo služebných, manželky řemeslníků, obchodníků a rolníků jednak mohly vycházet samy, ale také na nich spočívalo více povinností a s tím spojené odpovědnosti. Tyto ženy musely vedle domácích prací vykonávat i další potřebné pracovní činnosti, čímž narušovaly představu o ženě určené pouze pro domácnost.

Část středověké ekonomiky tak spočívala i na ženské práci.⁷⁵

Celé období středověku je silně provázáno vírou, náboženstvím. I to se samozřejmě dotýká pojetí ženy a muže, ve kterém se projevuje nebyvalá úcta muže k ženě a ženy k muži. „V lidské dvojici jsou si muž a žena vzájemnou oporou i zrcadlem, jsou si vzájemně bližními.“⁷⁶ Z takového pojetí sice vyplývá rovnocennost mezi obojím pohlavím, ovšem „konstruování genderových stereotypů na mytologickém základě může, ale nemusí vyplývat přímo z původních textů a poselství v nejstarší vrstvě. V souvislosti s etablováním patriarchální moci vznikaly vedle nejstarších posvátných textů nové kanonizované texty, které se staly součástí tradice a ospravedlnily společenskou, politickou i ekonomickou nadvládu „mocných“ nad „bezmocnými“. Z tohoto hlediska genderová analýza sleduje průběžný vývoj genderových stereotypů a jejich konkrétních historických podob, reflektovaných významným způsobem i klasickými literárními archetypy mužských a ženských postav.“⁷⁷ Vzhledem k tomu, že gender a náboženství není hlavním tématem této práce, uvedla bych zde jen jeden příklad – křesťanskou tradici. „V křesťanské tradici se setkáváme v otázce genderových vztahů na jedné straně s radikální tolerancí Ježíše, na druhé s patriarchálním postojem tradičních církevních dogmat. Ježíšovo Království Boží představuje vizi absolutní rovnosti a spravedlnosti a nečiní rozdílů sociálních ani genderových – naopak tato klišé odmítá.“ Na straně druhé v katolickém křesťanství „ženám nepřísluší ani „prorocké mluvení“ ve smyslu kázání. Knězem se může stát pouze muž. Dalším kritizovaným tématem v otázce genderových vztahů je církevní tabuizace sexuality ... Obecně lze říci, že čím větší důraz je kladen na plodnost a reprodukci, tím bývají patriarchální stereotypy užší. Ženě je v patriarchální společnosti přisouzena role poslušnosti a podřízenosti, což se opírá o původní nebo později kanonizované posvátné texty. Rozdělení rolí je tedy prezentováno jako božský řád.“⁷⁸

Tematických celků pojednávajících o středověku je v učebnici dějepisu pro ZŠ pro sedmou třídu od nakladatelství FRAUS více. Právě tuto učebnici podrobím obsahové analýze. Proto se nyní o ní nebudu zmiňovat více a přistoupím

---

75 LENDEROVÁ, M; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR E.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 278.

76 BALABÁN, M.: *Pojetí ženy a muže v Bibli*, s. 107n.

77 KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B.: *Gender a náboženství*, s.63.

78 KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B.: *Gender a náboženství*, s.65.

k další dějinné etapě – novověku, která je také součástí uvedené učebnice.

3.4. Postavení ženy a muže v období novověku

Postavení žen v novověku se obdobně jako ve středověku odvíjelo na základě jednotlivých společenských vrstev. „Zatímco šlechtičny podléhaly právu zemskému a měšťanky právu městskému, venkovanky jako příslušnice poddanského obyvatelstva nebyly považovány za plně způsobilé k právům a zůstávaly v pravomoci svých vrchností.“⁷⁹ Většina renesančních učenců chápala ženskou otázku „pouze v souvislosti s morálním kodexem a s manželstvím“.⁸⁰ Také v rámci reformace více docházelo k posílení významu ženy zvýšením významu manželství. Století osvětenství bylo věkem prvních racionálně podložených diskuzí o roli ženy. Docházelo však k respektování tradičního konstruktů feminity se silným důrazem na mateřství a péči o domácnost. K posunu docházelo také ve vnímání muže, který už nebyl pojímán jako válečník.⁸¹ V 18., 19. a začátkem 20. století bylo postavení ženy a muže jasně stanovené. Ženy se staraly o domácnost a děti, jen některé pracovaly jako služky nebo pomocné dělnice, ovšem jejich práce byla hůře kvalifikovaná. Od mužů se očekávalo finanční zabezpečení rodiny a působení na veřejnosti. V učebnici dějepisu pro ZŠ pro osmý ročník od nakladatelství FRAUS představuje toto schéma také dobová reklamní pohlednice ženského časopisu, na které je žena zobrazena v zástěře jak připravuje večeři, v její blízkosti si hrají děti. Jedno z nich jde přivítat otce, který se právě vrátil domů (viz. příloha 2).

3.5. Postavení ženy a muže ve 20. století

Před první světovou válkou došlo k několika faktickým změnám v postavení ženy (například ve vzdělání, nutnosti práce mimo domov, v plánovaném rodičovství). V důsledku politických, sociálních a demografických proměn

---

79 LENDEROVÁ, M; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR E.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 283.

80 JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*, s. 7.

81 LENDEROVÁ, M; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR E.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 33n.

se změny týkající se postavení ženy projevily vedle narušení tradičního konstruktů feminity i právním zakotvením ženské otázky. Jedním z prvních zákonodárných orgánů, které uzákonilo rovnoprávnost obou pohlaví bylo i Československé Národní shromáždění. Ženy získaly aktivní i pasivní volební právo a bylo jim umožněno studium práv.⁸²

Myslím si, že je po pouhém prolistování učebnice pro ZŠ pro devátý ročník od nakladatelství FRAUS dosti patrné, že v obrazovém materiálu silně převládají muži, zejména pak v politických situacích. Ženy jsou tím zneviditelňovány a problém pak nastává v nereflektovanosti tohoto faktu, s kterým se nadále již nepracuje. Po prolistování této učebnice žáky/žákyněmi osmé třídy následovala reakce, že se příští rok budou učit jenom samou válku a politiku. Přitom je učebnice koncipovaná na kompletní souhrn dějin, ovšem zvolený obrazový materiál vedl žáky/žákyně ke zmíněné domněnce.

---

82 LENDEROVÁ, M; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR E.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 46.

4. Obsahová analýza

Následující kapitola představuje stěžejní část této práce. Ve výše uvedených kapitolách jsem přiblížila problematiku gender na obecné rovině, více jsem se zabývala genderovými stereotypy, které se také mohou vyskytovat v interpretaci historie a dále jsem se zaměřila na gender z aspektu učebnic, neboť ty jsou pro toto téma určující. Výše zmíněné poznatky budu nyní aplikovat do výzkumu, ve kterém použiji obsahovou analýzu, která odhalí možné genderové stereotypy a za jejíž pomoci zodpovím mnou vytyčenou otázku „*Jak je to se zachycením žen a mužů na obraze v učebnicích dějepisu*“. Obsahové analýze podrobím učebnici dějepisu pro sedmou třídu a víceletá gymnázia od nakladatelství FRAUS, kterou ještě více představím později.

Před seznámením s výzkumem bych nejprve uvedla vysvětlení, proč jsem si zvolila právě obsahovou analýzu obrázků a ne textu. Myslím si (a v průběhu školního roku se má domněnka potvrdila), že většina žáků/žákyň, kterým „přijde do ruky“ učebnice a nepracuje se s ní, ji více prolistovává, než čte. Přitom samozřejmě více zaznamenávají vybraný obrazový materiál namísto textu a dovytvářejí si sami možné závěry, často bohužel mylné. Příkladem bych uvedla jednoho žáka z osmé třídy, který mě požádal, zdali bych mu nepůjčila učebnici dějepisu pro devátou třídu, kterou jsem právě nesla do kabinetu. Dotyčný chlapec vzal učebnici, zalistoval v ní a prohlásil „To se budeme příští rok učit jenom samou válku?“. Na mou otázku, proč si to tak z krátkého prohlédnutí učebnice myslí, reagoval právě na základě uvedených obrázků.

4.1. Seznámení s výzkumem

Nejprve v následujících několika podkapitolách představím obsahovou analýzu a poté postup, kterým bude můj výzkum probíhat.

4.1.1. Vymezení výzkumu

Na úvod této podkapitoly je zapotřebí vysvětlit samotný pojem obsahová analýza. „Obsahová analýza je kvantitativní výzkumnou metodou pro systematický

a intersubjektivně ověřitelný popis komunikačních obsahů, vycházející z vědecky podloženého kladení otázek ... Systematicky zde znamená, že se všechny mediální obsahy zpracují stejným způsobem. Intersubjektivně ověřitelný znamená, že všichni ostatní – alespoň v zásadě – budou schopni při aplikaci našich výzkumných metod reprodukovat naše výsledky.“⁸³ Výzkum kvantitativní se používá tehdy, jedná-li se o „jevy relativně jednoduché (v tom smyslu, že nejsou skryty smyslovému poznání, mají jednoznačný výraz ...) a do určité míry poznané“.⁸⁴

Na začátku každého výzkumu bychom si měli stanovit původní výzkumnou otázku, která bude pro nás jistou směrnicí.⁸⁵

Výzkumný proces obsahuje šest fází: *výzkumné téma, operacionalizaci, plánování a organizaci, přípravnou a ověřovací fázi, sběr dat a vyhodnocení*. Ve výzkumném procesu stojí na začátku výzkumné téma, na jehož základě je třeba vypracovat metodu. Touto fází je operacionalizace. Poté přecházíme do fáze plánování a organizování, ve které si stanovujeme časové vymezení a organizační průběh šetření. Dalším postupem je přípravná a ověřovací fáze, při níž se zjišťuje vhodnost výzkumných metod. Poté se může přistoupit ke sběru dat, která se pak analyzují a interpretují. Vyhodnocení představuje závěr výzkumného procesu. Uvedené fáze nelze v samotném průběhu výzkumu od sebe striktně oddělovat. Nejen při obsahové analýze je nutno nejprve nastudovat a zpracovat relevantní odbornou literaturu.⁸⁶

„Zvláštní význam získává při obsahové analýze stanovení kódovací jednotky. U elektronických médií bývají tyto jednotky většinou definovány časově a u tištěných médií prostorově, například hudební nebo mluvené pořady v rozhlase a články nebo obrazový materiál v novinách“.⁸⁷ Kódování je nezbytným a určujícím faktorem obsahové analýzy. Bližší definice představuje kódování jako „operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby“.⁸⁸

„Výzkum s použitím kvantitativní metodologie se soustřeďuje hlavně

---

83 SCHERER, H.: *Úvod do metody obsahové analýzy*. s. 30nn.

84 SURYNEK, A.; KOMÁRKOVÁ, R.; KAŠPAROVÁ, E.: *Základy sociologického výzkumu*. s. 25.

85 STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J.: *Základy kvalitativního výzkumu*. s. 25.

86 SCHERER, H.: *Úvod do metody obsahové analýzy*. s. 31n.

87 SCHERER, H.: *Úvod do metody obsahové analýzy*. s. 39.

88 STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J.: *Základy kvalitativního výzkumu*. s. 39.

na ověřování vztahů mezi proměnnými, nebo na zjištění, jakým způsobem se proměnné k sobě vztahují. Ještě před vlastním empirickým výzkumem je nezbytné znát proměnné a postup interpretace dat.⁸⁹ „Rozlišujeme dva typy proměnných: identifikační proměnná a analytická proměnná. První slouží pouze pro identifikaci příspěvků ... Analytické, obsahové proměnné slouží k zodpovězení zadaného tématu a jsou v tématu zčásti formulovány jen abstraktně. Je proto nutné je převést na viditelnější znaky. Tento proces nazýváme operacionalizací.“⁹⁰

Podstatným prvkem pro výzkumný postup je také tzv. kódovací kniha. V ní jsou proměnné systematicky uspořádány podle jednotlivých kroků analýzy. Kódovací kniha poté poskytuje vedle pracovního návodu také určitou dokumentaci a umožňuje celý výzkum prověřit.⁹¹

Určitou nevýhodou každé analýzy údajů je riziko vnášení předpojatosti a znalosti získaných jednak ze zkušenosti a jednak z prostudované odborné literatury. Tyto neadekvátně nepodložené domněnky pak mohou zabraňovat vidět v údajích to, co je důležité a znesnadňovat cestu z popisné úrovně analýzy na úroveň teoretickou. Těmto nebezpečím lze předcházet různými technikami, například kladením otázek.⁹²

4.1.2. Představení vybrané učebnice

Pro výzkum jsem si zvolila učebnici dějepisu ZŠ pro sedmou třídu, neboť obsahuje delší časový úsek (konec antiky až první polovina 17. století). Vzhledem k charakteru stanoveného učiva podává učebnice pestrý přehled z několika oblastí i kultur, díky nimž mohou žáci a žákyně lépe chápat důležitost souvislostí a odbourávat některé stereotypy vztahující se často na univerzální rovinu.

Na začátku učebnice je pro usnadnění orientace popis, kde co žák/žákyně najde. Vzhledem k charakteru uvozovací věty „*Co kde v učebnici najdeš*“ není opomínuto jedno z pohlaví, dalším podstatným rysem, který z prvotní věty vyplývá pro analýzu učebnice je, že je učebnice psaná pro žáky, jak tomu má být. Tato úvodní stránka seznamuje žáky a žákyně se strukturou učebnice, například

---

89 ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. s. 22.

90 SCHERER, H.: *Úvod do metody obsahové analýzy*. s. 43n.

91 SCHERER, H.: *Úvod do metody obsahové analýzy*. s. 46.

92 STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J.: *Základy kvalitativního výzkumu*. s. 68.

co obsahuje lišta, poukazuje na odkazy na mezipředmětové vztahy, symboly, které jsou v ní použity.

Po stránce údajů (autoři, odborní poradci ...) následuje obsah a po něm „*Několik slov na úvod*“, ve kterém jsou žáci a žákyně přímo osloveni: „Děvčata a chlapci“. Nedochozí tím tak k tzv. generickému maskulinu, od kterého bychom mohli očekávat například oslovení „milí žáci“, jak jsem ho již popsala v teoretické části této práce. Následuje několik rad pro práci s učebnicí.

První lekce je věnovaná opakování minulého ročníku, navazuje na znalosti dětí, včetně uvedení stručného základního shrnutí.

Tematický celek je členěn do několika kapitol, které většinou odpovídají jedné dvoustraně, jednotlivé kapitoly jsou členěny na menší podkapitoly, což umožňuje lepší utřídění a orientaci. Celky nejsou oddělené, ale provázané. Žáci/žákyně tím tak nemusejí ztrácet patřičné souvislosti. Samotný text je srozumitelný, občas jsou některá důležitá slova (pojmy, označení ...) označena tučnými písmeny.

Každá kapitola začíná úvodem, např. citací, úryvkem nějakého textu (odpovídajícímu obsahu tematického celku/kapitoly). Jemu zpravidla také odpovídá obrázek, který je řazen v blízkosti této úvodní části (viz. příloha 3). Poté následují otázky na úvod, které často korespondují právě s úvodním textem. Každá kapitola také obsahuje několik obrázků s popiskami, součástí jsou také barevné mapky s legendou i s popiskem. Na závěr každé kapitoly je ve zvýrazněné tabulce shrnutí. Aparát zpětné vazby je umístěn jak na konci kapitoly po shrnutí, tak také v úvodu a za všemi jednotlivými podkapitolami. Po stranách učebnice na liště jsou vedle marginálií také doplňující otázky, obrázky a různé odkazy.

Po větším tematickém celku následuje dvoustrana různých map (týkajících se minulých kapitol) s legendami, po stranách jsou chronologické přehledy, také zobrazeny erby, obrázky ... Za většími tematickými celky je dvoustrana věnována ohlédnutí – shrnutí, otázky a úkoly, obrázky, popřípadě mapky, součástí též marginálie.

Ke konci učebnice je umístěna „Systematizace učiva ročníku“ (opět na dvoustraně), kdy se žáci/žákyně mohou závěrečně ohlédnout za probranými tematickými celky. Součástí jsou i otázky, úkoly, obrázky, mapky. Po „závěrečném

ohlédnutí“ je zařazen slovníček pojmů – jednotlivá písmena jsou barevně zvýrazněna a každý pojem je zvýrazněn tučnými písmeny. Po „slovníčku pojmů“ následuje rejstřík, který je členěn na rejstřík věcný – výběr, rejstřík osob a míst a rejstřík map. Na závěr učebnice jsou popsány očekávané výstupy a klíčové kompetence RVP ZV.

Vrátím-li se k uvedeným kategoriím v teoretické části, kdy jsem se zabývala v přehledu učebnicemi z aspektu genderu a stáhnu-li je k mnou vybrané učebnici, myslím si, že se lze přiklonit ke skutečnosti, že uvedená učebnice je v některých oblastech genderově zatížená. Co se týče jazyka, jak jsem již výše zmínila, oslovení jsou žáci i žákyně (dívky a chlapci), ovšem v textu je využíváno tzv. „generické maskulinum“ neboli „bezpříznakové maskulinum“. Uvedla bych zde konkrétní příklad: „Kdo u nás musí prokazovat, že je exulantem, a nikoliv vystěhovalcem?“⁹³ Koncepce předmětu se ale nevztahuje pouze na témata, ve kterých hráli dominantní roli muži, ale učebnice interpretuje celý komplex dějin. V provázanosti představuje nejen dějiny politické, ale také dějiny sociální, kulturní nebo například hospodářské. Jak je to s genderovým zatížením prostřednictvím obrazových materiálů je hlavním tématem této práce. V následující podkapitole a kapitole se proto již zaměřím na samotný vlastní výzkum.

4.1.3. Kódovací kniha

Na základě prostudované literatury zabývající se kvantitativním výzkumem zde musím nejprve určit základní prvky obsahové analýzy. Jako kódovací jednotky jsem si zvolila *obrazový materiál v hlavní části textu a obrazový materiál na liště učebnice*. Analytickou jednotkou jsou jednotlivé tematické celky: *opakování, od antiky ke středověku, Byzantská říše, dějiny islámských zemí, raný středověk, vrcholný středověk, husitství a pozdní středověk, renesance a humanismus, zámořské objevy, počátky novověku a třicetiletá válka a systematizace učiva a přílohy*. Obsahová analýza také zahrnuje proměnné. Identifikační proměnná představuje *učebnici dějepisu pro základní školy a víceletá gymnázia pro sedmý ročník, kolektiv autorů od nakladatelství Fraus, 2009*. Za analytické proměnné jsem

---

93 KOLEKTIV AUTORŮ: *Dějepis 7 pro ZŠ a víceletá gymnázia*. s. 136.

zvolila následující kategorie: *činnosti vykonávané ženou, činnosti vykonávané mužem, činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň, oblast funkce výskytu ženy, oblast funkce výskytu muže, fotografie žen a mužů, umělecká díla představující ženu a umělecká díla představující muže*. Takto mnou stanovené analytické proměnné dále specifikuji v průběhu výzkumu.

Některé obrazové materiály zachycují pouze obličej ženy nebo muže, popřípadě jsou znázorněni do poloviny těla, kdy nelze jednostranně určit jakou činnost dělají. Tyto postavy proto v analytické proměnné činnosti vykonávané ženou/mužem budu vynechávat. Vzhledem k tomu tak v některých kódovacích jednotkách nebude odpovídat u zmíněné analytické proměnné počet žen a mužů s ostatními analytickými proměnnými. Určujícím počtem všech žen a všech mužů v dané kódovací jednotce bude souhrn analytických proměnných konkrétní postava žen/mužů a anonymní postava žen/mužů.

Ve výzkumu nebudu oddělovat děti, určujícím bude to, zda-li je ženou nebo mužem. Pro příklad bych uvedla Madonu s Ježíškem, kterou přiřadím do analytické proměnné činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň.

Co se týče žen, rozlišuji ženu jako manželku panovníka a ženu panovnici, která měla dominantnější postavení.

Nutno zmínit, že v analytické proměnné činnosti vykonávané ženou/mužem, činnost „sedí“ a „stojí“ odpovídá vyobrazení proti neutrálnímu prostředí.

V analytické proměnné umělecká díla, která znázorňují ženy nebo muže, nerozlišuji ilustrace od maleb, neboť v některých případech nelze jejich rozlišení jednoznačně určit.

4.1.4. Průběh výzkumu a stanovení hypotéz

Před empirickou částí jsem nejprve prostudovala adekvátní literaturu pojednávající o tématu genderu a dále odborné publikace zabývající se kvalitativním výzkumem a obsahovou analýzou. Poté jsem si vybrala konkrétní učebnici od nakladatelství Fraus, kterou jsem blíže představila výše. Dalším krokem bylo vytvoření kódovací knihy tak, abych mohla dospět k závěrům, jež jsem si jako cíl stanovila v úvodní části této práce.

Výstupem mého výzkumu by mělo být zodpovězení otázky *Jak je to se zachycením žen a mužů na obraze v učebnicích dějepisu*. Přičemž zobrazované zde chápu jako způsob prezentování muže a ženy v obrazových materiálech ve vybrané učebnici dějepisu. Na základě obsahové analýzy bych také měla dospět k potvrzení nebo vyvrácení vlivu společnosti, kultury určité doby na formování současných genderových představ, zejména pak stereotypů, které bývají zároveň přenášeny i do minulých rolí.

Předpokládám, že v některých oblastech (zejména v politické sféře) budou ženy v obrazových materiálech zastoupeny méně, nebo vůbec. Zároveň předpokládám, že největší zastoupení žen v obrazových materiálech bude v oblasti rodinného prostředí. Domnívám se tak, že ženy budou zejména prezentovány jako ty, které se starají o rodinu a jejichž zásadní funkce patří především do domácnosti. Zatímco muži, prozatím dle mého názoru, budou prezentováni jako dominantní pro vývoj společnosti.

Po stanovení výše uvedených kroků nyní přistoupím k samotnému výzkumu. Budu postupovat systematicky, každou kódovací jednotku na základě dalších podrobnějších určení podrobím analýze a výsledky poté uvedu v závěru této práce.

4.2. Obsahová analýza vybrané učebnice

4.2.1. Opakování

Tematickému celku „Opakování“ je věnována pouze jedna dvoustrana. Obrazového materiálu, na kterém jsou zobrazeny ženy nebo muži, je menší množství. Tento celek shrnuje stručné nejzákladnější poznatky z pravěku a starověku.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál v hlavní části textu*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	5

Analytická proměnná: *anonymní postava*

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
jede na koni	1
stojí	2

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň*

- v tomto tematickém celku se nevyskytuje vůbec

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu ženy*

oblast funkce	počet
náboženství	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu muže*

oblast funkce	počet
panovník	3
náboženství	2

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
socha	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
busta	2
socha	2
ilustrace/malba	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	1

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	1
muž	0

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
sportuje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem -

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast funkce	počet
dívka/žena ze současnosti	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast funkce	počet
bojovník	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	1
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	1

Na uvedených tabulkách jsem ukázala zastoupení a způsob prezentování žen a mužů daného tematického celku, z kterých vyplývá, že muži zde hrají určující

roli. Vzhledem k poměrně malému počtu obrázků a dosti stručnému zrekapitulování látky minulého ročníku je obtížnější dospět k jednoznačným závěrům. Muži jsou zde především zobrazeni v politické sféře. Takové pojetí obrazových materiálů odpovídá výše popsané charakteristice postavení žen a mužů ve starověkém Řecku. Také dvě sochy mužů z náboženské sféry působí mnohem dominantněji než výběr sošky ženy – bohyně. Takové pojetí se však blíží k rozporuplné interpretaci historiků, neboť ženy a muži měli ve starověké mytologii rovnocenné společenské postavení. V tomto tematickém celku „Opakování“ je v obrazovém materiálu kladen větší důraz na muže (viz. příloha 4).

4.2.2. Počátky křesťanství

Jak již z názvu tematického celku vyplývá, hlavním obsahem je vývoj a charakteristika křesťanství.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	4

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	Počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

- žena se nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
káže	1
předává klíče od nebeských bran	1
stojí	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	4

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
mozaika	1
reliéf	1
ilustrace/malba	2

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál na liště učebnice*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

- žena se samostatně nevyskytuje

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
zmrtvýchvstání	1
obdarovává děti	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň*

činnost	počet
vyučuje	1
účastní se charity	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu ženy*

oblast	počet
náboženství	1
charita	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	3
žák/student	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	2

Z uvedených tabulek vyplývá, že v oblasti náboženství, pod které spadají počátky křesťanství, je žena poměrně opomíjena. Na žáky/žákyně může tento obrazový materiál působit, že se ženy v počátcích křesťanství spíše neobjevovaly a zapomínalo se na ně. Jak jsem výše zmiňovala, v ideje křesťanství by si žena s mužem měla být rovna, ovšem problematika nastává v některých náboženských textech. Z obrazové interpretace učebnice je patrný genderový stereotyp dotýkající se oblasti náboženství. Vybraný obrazový materiál ho spíše více prohlubuje, než odstraňuje.

4.2.3. Od antiky ke středověku

Tematický celek od antiky ke středověku představuje barbarské kmeny, zánik západofřímské říše a počátky nově vznikajících středověkých států.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál v hlavní části textu*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	2

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	0
muž	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

- žena se samostatně nevyskytuje

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
jede na koni	1
křtí	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň*

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu ženy*

oblast	počet
manželka panovníka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
panovník	2
velmož	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
reliéf	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
reliéf	2
mozaika	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál na liště učebnice*

- obrazový materiál žen a mužů se nevyskytuje

Vzhledem k poměrně krátkému tematickému celku se obrazového materiálu s ženou a mužem příliš nevyskytuje. Žena je zde zobrazena na rozdíl od muže pouze jednou, a to v blízkosti svého manžela. Obrázek této ženy s manželem působí rodinným a rovnocenným dojmem. Přitom podle interpretace historiků bylo pro středověk charakteristické nerovnocenné postavení žen vůči mužům, obzvláště v oblasti manželství.

4.2.4. Byzantská říše

Tematický celek Byzantská říše navazuje na tematický celek předcházející. Také u něho se setkáváme vzhledem k jeho rozsahu s omezeným množstvím obrazového materiálu.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	1

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
manželka panovníka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
panovník	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
mozaika	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
mozaika	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	1

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

- samostatně se nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

- samostatně se nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
Madona chová Ježíška	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
náboženství	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže-

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	1

Použitý obrazový materiál znázorňující ženu a muže je v tomto tematickém celku zcela vyrovnaný. Představuje zde panovníka a jeho manželku, u které je na rozdíl od popisku obdobného vyobrazení předcházejícího tematického celku, uvedeno i její jméno (viz. příloha 5). Byzantská říše se pojí se středověkem, jehož stručnou charakteristiku z aspektu postavení žen a mužů jsem již výše uváděla.

4.2.5. Dějiny islámských zemí

Tematický celek „Dějiny islámských zemí“ přibližuje náboženství islámu, moudrost a umění islámské civilizace.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

- žena se nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
rozmlouvá	2
sedí	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

- žena se nevyskytuje

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	2
beduín	1
učenec	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	3

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	1
jede na koni	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
nakupují	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
islámská žena	1
nakupující na trhu	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	1
učenec	1
literární postava	1
nakupující na trhu	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	2
busta	1

V tomto tematickém celku podle uvedených tabulek není ženám věnován větší prostor a obrazový materiál s ženami opět ustupuje obrazovému materiálu mužů. Výběr obrazového materiálu se ale shoduje s historickou skutečností, že ženy v té době a v dané kultuře neměly přístup ke vzdělání ani k veřejné správě. Fotografie islámské ženy se snaží poukázat na vliv islámu a zároveň může evokovat otázku postavení ženy v této společnosti (viz. příloha 6).

4.2.6. Raný středověk

Tematický celek „Raný středověk“ nás seznamuje se vzdělaností, jednotlivými říšiemi, společností, kulturou, uměním, kmeny a dynastiemi daného období.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	4
muž	13

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	2
muž	11

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

- samostatně se nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
rozmlouvá	1
píše	1
vykonává zemědělské práce	1
stojí	5
jede na koni	1
sedí	5
bojuje	2
pluje na loďce	1
staví	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
sedí	2
dvoří se	2
modlí se	1
unáší	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
panovnice	1
urozená dáma	2
manželka panovníka	3

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	5
písař	1
zemědělec	1
velmož	1
rytíř	1
panovník	10
bojovník	3
stavitel	1
kronikář	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	6

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	21
socha	1
výšivka	2

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	7

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	2
muž	8

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

- samostatně se nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	8
fandí	1
čaruje	1
jede na koni	1
restauruje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
žena ošetřuje muže	1
účastní se bohoslužby	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
náboženství	2

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	4
pacient	1
panovník	2
voják ze současnosti	1
státník ze současnosti	2
chlapec/muž ze současnosti	2
fanoušek	1
čaroděj	1
restaurátor	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	12

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
busta	1
ilustrace/malba	1
mince	1

Z uvedených tabulek vyplývá, že rozhodující podíl obrazového materiálu zachycuje muže. Tato prezentovaná interpretace učebnice na použitých obrazových materiálech vystihuje již výše popisované postavení žen a mužů v období středověku.

4.2.7. Vrcholný středověk

Tematický celek „Vrcholný středověk“ pojednává o církvi, umění, kultuře, společnosti, kolonizaci, panovnicích a válkách daného období.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál v hlavní části textu*

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	6
muž	12

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	2
muž	17

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
vykonává svátosti	1
rozmlouvá	3
káže	1
jede na koni	3
cestuje	1
stojí	2
staví	3
vykonává zemědělské práce	2

činnost	počet
sedí	3
pracuje	4
slaví	1
bojuje	1
odevzdává hold	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
oplakává Ježíše Krista	1
Madona chová Ježíška	1
vedou děti	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
náboženství	2
manželka panovníka	4
romská dívka	2

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	9
bojovník	3
panovník	6
cestovatel	1
stavitel	3
zemědělec	2
tovaryš	3
kovář	1
romský muž	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
socha	2
busta	4
ilustrace/malba	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	25
socha	3
reliéf	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	3
muž	4

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	3
muž	7

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
vede bohoslužbu	1
sportuje	1
jede na vymyšleném zvířeti	1
stojí	3
sedí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
pracují	1
jsou u Ježíška	1
modlí se	1
stojí	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
charita	1
náboženství	3
bojovnice	1
romská dívka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
charita	1
náboženství	4
sportovec	1
cestovatel	1
panovník	1
romský muž	1
Čech	1
Mongol	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	4
muž	6

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
socha	1
ilustrace/malba	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
socha	2
ilustrace/malba	2
busta	1

Také v tematickém celku „Vrcholný středověk“ převažuje obrazový materiál znázorňující muže nad obrazovým materiálem znázorňující ženu. Středověk byl silně provázán křesťanskou vírou. Jak je z uvedených tabulek patrné, samotný obrazový materiál nejvíce zastupuje oblast právě v náboženství, jehož problematiku

z aspektu genderu jsem již výše zmiňovala. Další více preferovanou oblastí obrazového materiálu na základě uvedených tabulek představují panovníci, zatímco manželky panovníků nebývají tolik znázorňovány. Jejich uvedený počet se zvýšil pouze díky vyobrazeným bustám manželek Karla IV. Přitom některé manželky panovníků tohoto období hrály v dějinách také podstatnou roli. Převažující obrazový materiál prezentující muže tak opět může na žáky/žákyně působit dojmem jisté absence žen ve formování dějinného vývoje.

4.2.8. Husitství a pozdní středověk

Tento tematický celek pojednává o problémech středověkého světa, seznamuje s husitskými válkami, s vládou Jiřího z Poděbrad a také představuje Jagellonce a kulturu za jejich vlády.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál v hlavní části textu*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	7

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	3
muž	7

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

- žena se samostatně nevyskytuje

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
umírá	1
vykonává senoseč	1
stojí	1
sedí	1
je upalován	1
přijímá pod obojí	1
pochoduje	1
bojuje	1
volí panovníka	2
zasedá	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
účast v kazatelně	1
pálení knih	1
papež obklopen ženami	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
urozená dáma	1
náboženství	1
měšťanka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
muž nakažený morem	1
venkovan	1
náboženství	6
bojovník	2
panovník	3
zasedání na zemském soudu	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	3

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	14

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	5

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	1
muž	3

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	4
jede na koni	1
sedí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
účastní se promoce	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
studentka	1
náboženství	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
žák/student	1
náboženství	1
bojovník	4
státník ze současnosti	2

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	1
muž	3

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	1
socha	4

Tematický celek „Husitství a pozdní středověk“ je zaměřen především na válečnou tematiku, politické spory a církevní propad. Ani v jedné z uvedených oblastí neměly ženy v té době silné nebo spíše žádné postavení. Z uvedených tabulek je patrné, že převažuje právě obrazový materiál prezentující muže, kteří měli v té době v uvedených oblastech rozhodující vliv.

4.2.9. Renesance a humanismus

Tematický celek „Renesance a humanismus“ pojednává o umění a vzdělanosti.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	7

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	2
muž	4

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
chová hranostaje	1
pózuje s dítětem	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	3
leží	1
rozmlouvá	3
čte	1
pracuje	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
urozená dáma	2

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	2
mecenáš	1
učenec	4
pracovník knihtisku	1
šlechtic	1
rybář	1
studie anatomie	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: *umělecká díla představující ženu*

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	2

Analytická proměnná: *umělecká díla představující muže*

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	10
socha	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál na liště učebnice*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
Žena	0
Muž	5

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

činnost	počet
studuje	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
stojí	1
sportuje	1
jede na koni	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
prochází se	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
studentka	1
urozená dáma	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
sport	1
umělec	1
studie anatomie	1
učenec	2
literární postava	1
šlechtic	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	2
socha	2
busta	2

V tomto tematickém celku také převládá obrazový materiál prezentující muže, což koresponduje s historií doloženou skutečností, že oblast vzdělanosti byla přístupná v té době pouze mužům. V oblasti umění je obrazový materiál, který by prezentoval ženu a muže, omezen na několik málo obrázků, na kterých ale také převládá zastoupení mužského pohlaví (viz. příloha 7).

4.2.10. Zámorské objevy

Jak z názvu tematického celku „Zámorské objevy“ vyplývá, zabývá se tato část učebnice objevnými plavbami a dobýváním nových území.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	2

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	1
muž	7

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
čte	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	2
pracuje	2
střílí	1
nese náklad	1
vyloďuje se	1
bojuje	1
vyplouvá	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
plují na lodi	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
spolucestovatelka	1
panovnice	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
podporovatel plaveb	1
pracující	3
námořník	3
obyvatel Mali	1
bojovník	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	7
socha	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	2
muž	3

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
pracuje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	1
píše	1
sportuje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
pracují	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
žena ze současnosti	1
Inka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
muž ze současnosti	1
severoamerický indián	1
námořník	1
misionář	1
sportovec	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	3

Zjištěný počet obrazového materiálu žen a mužů v tomto tematickém celku

vypovídá o početné převaze mužů. Žáci/žákyně si tím opět spíše utvrdí, že dějinný vývoj náležel zejména do rukou mužů.

4.2.11. Počátky novověku

Tento tematický celek přibližuje problematiku náboženských otázek a rozdílného smýšlení lidí, seznamuje nás s jednotlivým dějinným vývojem určitých zemí v daném období.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	3
muž	6

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	5
muž	11

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	2
sedí	1
jede na koni	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
káže	2
hraje na hudební nástroj	2
stojí	1
sedí	1
jede na koni	2
vykonává dobrý skutek	1
podává květinu	1
jede ve voze	1
přednáší	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
prochází se	1
přijímají dary	1
jsou zajati	1
dvoří se	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
manželka panovníka	2
Holand'anka	1
panovnice	1
Ruska	1
náboženství	1
Turkyně	1
alchymistka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	4
panovník	5
Holand'an	1
Rus	1
Turek	1
hudebník	1
bojovník	2
zemědělec	1
učenec	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	7
reliéf	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	16
reliéf	1

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál na liště učebnice*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	0
muž	5

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

- žena se samostatně nevyskytuje

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
sedí	2

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň*

činnost	počet
sedí	1
věnují se dětem	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu ženy*

oblast	počet
dívka/žena ze současnosti	1
rodina	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
panovník	4
učenec	1
chlapec ze současnosti	1
rodina	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	3

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	4

I v tomto tematickém celku převládá obrazový materiál prezentující muže. Přitom se postavení ženy začalo v průběhu novověku zlepšovat, ovšem nacházíme se teprve na jeho počátku, kdy byly ženy spojovány především s rodinnými povinnostmi. Některé vybrané obrazové materiály tohoto tematického celku znázorňují projevovanou úctu muže k ženám (viz. příloha 8).

4.2.12. Třicetiletá válka

Tematický celek „Třicetiletá válka“ pojednává nejprve o náboženských sporech na území českých zemí, které se postupně rozrostly v mezinárodní konflikt a boje o území a moc. Na konci seznamuje s Janem Amosem Komenským a s důsledky třicetileté války.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál v hlavní části textu*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	7

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	1
muž	9

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
bojuje	6
stojí	4
rozmlouvá	1
pracuje	1
jede na koni	1
ošetřuje lva	1
sedí	1
oslavuje	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň*

činnost	počet
jede na koni	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu ženy*

oblast	počet
pražská žena	1
manželka krále	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu muže*

oblast	počet
místodržící	1
bojovník	5
panovník	5
učenec	1
zedník	1
kardinál	1
žebrák	1
stráž	1

Analytická proměnná: *fotografie žen a mužů*

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: *umělecká díla představující ženu*

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	2

Analytická proměnná: *umělecká díla představující muže*

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	16

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál na liště učebnice*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	3

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	1
muž	5

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

činnost	počet
zpívá	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
píše	1
stojí	4

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň*

činnost	počet
bojují	1

Analytická proměnná: *oblast funkce výskytu ženy*

oblast	počet
dívka/žena ze současnosti	1
zpěvačka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
muž ze současnosti	1
bojovník	2
učenec	1
žák/student	2
náboženství	1
spisovatel	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	2
muž	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	4
socha	2

Je zřejmé, že když se války účastnili muži, že v tomto tematickém celku, který je zaměřen na jednu z nejdůležitějších válek našich dějin, převládá obrazový materiál znázorňující muže.

4.2.13. Systematizace učiva a přílohy

„Systematizace učiva a přílohy“ shrnují základní poznatky z větších tematických celků a zahrnuje obvykle větší počet doprovodného obrazového materiálu.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: *obrazový materiál v hlavní části textu*

Analytická proměnná: *konkrétní postava*

konkrétní postava	počet
žena	8
muž	22

Analytická proměnná: *anonymní postava*

anonymní postava	počet
žena	3
muž	12

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané ženou*

činnost	počet
čte	1
sedí	4
pluje	1

Analytická proměnná: *činnosti vykonávané mužem*

činnost	počet
stojí	9
čte	1
střílí	3
sedí	4
jede na koni	2
vyloďuje se	1
pracuje	1
bojuje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
vítá novou zemi	1
Madona chová Ježíška	2
sedí	1
letí	1
stojí	1
účastní se v kazatelně	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
Češky	1
náboženství	6
panovnice	1
urozená dáma	2
selská žena	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
učení o trojím lidu	1
panovník	10
náboženství	10
bojovník	10
selský muž	1
učenec	1
pracovník knihtisku	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	0

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	9
socha	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	28
socha	3
busta	1
reliéf	2

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	1
muž	8

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	5
jede na koni	1
sedí	4

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

- nevyskytuje se

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
urozená dáma	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
šermíř	1
jezdec	1
státník ze současnosti	1
bojovník	1
náboženství	1
místodržící	2
spisovatel	1
učenec	1
šlechtic	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	4

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	6

I v této části učebnice, jak vyplývá z uvedených tabulek, má větší zastoupení obrazový materiál znázorňující muže. Důraz je přitom podle uvedených tabulek kladen na náboženství, panování a boje.

4.2.14. Souhrnné tabulky

Následující tabulky shrnují celkový počet daných analytických proměnných v jednotlivých kódovacích jednotkách.

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál v hlavní části textu

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	26
muž	90

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	19
muž	81

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
chová hranostaje	1
pózuje s dítětem	1
čte	2
stojí	6
sedí	5
jede na koni	1
pluje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
umírá	1
vykonává senoseč	1
stojí	32
sedí	17
je upalován	1
přijímá pod obojí	1
pochoduje	1
bojuje	12
volí panovníka	2
zasedá	1
leží	1
rozmlouvá	10
čte	2
pracuje	10
střílí	4
nese náklad	1
vyloďuje se	2
vyplouvá	1
káže	4
hraje na hudební nástroj	2
jede na koni	11

činnost	počet
vykonává dobrý skutek	1
podává květinu	1
jede ve voze	1
přednáší	1
oslavuje	2
ošetřuje lva	1
předává klíče od nebeských bran	1
křtí	1
píše	1
vykonává zemědělské práce	3
pluje na loďce	1
staví	4
vykonává svátosti	1
cestuje	1
odevzdává hold	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
účastní se v kazatelně	2
pálí knihy	1
papež obklopen ženami	1
plují na lodi	1
prochází se	1
přijímají dary	1
jsou zajati	1
dvoří se	2
jede na koni	1
vítá novou zemi	1
Madona chová Ježíška	3
sedí	2
letí	1
stojí	2

činnost	počet
modlí se	1
unáší	1
oplakávání Ježíše Krista	1
vedou děti	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
náboženství	11
měšťanka	1
urozená dáma	7
spolucestovatelka	1
manželka panovníka	12
Holand'anka	1
Ruska	1
Turkyně	1
alchymistka	1
pražská žena	1
Češky	1
panovnice	4
selská žena	1
romská dívka	2

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
muž nakažený morem	1
venkovan	1
náboženství	44
bojovník	26
panovník	45
zasedání na zemském soudu	1
mecenáš	1

oblast	počet
učenec	8
pracovník knihtisku	2
šlechtic	1
rybář	1
studie anatomie	1
podporovatel plaveb	1
pracující	3
námořník	3
obyvatel Mali	1
Holand'an	1
Rus	1
Turek	1
hudebník	1
místodržící	1
zedník	1
kardinál	1
žebrák	1
stráž	1
učení o trojím lidu	1
selský muž	1
velmož	2
beduín	1
písař	1
zemědělec	4
rytíř	1
stavitel	4
kronikář	1
cestovatel	1
tovaryš	3
kovář	1
romský muž	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	0
muž	2

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	33
reliéf	2
socha	5
mozaika	1
busta	4

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	143
socha	11
reliéf	7
busta	3
mozaika	3
výšivka	2

KÓDOVACÍ JEDNOTKA: obrazový materiál na liště učebnice

Analytická proměnná: konkrétní postava

konkrétní postava	počet
žena	7
muž	45

Analytická proměnná: anonymní postava

anonymní postava	počet
žena	18
muž	36

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou

činnost	počet
stojí	5
studuje	1
pracuje	1
zpívá	1
sportuje	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané mužem

činnost	počet
stojí	28
jede na koni	5
sedí	8
sportuje	3
píše	2
zmrtvýchvstání	1
obdarovává děti	1
fandí	1
čaruje	1
restauruje	1
vede bohoslužbu	1
jede na vymyšleném zvířeti	1

Analytická proměnná: činnosti vykonávané ženou a mužem zároveň

činnost	počet
účastní se promoce	1
prochází se	1
pracují	2
sedí	1
věnují se dětem	1
bojují	1
vyučuje	1
účastní se charity	1
Madona chová Ježíška	1
nakupují	1
žena ošetřuje muže	1
účastní se bohoslužby	1
jsou u Ježíška	1
modlí se	1
stojí	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu ženy

oblast	počet
studentka	2
náboženství	8
urozená dáma	2
dívka/žena ze současnosti	4
Inka	1
rodina	1
zpěvačka	1
charita	2
islámská žena	1
nakupující na trhu	1
bojovnice	1
romská dívka	1

Analytická proměnná: oblast funkce výskytu muže

oblast	počet
náboženství	15
bojovník	9
státník ze současnosti	5
umělec	1
studie anatomie	1
učenec	6
literární postava	2
šlechtic	2
chlapec/muž ze současnosti	5
severoamerický indián	1
námořník	1
misionář	1
sportovec	3
panovník	7
rodina	1
žák/student	4
spisovatel	2
šermíř	1
jezdec	1
místodržící	2
nakupující na trhu	1
pacient	1
voják ze současnosti	1
fanoušek	1
čaroděj	1
restaurátor	1
charita	1
cestovatel	1
romský muž	1
Čech	1
Mongol	1

Analytická proměnná: fotografie žen a mužů

fotografie	počet
žena	20
muž	36

Analytická proměnná: umělecká díla představující ženu

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	4
socha	1

Analytická proměnná: umělecká díla představující muže

umělecká díla	počet
ilustrace/malba	29
socha	10
busta	5
mince	1

Celkový počet obrazového materiálu znázorňující ženu je 73, z toho 45 prezentovaných žen v hlavní části textu a 25 na liště učebnice. Celkový počet obrazového materiálu mužů je 252, z toho 171 prezentovaných mužů v hlavní části textu a 81 na liště učebnice.

V činnostech jsou obě pohlaví nejvíce zastoupená spíše v neutrálním pojetí. Na 6 obrazových materiálech v hlavní části textu žena stojí a na 5 sedí a na liště učebnice stojí žena na 5 obrazových materiálech a nesedí na žádném vyobrazení. Také muž je zachycen nejvíce v situaci kdy stojí, a to na 32 vyobrazeních v hlavní části textu a na 28 vyobrazeních na liště učebnice. I druhá nejvíce zastoupená činnost se shoduje s ženským pohlavím. Muž v hlavní části textu na zobrazeních sedí 17krát a na liště učebnice 8krát. Dalšími více zastoupenými činnostmi mužů je boj a jízda na koni. Muž při boji v hlavní části textu je znázorněn 12krát, ale na liště učebnice ani jednou. V hlavní části textu jede muž na koni na vyobrazeních 11krát a na liště učebnice 5krát. Co se týče žen a jejich dalších převládajících činnostech,

jedná se o četbu v hlavní části textu. Žena je při ní zobrazena 2x. Jinak se větší počet při činnostech ženy nevyskytuje, neboť u ní převládají činnosti rozdílné (vzhledem k této skutečnosti údaj o četbě ženy neuvádím v níže shrnuté tabulce). V činnostech žen a mužů zároveň v hlavní části textu má největší zastoupení Madona chovající Ježíška, která je zobrazena 3krát a na liště učebnice se jedná o práci, při které ženu a muže zachycuje zobrazení 2krát. U obou pohlaví se také shoduje největší počet v oblasti funkce, kterou je náboženství. Žena znázorněna v oblasti náboženství má v hlavní části textu celkový počet 11 a muž 44. V hlavní části textu je žena jako manželka panovníka zobrazena 12krát, muž jako manžel panovnice ani jednou, zatímco muž jako panovník 45krát a žena jako panovnice pouze 4krát. Vedle toho zaujímá muž na zobrazeních další vyšší počet v oblasti bojovník. Takto je vyobrazen 26krát. Zatímco další vyšší počet v oblasti žen patří urozené dámě, která je takto zobrazena také v hlavní části textu 7krát. Na liště učebnice se největší zastoupení obrazového materiálu žen a mužů vyskytuje pouze v oblasti náboženství. Žena je zde zobrazena 7krát a muž 15krát. I způsob zobrazení ženy a muže v obrazových materiálech převažuje stejný. Ženy i muži jsou v uvedené učebnici nejvíce znázorňováni prostřednictvím ilustrací/maleb. V hlavní části textu jsou takto ženy znázorněny 33krát a muži 143krát a na liště učebnice ženy 4krát a muži 49krát. Na fotografiích převládají muži. V hlavní části textu je muž na fotografii 2krát a žena ani jednou. Na liště učebnice je žena na fotografii 20krát a muž 36krát.

Pro lepší přehlednost přikládám následující tabulky a grafy shrnující výše uvedené údaje, které zde rozšiřuji o údaje další, umožňující jejich porovnání. Tabulka č. 1 představuje souhrnné údaje nejčastějšího zastoupení u jednotlivých analytických proměnných. Například u analytické proměnné činnosti vykonávané ženou/mužem převažují u obou pohlaví činnosti stojí, sedí. V následné tabulce č. 2 uvádím procentuální vyjádření uvedených analytických proměnných v závislosti na počtu žen a mužů. Uvedené grafy vyjadřují procentuálně nejčastější zastoupení žen a mužů podle udaných analytických proměnných, opět rozdělených na hlavní část textu a lištu učebnice.

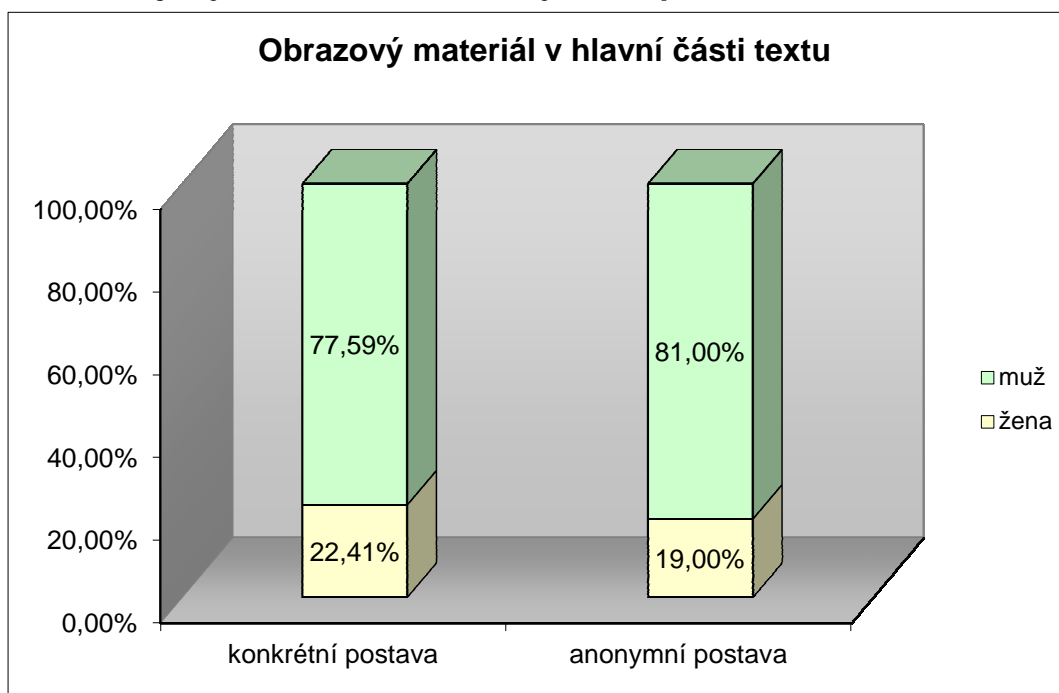
Tabulka č. 1 Souhrnné údaje nejčastějšího zastoupení žen/mužů u jednotlivých analytických proměnných

	žena – hlavní část textu	muž – hlavní část textu	žena – lišta učebnice	muž – lišta učebnice
konkrétní postava	26	90	7	45
anonymní postava	19	81	18	36
celkem	45	171	25	81
stojí	6	32	5	28
sedí	5	17	0	8
bojuje	0	12	0	0
jede na koni	1	11	0	5
manželka panovníka/manžel panovnice	12	0	0	0
panovnice/panovník	4	45	0	7
náboženství	11	44	7	15
bojovnice/bojovník	0	26	1	9
urozená dáma/šlechtic	7	1	2	2
fotografie	0	2	20	36
ilustrace/malba	33	143	4	49

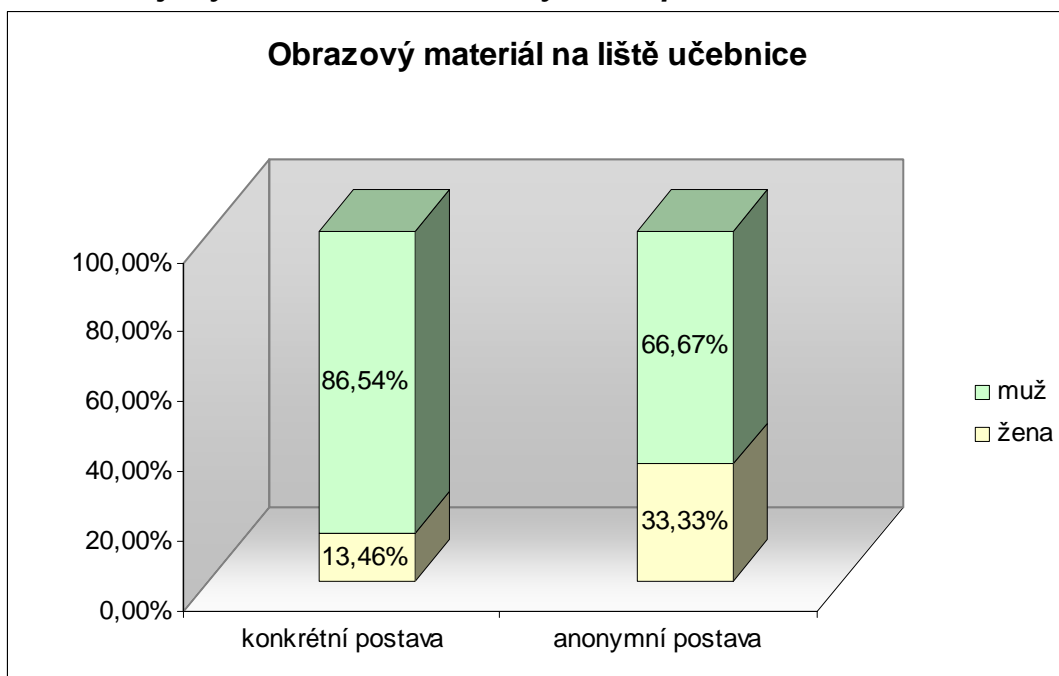
Tabulka č. 2 Souhrnné údaje v % nejčastějšího zastoupení žen/mužů u jednotlivých analytických proměnných

	žena – hlavní část textu	muž – hlavní část textu	hlavní část textu	žena – lišta učebnice	muž – lišta učebnice	lišta učebnice
konkrétní postava	22,41%	77,59%	100%	13,46%	86,54%	100%
anonymní postava	19,00%	81,00%	100%	33,33%	66,67%	100%
celkem	20,83%	79,17%	100%	23,58%	76,42%	100%
stojí	15,79%	84,21%	100%	15,15%	84,85%	100%
sedí	22,73%	77,27%	100%	0,00%	100,00%	100%
bojuje	0,00%	100,00%	100%	0,00%	0,00%	100%
jede na koni	8,33%	91,67%	100%	0,00%	100,00%	100%
manželka panovníka/manžel panovnice	100,00%	0,00%	100%	0,00%	0,00%	100%
panovnice/panovník	8,16%	91,84%	100%	0,00%	100,00%	100%
náboženství	20,00%	80,00%	100%	31,82%	68,18%	100%
bojovnice/bojovník	0,00%	100,00%	100%	10,00%	90,00%	100%
urozená dáma/šlechtic	87,50%	12,50%	100%	50,00%	50,00%	100%
fotografie	0,00%	100,00%	100%	35,71%	64,29%	100%
ilustrace/malba	18,75%	81,25%	100%	7,55%	92,45%	100%

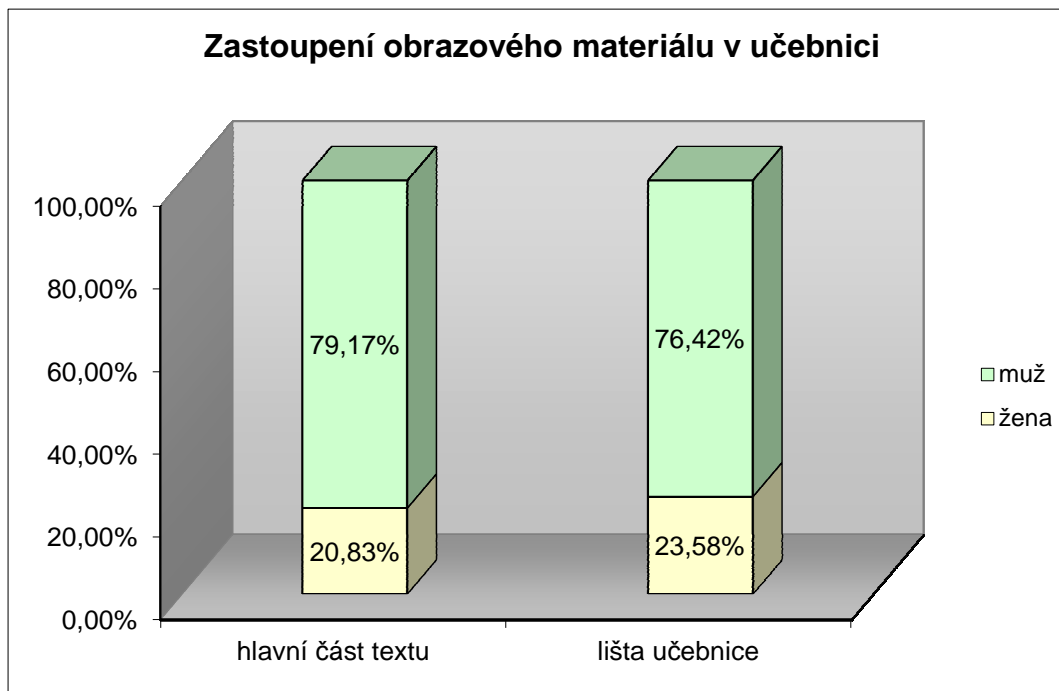
Graf č. 1 Výskyt konkrétních a anonymních postav v hlavní části textu

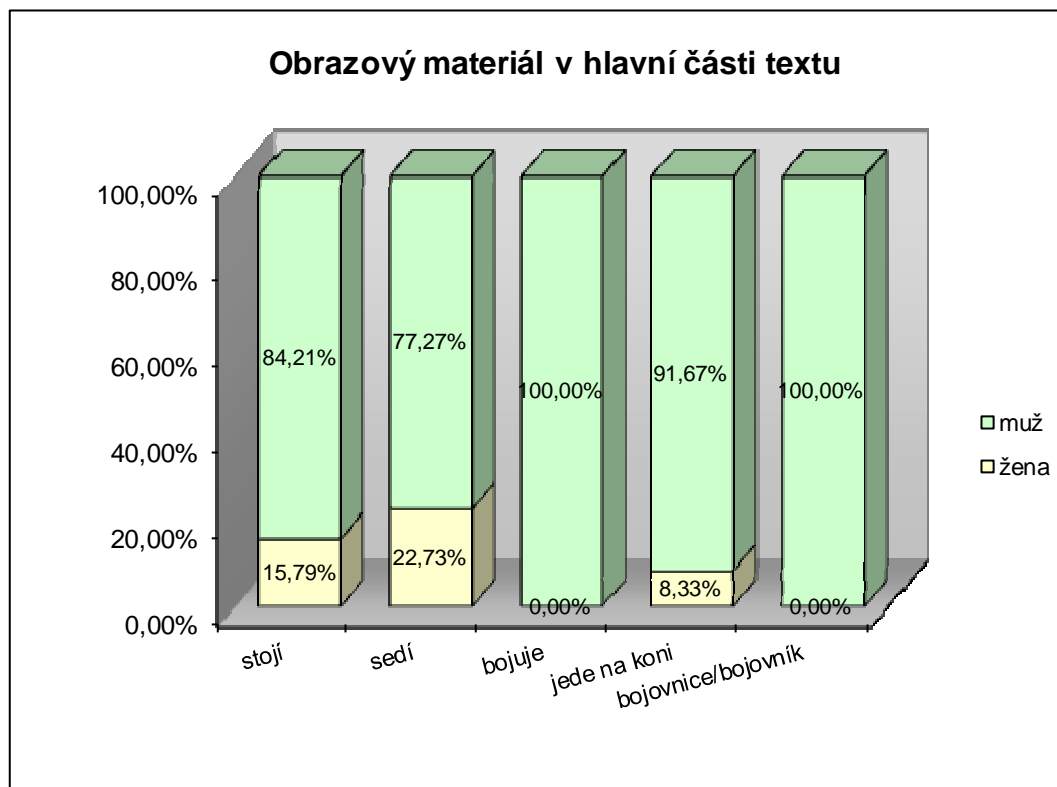
Graf č. 2 Výskyt konkrétních a anonymních postav na liště učebnice

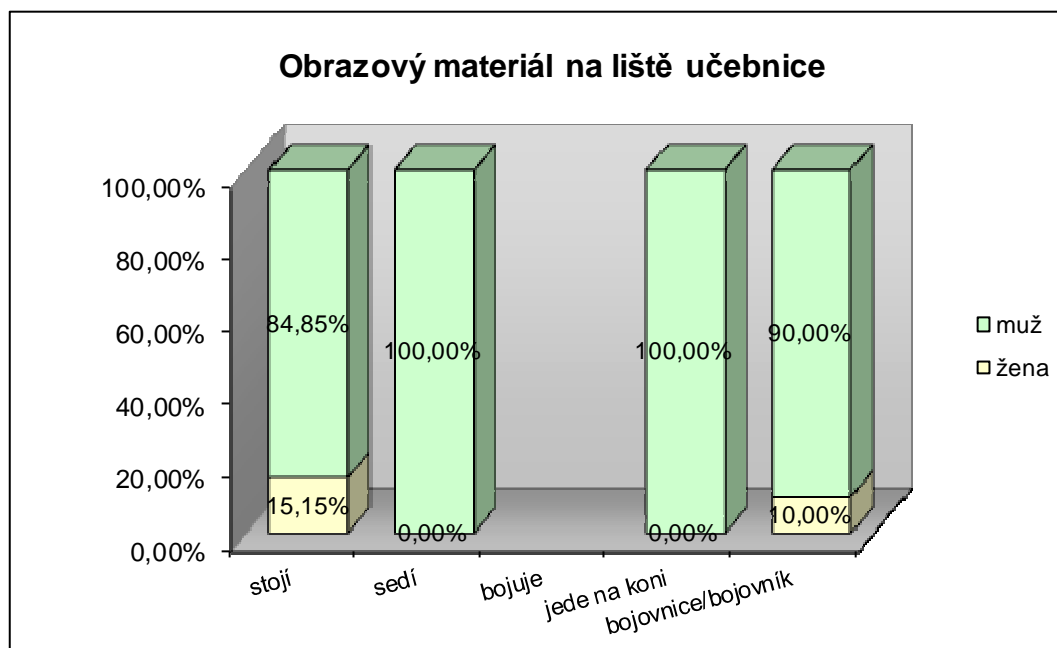
Graf č. 3 Poměr zobrazení ženy a muže v celé učebnici v %

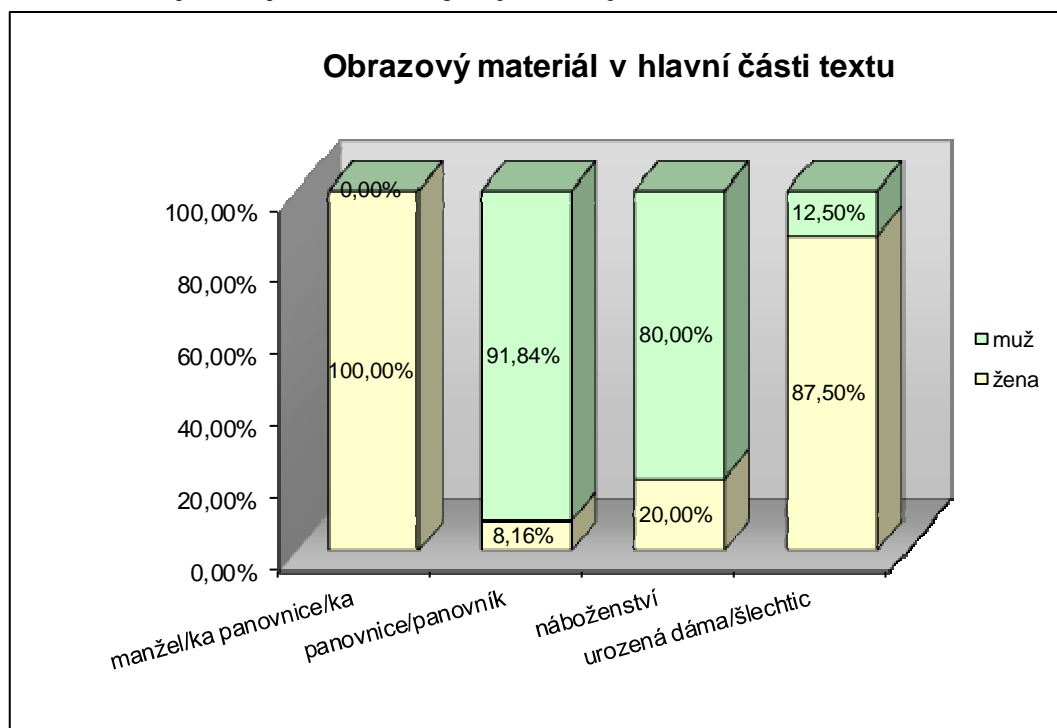
Graf č. 4 Nejčastější činnosti vykonávané ženou/mužem v hlavní části textu

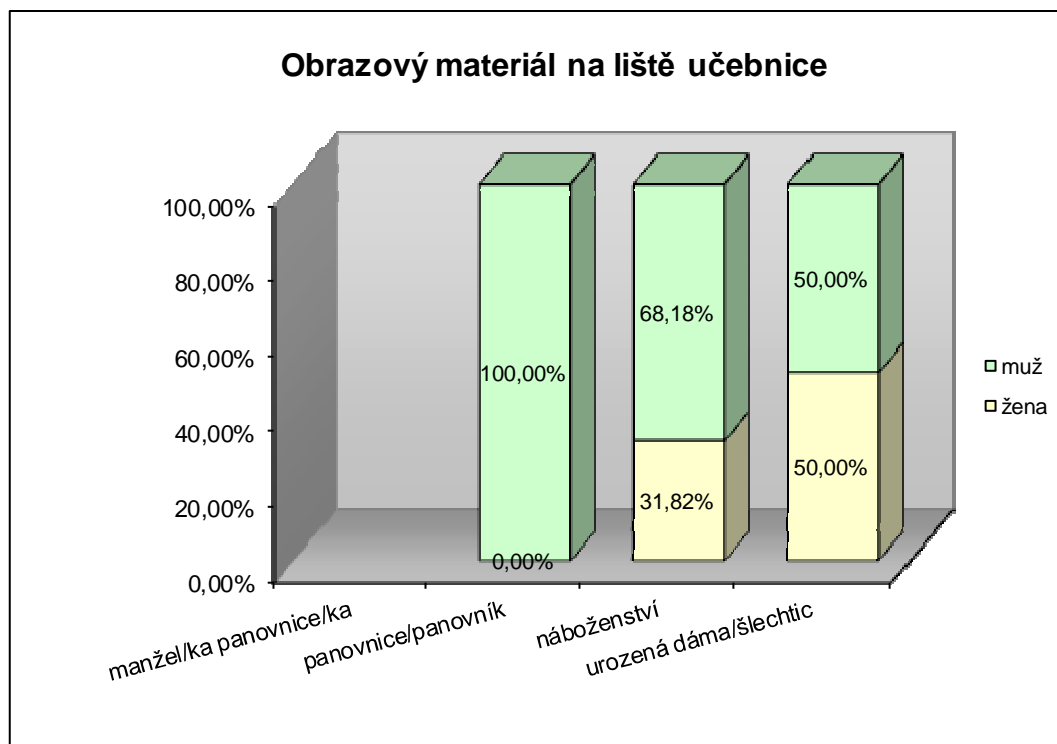
Graf č. 5 Nejčastější činnosti vykonávané ženou/mužem na liště učebnice

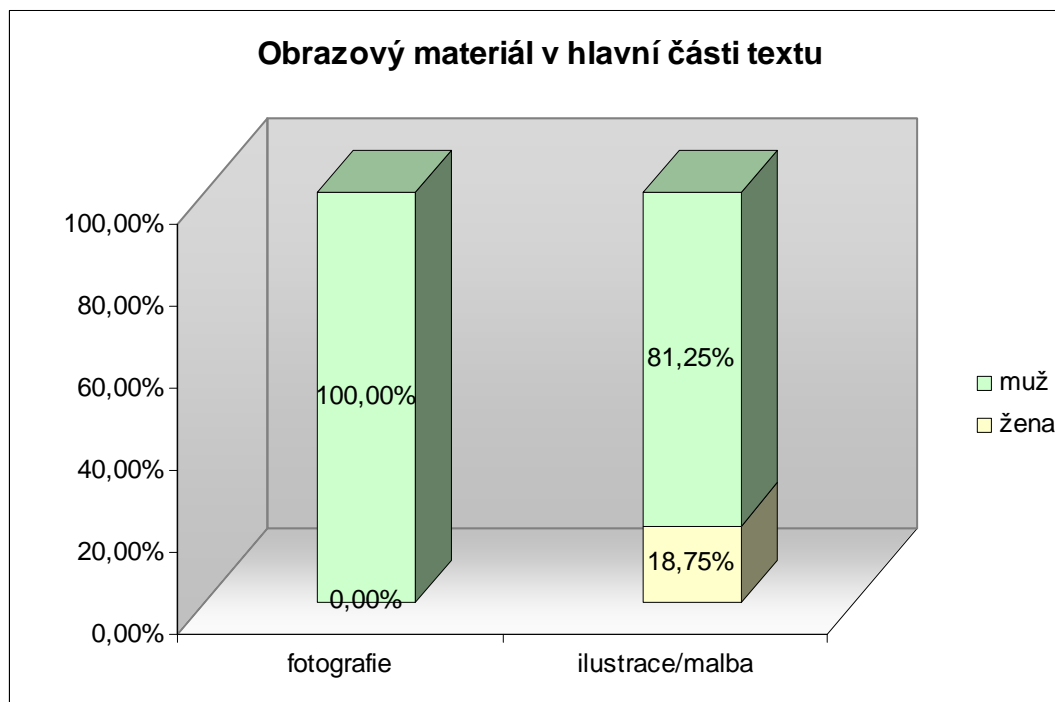
Graf č. 6 Nejčastější funkce výskytu ženy/muže v hlavní části textu

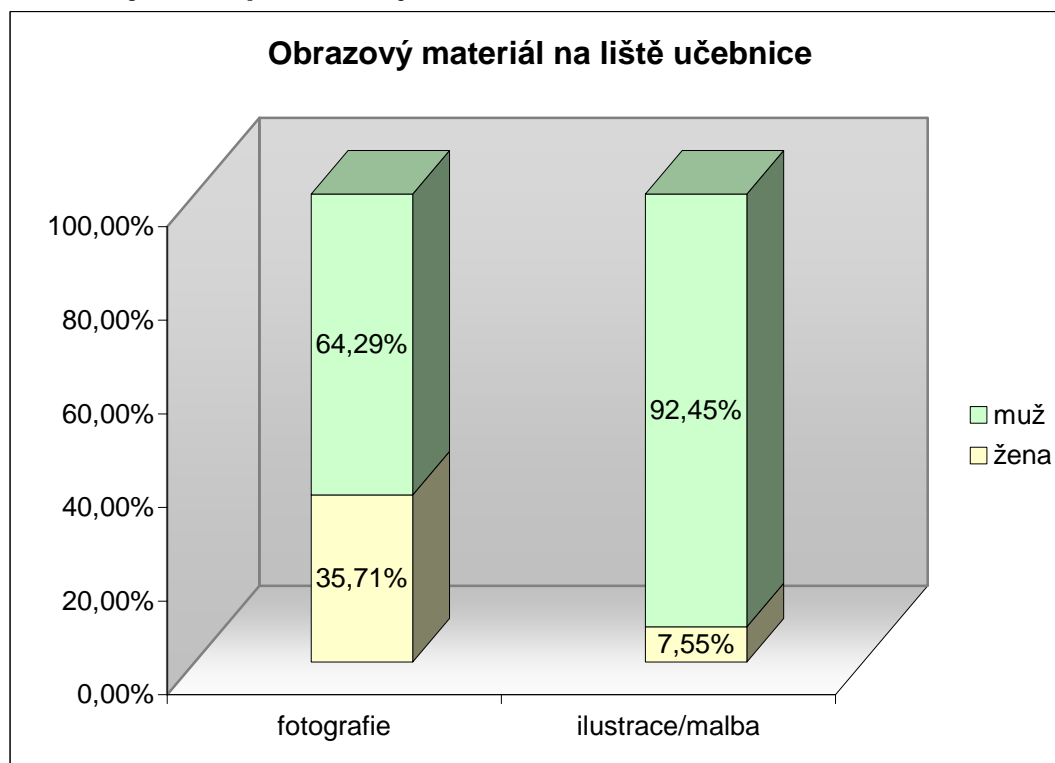
Graf č. 7 Nejčastější funkce výskytu ženy/muže na liště učebnice

Graf č. 8 Fotografie znázorňující ženu/muže a nejčastější zastoupení uměleckých děl představující ženu/muže v hlavní části textu

Graf č. 9 Fotografie znázorňující ženu/muže a nejčastější zastoupení uměleckých děl představující ženu/muže na liště učebnice

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala problematikou vyobrazení ženy a muže v obrazových materiálech. Kvantitativní obsahové analýze jsem podrobila jednu učebnici – Dějepis pro základní školy pro sedmý ročník a víceletá gymnázia od nakladatelství FRAUS. Tuto učebnici jsem si zvolila z toho důvodu, že vzhledem k jejímu charakteru stanoveného učiva podává učebnice pestrý přehled z několika oblastí i kultur, díky nimž mohou žáci a žákyně lépe chápat důležitost souvislostí a odbourávat některé stereotypy vztahující se často na univerzální rovinu.

Po teoretické části, kterou též využiji pro můj výzkum, jsem si v první řadě musela vytvořit tzv. kódovací knihu. Zvolila jsem si dané kódovací jednotky a potřebné analytické proměnné. Poté jsem si stanovila hypotézy, které nyní na základě empirické části této diplomové práce potvrdím nebo naopak vyvrátím. Jednotlivými hypotézami jsou: *Předpokládám, že v některých oblastech (zejména v politické sféře) budou ženy v obrazových materiálech zastoupeny méně, nebo vůbec. Zároveň předpokládám, že největší zastoupení žen v obrazových materiálech bude v oblasti rodinného prostředí. Domnívám se tak, že ženy budou zejména prezentovány jako ty, které se starají o rodinu a jejichž zásadní funkce patří především do domácnosti. Zatímco muži, prozatím dle mého názoru, budou prezentováni jako dominantní pro vývoj společnosti.*

Jednotlivé výsledky výzkumu jsou prezentovány v předcházející kapitole, na jejímž konci jsem uvedla souhrnný přehled analytických proměnných s největším počtem zastoupení, včetně procentuálního vyjádření (v rozlišení jednotlivých kódovacích jednotek). Z tohoto souhrnného přehledu (Tabulka č. 1 a Tabulka č. 2) budu vycházet při ověřování mých jednotlivých stanovených hypotéz.

Ještě před samotným psaním teoretické části jsem si položila otázku *Jak je to se zachycením žen a mužů na obraze v učebnicích dějepisu*. Přičemž zobrazované zde chápu jako způsob prezentování muže a ženy v obrazových materiálech ve vybrané učebnici dějepisu. Na základě uvedené otázky jsem si stanovila patřičné analytické proměnné, ze kterých jsem chtěla zjistit, při jakých činnostech, z jakých oblastí a jakým způsobem (myslím tím například fotografie, sochy, malby) jsou ženy a muži zobrazováni. Tato otázka, dotýkající se zároveň možného vlivu společnosti, kultury určité doby na formování současných genderových představ,

zastřešuje stanovené hypotézy, které jsem si určila. Proto na zmíněnou otázku, provázanou s uvedeným vlivem, odpovím až po potvrzení či vyvrácení jednotlivých hypotéz.

První hypotézu jsem stanovila, že *v některých oblastech (zejména v politické sféře) budou ženy v obrazových materiálech zastoupeny méně nebo vůbec ne*. Tuto hypotézu mohu potvrdit. Vzhledem k probíranému učivu dané učebnice je politická oblast prezentovaná zejména jednotlivými panovníky. Celkový počet panovníků v hlavní části textu je 45, zatímco žen jako panovnic pouhých 4. Na liště učebnice není zastoupení panovnic žádné, zatímco panovníků je zobrazeno 7. Počet obrazového materiálu znázorňující ženu jako panovnici tvoří v hlavní části textu 8,16%, zatímco u mužů panovníků je to 91,84%. Z uvedených údajů je patrná jednoznačná převaha zobrazených panovníků, zatímco panovnice tvoří poměrně minimum zastoupení. Při zobrazování žen a mužů v politické sféře v daných obdobích zvolené učebnice by se nemělo zapomínat na skutečnost, potvrzenou historiky, že ženy dlouhá staletí neměly do politiky/vlády přístup. Než jako panovnice v pravém slova smyslu byly především chápány jako manželky panovníků. Těch se na obrazových materiálech vyskytuje v hlavní části textu 12 (na liště učebnice žádné), zatímco muž jako manžel panovnice se v učebnici nevyskytuje vůbec. Vzhledem k historickému vývoji, který jsem nastínila v teoretické části, se domnívám, že výsledky výzkumu, a tím potvrzená hypotéza, odpovídají dobovým skutečnostem. Ty mohou mít právě za následek i současný genderový stereotyp, že ženy do politiky nepatří. Jak jsem výše uváděla, nejenom že ženy neměly vliv na politické rozhodování, ale ani do této oblasti nesměly jakkoliv vstupovat. Při práci s učebnicí ve vyučovací hodině je proto zapotřebí upozorňovat žáky/žákyně na tuto skutečnost a z ní vyplývající možný genderový stereotyp.

Další hypotéza zní: *Největší zastoupení žen v obrazových materiálech bude v oblasti rodinného prostředí. Domnívám se tak, že ženy budou zejména prezentovány jako ty, které se starají o rodinu a jejichž zásadní funkce patří především do domácnosti*. Tuto stanovenou hypotézu musím vyvrátit. Ženy jsou zde prezentovány především v oblasti náboženství, jako manželky panovníků a jako urozené dámy. Označení „manželky panovníků“ sice může směřovat k výše

stanovené hypotéze, ale vzhledem k jednotlivému zastoupení a zjištěným činnostem nelze tuto hypotézu potvrdit. Namísto rodinného prostředí jsou ženy zachycovány spíše neutrálně, o čemž svědčí následující údaje o činnostech. Žena na obrazovém materiálu v hlavní části textu stojí proti neutrálnímu pozadí 6krát a sedí proti neutrálnímu pozadí 5krát, na liště učebnice stojí 5krát, jinak se činnosti ženy pohybují v různých oblastech, aniž by nějaká převažovala. V porovnání s muži se zobrazování při určitých činnostech shoduje, neboť i muž je spíše v činnostech prezentován neutrálně. V hlavní části textu stojí 32krát a sedí 17krát. Na rozdíl od žen má muž ještě větší zastoupení v činnostech bojování a v jízdě na koni. V hlavní části textu muž na obrazovém materiálu bojuje 12krát a na koni jede 11krát, zatímco na liště učebnice stojí 28krát, sedí 8krát, na koni jede 5krát a nebojuje ani jednou. Počet obrazového materiálu v hlavní části textu představující ženu jak stojí je 15,79%, na liště učebnice 15,15%. Žena sedící je na obrazových materiálech v hlavní části textu zachycena v 22,73%. Oproti ní muž v hlavní části textu je zobrazován jako stojící v 84,21% a jako sedící v 77,27%. Na liště učebnice pak v hlavní části textu jak stojí v 84,85%. Co se oblasti týče ženy jsou zobrazovány jako manželky panovníků v hlavní části textu 12krát, v oblasti náboženství 11krát a jako dvorní dámy 7krát. Na liště učebnice převažuje pouze oblast náboženská, ve které jsou ženy zobrazeny 7krát. Pro porovnání s muži uvádím i jejich údaje. Muž v hlavní části textu není jako manžel panovnice zobrazen vůbec, ale jako panovník je zobrazen 45krát, v oblasti náboženství 44krát. Procentuální vyjádření počtu žen v hlavní části textu v oblasti náboženství je 20% a na liště učebnice 31,82%. V porovnání s muži je muž v oblasti náboženství v hlavní části textu zobrazen v 31,82% a na liště učebnice v 80%. Žena je na obrazových materiálech sice zobrazována zejména jako manželka panovníka, ale především v neutrálních činnostech, ze kterých nelze ženě přisoudit rozhodující podíl na péči o dítě. Další oblastí, ve které jsou ženy nejvíce na obrazových materiálech prezentovány, je náboženství. Převládající genderový stereotyp, že ženy mají především povinnost starat se o domácnost a děti se ve vybrané učebnici nepotvrzuje, proto by bylo dobré poukázat na tuto skutečnost i při samotné výuce dějepisu a vyzdvihnout rozmanité oblasti ženského působení nejen v minulosti.

Poslední stanovenou hypotézou je, že *muži budou prezentováni jako dominantní pro vývoj společnosti*. Tuto hypotézu mohu potvrdit. Potvrzení uvedené hypotézy vyplývá z jednotlivých analytických proměnných, jejichž počet je v oblasti funkce výskytu největší u panovníků, náboženství a bojovníků. V hlavní části textu je na obrazovém materiálu zobrazen muž jako panovník 45krát a jako bojovník 26krát. Co se týče panovníka, jedná se na rozdíl od žen-panovnic o 91,84%, zatímco ženy zaujímají pouhých 8,16%. Na liště učebnice se žena jako panovnice nevyskytuje a muž jako panovník je zobrazen 7krát. Muž jako bojovník je v hlavní části textu zobrazen 26krát, zatímco žena jako bojovnice ani jednou. Na liště učebnice je muž jako bojovník znázorněn 7krát a žena ani jednou. V hlavní části textu tvoří zastoupení muže jako bojovníka 100% a na liště tvoří muž jako bojovník 90%, zatímco žena pouhých 10%. V teoretické části jsem uváděla, že podle tradičního pojetí dějepisu je *pro historii charakteristický vývoj měnících se událostí, kterými byly nejčastěji bitvy a politická rozhodnutí. Většinou se jedná o popis takových bitev a politických jednání, které postupně proměňovaly společnost. Určujícími tématy výuky dějepisu jsou tak jevy, na kterých výrazně historicky participovali výhradně muži*. Vynechám-li na základě uvedené citace náboženství, které bylo s danou dobou silně spjato, vystupují do popředí dvě již zmíněné oblasti, panovník a bojovník. Obě tyto oblasti dle výše citovaného úryvku byly pojímány jako rozhodující pro vývoj dějin. I v tomto případě můžeme narazit na možný genderový stereotyp, že muži jsou dominantnější, že mají rozhodující vliv a že mají uznávanější postavení. I tento genderový stereotyp by se měl u žáků/žákyň odbourávat. Vedle politických dějin a dějin bitev by se nemělo, jak jsem též již v teoretické části zmiňovala, zapomínat na provázanost komplexu dějin, ve kterém zaujímají rozhodující vliv muži i ženy.

Nyní bych se vrátila k původní položené otázce *Jak je to se zachycením žen a mužů na obraze v učebnicích dějepisu*. Tuto otázku chápu jako zastřešující a odpověď na ni jako určité shrnutí výše zmíněných závěrů. Na základě zjištěných údajů a teoretických informací, které jsou uvedeny výše, se domnívám, že učebnice pro sedmý ročník základní školy a víceletá gymnázia od nakladatelství FRAUS je z aspektu použitých obrazových materiálů zachycujících ženy a muže spíše stereotypní. V některých tématech, kterými se daná učebnice zabývá, je sice

pochopitelné, že vzhledem k historicky doloženým skutečnostem skutečně převládalo zastoupení mužů, ale rozdíl celkového počtu žen a mužů je i tak markantní. Celkový počet žen v hlavní části textu je 45, na liště učebnice 25. Celkový počet mužů je v hlavní části textu 171 a na liště učebnice 81. Zastoupení žen tak tvoří v hlavní části textu 20,83%, na liště učebnice 23,58%, zatímco zastoupení mužů tvoří celkově v hlavní části učebnice 79,17% a na liště učebnice 76,42%. Přitom učebnice předkládá komplex dějin, nejen dějiny politické a bitev, ale i například dějiny sociální, kulturní, hospodářské, ve kterých se více pohybují i ženy. Touto problematikou jsem se také více zabývala v teoretické části práce. I umělecká díla, která korespondují s probíranou látkou, jsou volena s genderovým zatížením. U obou pohlaví převládají ilustrace/malby. Žen na nich je celkem v hlavní části textu 33krát, tvoří 18,75%, mužů je 143, tvoří tak 81,25%. Na liště učebnice jsou ženy na ilustracích/malbách znázorněny pouze 4krát, tvoří tím 7,55%, zatímco muži 49krát a tvoří tím 92,45%. Celkový počet fotografií znázorňující muže v hlavní části textu je sice jenom 2, ale ženy na fotografiích nemají zastoupení žádné. Co se týče lišty učebnice, celkový počet fotografií zachycující ženu je 20, tvoří tak 35,71%, celkový počet fotografií s mužem je 36, tedy 64,29%. Myslím si, že v některých případech by mohl být obrazový materiál vybrán tak, aby bylo zastoupení žen a mužů více rovnoměrné nebo aby alespoň daný rozdíl nebyl tak výrazný.

Při vyučovacích hodinách se někdy setkávám při práci s učebnicí s různými reakcemi žáků a žákyň ohledně postavení žen a mužů. Některé z nich jsem již výše popisovala, pokusím se zde proto už o stručné zobecnění jejich postřehů a genderových stereotypů a předsudků, týkající se posuzované učebnice. Většina žáků/žákyň se domnívá, že všechny ženy po několik staletí patřily do ústraní (vzhledem k velmi nízkému zastoupení obrazového materiálu znázorňující ženu), že sloužily k pouhému potěšení mužů, k práci v domácnosti a starání se o děti. Schválně zmiňuji slovo „všechny“, neboť v jednotlivých obdobích probíraných v učebnici záleželo i na společenském postavení žen. Některé skutečně byly nuceny zůstat stranou, ale myslím si, že se často zapomíná na poměrný vliv některých manželek panovníků, příkladem bych jmenovala intriky Guty Habsburské, které ovlivňovaly jednání jejího manžela, významného panovníka našich dějin Václava

II. Dala by se snad uvedená zobecněná domněnka vztáhnout i na ni? Dalším příkladem mohou být ženské řády a jejich představitelky. Oproti tomu se někteří žáci a žákyně domnívají, že všichni muži měli výjimečné postavení, rozhodovali a určovali chod nejen našich dějin a pokud nebojovali, tak si mohli „užívat života“. Řekla bych, že toto smýšlení vychází zejména z vyššího počtu obrazového materiálu zachycující panovníky, zatímco chybí opačná vrstva, kterou byla chudina. Odpovídal by snad takový pohled i na obyčejného zemědělce, řemeslníka, žebráka? Proto si myslím, že je zapotřebí nejenom adekvátně reagovat na (někdy i nemístné) poznámky žáků/žákyně adresovaných na postavení ženy a muže ve společnosti v minulosti, které někteří vztahují i na současnost, ale i upozorňovat bez patřičných reakcí žáků a žákyně na dané možné genderové zatížení a s tím spojené genderové stereotypy. Mělo by být v zájmu nás všech, aby nebyly nadále prohlubovány, ale postupně všechny odbourávány, a tím předcházet možným dezinformacím.

Použitá literatura

BALABÁN, M.: *Pojetí muže a ženy v Bibli*. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E.; MAŘÍKOVÁ, H. (eds.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Nadace Open Society Fund Praha, 1999.

BEDNÁŘOVÁ, V.: *Postavení ženy ve starověku*. Praha: Václav Petr, 1947.

BĚLINA, P.: *Kronika českých zemí*. Praha: Fortuna Libri, 2008. ISBN 978-80-7321-400-5.

GJURIČOVÁ, Š.: *Konstrukce gender: maskulinita a feminita z odlišných perspektiv*. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E.; MAŘÍKOVÁ, H. (eds.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Nadace Open Society Fund Praha, 1999.

HARTL, P.: *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1996. ISBN 80-90 19 49-0-5.

HAVELKOVÁ, H.: *Gender a politika*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

HAVLÍK, R.; KOŤA, J.: *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 978-80-7367-327-7.

JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*. Praha: Československý spisovatel, 1987.

JARKOVSKÁ, L.: *Gender a společnost*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

JARKOVSKÁ, L.: *Prohlédněme genderové stereotypy*. In: FORMÁNKOVÁ, L., RYTÍŘOVÁ, K. (eds.): *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004. ISBN 80-903228-3-2.

JARKOVSKÁ, L.: *Školní třída*. In: SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender ve škole*. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X.

JARKOVSKÁ, L.: *Ve škole je gender všude kolem nás*. In: SMETÁČKOVÁ, I.: *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, 2007. ISBN 978-80-87110-00-3.

KARSTEN, H.: *Ženy – muži: Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-145-X.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B.: *Gender a náboženství*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

LENDEROVÁ, M; KOPIČKOVÁ, B.; BUREŠOVÁ, J.; MAUR E.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LIPPA, R. A.: *Pohlaví: příroda a výchova*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1719-2.

MAŘÍKOVÁ, H.: *Proměna rolí muže a ženy v rodině*. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E.; MAŘÍKOVÁ, H. (eds.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Nadace Open Society Fund Praha, 1999.

MAŘÍKOVÁ, H. a kol.: *Proměny současné české rodiny: rodina – gender-*

stratifikace. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-93-1.

MAŘÍKOVÁ, H.: *Rodina: proměny mateřství, otcovství a rodičovství*. In: FORMÁNKOVÁ, L.; RYTÍŘOVÁ, K. (eds.): *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004. ISBN 80-903228-3-2.

OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.

PONĚŠICKÝ, J.: *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-350-4.

RENZETTI, C. M.; CURRAN, D. J.: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0525-2.

SCHERER, H.: *Úvod do metody obsahové analýzy*. In SCHULZ, W. A kol.: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-548-5.

SKUPNIK, J.: *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-019-3.

SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a osobnost člověka*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a volba povolání*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

SMETÁČKOVÁ, I.; VALDROVÁ, J.: *Učivo a učebnice*. In: SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender ve škole*. Praha: Otevřená společnost, 2006. ISBN 80-903331-5-X.

STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J.: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

SURYNEK, A.; KOMÁRKOVÁ, R.; KAŠPAROVÁ, E.: *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. ISBN 80-7261-038-4.

ŠIKLOVÁ, J.: *Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v české republice*. In: VĚŠÍNOVÁ-KALIVODOVÁ, E.; MAŘÍKOVÁ, H. (eds.): *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Nadace Open Society Fund Praha, 1999.

ŠVARÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. a kol.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VALDROVÁ, J.: *Gender a jazyk*. In: SMETÁČKOVÁ, I.; VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, 2005. ISBN 80-903331-2-5.

VALDROVÁ, J.: *Ženská a mužská role v jazyce*. In: FORMÁNKOVÁ, L.;

RYTÍŘOVÁ, K. (eds.): *ABC feminismu*. Brno: NESEHNUTÍ, 2004. ISBN 80-903228-3-2.

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

Učebnice

Dějepis 6: pro ZŠ a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2007-2008. ISBN 978-80-7238-208-8.

Dějepis 7: pro ZŠ a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-558-4.

Dějepis 8: pro ZŠ a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2010-2011. ISBN 978-80-7238-561-4.

Dějepis 9: pro ZŠ a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2011. ISBN 978-80-7238-694-9.

Seznam příloh

Obrázek č. 1 - *Etruský náhrobek*

Obrázek č. 2 - *Reklamní pohlednice propagující ženský časopis (kolem roku 1910)*

Obrázek č. 3 - *Ukázka systematizace učebnice*

Obrázek č. 4 - *Tematický celek „Opakování“*

Obrázek č. 5 - *Ukázka tematického celku „Byzantská říše“*

Obrázek č. 6 - *Ukázka tematického celku „Dějiny islámských zemí“*

Obrázek č. 7 - *Tematický celek „Renesance a humanismus“*

Obrázek č. 8 - *Ferdinand Habsburský podává květinu své ženě Anně Jagellonské*

Obrázek č. 1 - *Etruský náhrobek*

Obrázek č. 2 -
*Reklamní pohlednice
propagující ženský
časopis (kolem roku
1910)*

HUSITSTVÍ A POZDNÍ STŘEDOVĚK

Bouřlivá husitská doba začala

Hus na hranici

Přišel pak na popravěš, poklekl a rozepjav ruce a zdvihnuv oči k nebi, zbožně se modlil. Potom ho svlékli z jeho šatu a uvázali k sloupu s provazy. Dříve však, než ho podpálili, přijel k němu na koni říšský maršálek, vybízej ho, aby to, co kdysi kázal, odvolal, a on, pohlédnuv k nebi, odpověděl: „Bůh je mi svědek, že jsem to, co se mi falešně připisuje, nikdy neučil ani nekázal.“

(Petr z Mladoňovic, Zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici)

O které události vypovídá zpráva očitého svědka? **C 090** Kdy k ní došlo? Najděte výrazy, které se už nepoužívají, a převedte je do dnešní češtiny. Posuďte, co znamenají Husova slova *co se mi falešně připisuje*. Odhadněte, co a proč bylo namalováno na papírové čepici na Husově hlavě. Ukažte na obrázku zástupce šlechty. Kdo je zobrazen na koních vlevo? Koho představuje splývající tmavý pruh s naznačenými obličejí na pozadí obrazu? Posuďte, proč se upálení konalo na veřejném místě a za účasti davu lidí.

P	6
Ú	7
S	8
Č	9
P	10
S	11
N	12
červenec	2009

Jak si dnes připomínáme památku Jana Husa?

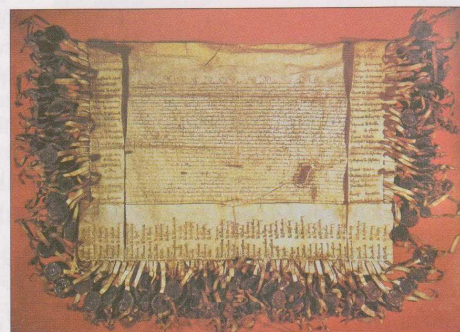

Husův pomník v Husinci

Zjistěte, ve které době byl vybudován nejbližší pomník Jana Husa ve vašem okolí.

Husova mučednická smrt měla v našich zemích silnou odezvu

K protestnímu listu zaslánému do Kostnice přivěsilo své pečeti celkem 452 šlechticů: *Veledůstojným pánům kardinálům a celému koncilu kostnickému. Hlásíme se k ctihodnému Janovi Husovi. Jeho jste pouze z ohledu na falešné žaloby jeho úhlavních nepřátel odsoudili a ukrutnou smrtí zabil. To se stalo na věčnou hanbu našeho království. Jan Hus byl najisto člověk dobrý. Věrně kázal Boží zákon, učil nás i naše poddané a všechny bludy vytrvale zamítal. Dáno v Praze léta Páně 1415 v plném sněmu šlechticů Království českého a Markrabství moravského.*

Komu byl stížný list určen? Uvedte, co bylo jeho hlavním obsahem. O čem svědčí velké množství přivěšených pečeti?

Vyjádřením touhy po změnách se stal kalich

Představitelé koncilu se domnívali, že upálením Jana Husa zabrání šíření jeho myšlenek mezi lidmi. Dokonce i popel z hranice nechali vhodit do řeky Rýna. Počet stoupenců Husových názorů na nápravu církve ale naopak vzrůstal. V cizině je začali posměšně nazývat viklefité nebo **husité**. Při mších husitští kněží podávali věřícím kromě hostie [hostyje] i **mešní víno z kalicha**. Kněží i ostatní účastníci bohoslužby přijímali „tělo i krev Páně“ na znamení rovnosti všech v církvi a před Bohem. Přijímání *pod obojí způsobou* odlišovalo husity od katolíků.

K husitství se přihlásili lidé ze všech vrstev obyvatelstva. Lišili se však ve svých požadavcích a způsobu jejich prosazování. Šlechta, měšťané a učenci z pražské univerzity se zaměřovali především na nápravu církve. Méně majetní doufali také v zásadní změny ve společnosti. Mnozí z nich věřili, že se blíží konec starého světa, aby byl nastolen nový, spravedlivější.

Obrázek č. 3 a – Ukázka systematizace učebnice

HUSITSTVÍ A POZDNÍ STŘEDOVĚK

Z jakého důvodu byl popel z Husovy hranice vhozen do řeky Rýna? Splnilo se očekávání koncilu? Jakou reakcí Husovo upálení vyvolalo? Proč byli stoupenci nápravy církve nazýváni viklefité nebo husité? Co vyjadřovali husité „přijímáním pod obojí“? **O 056** Co je eucharistie? **O 082–083** Z čeho vycházely představy o konci světa, které se mezi husity v tomto období objevovaly? Zdůvodněte, která část husitů dostala označení radikální a která umírněný proud.

Kolik kněží je na obrázku? Při které činnosti jsou zachyceni? Ukažte hostii. Co hostie pro věřící znamená?

Přijímání pod obojí

Napětí mezi Husovými zastánci a odpůrci narůstalo

Radní Nového Města pražského husity pronásledovali. Některé z nich nechali uvěznit. Zástup vedený knězem Janem Želivským 30. července 1419 tvrdě odpověděl a radnici dobyl. Členové městské rady byli vyházeni z oken a zabiti. Tomuto činu říkáme **defenestrace**. V zemi začala revoluce. Král Václav IV., v té době těžce nemocný, nedlouho po obdržení zpráv o těchto událostech zemřel.

S pomocí lišty vysvětlíte původ slova **defenestrace**. Zdůvodněte, zda byl Jan Želivský představitelem umírněného, nebo radikálního husitství.

Baštou radikálních husitů se stalo město Tábor

Město bylo založeno na strategicky výhodném místě nad řekou Lužnicí. Táborité chtěli žít důsledně podle Božích zákonů. Přicházeli sem lidé z okolních vesnic, kteří opustili své chalupy a pole, řemeslníci, ale i někteří měšťané a chudší šlechtici. Všechen svůj majetek, který s sebou přinesli, v této době odevzdávali do kádí pro společnou potřebu. Mysleli si, že už tyto peníze a věci nebudou potřebovat. Nazývali se mezi sebou bratři a sestry. Táborští kněží nosili při bohoslužbách na rozdíl od katolické církve i umírněných husitů stejné oblečení jako prostí věřící. Stáli v čele obce spolu se čtyřmi **hejtmany**, kteří se starali o vojenské záležitosti.

Najděte v odstavci příklad toho, jak táborité prováděli radikální změnu ve společnosti. Zdůvodněte, proč byli lidé v této době ochotni vzdát se majetku. Kdo byli hejtmani? Podle čeho byl Tábor pojmenován? **M 090** Kde toto město leží? **C 090** Kdy bylo husity založeno? **S** Co je to kád'?

Shrnutí:

Husova smrt vyvolala v Českém království velké pobouření. Husovi stoupenci projevovali touhu po změnách v církvi i společnosti. Jejich symbolem se stal kalich.

- 1 Shrňte, co u nás Husova smrt vyvolala.
- 2 Pohovořte o dvou husitských proudech. Které skupiny obyvatel patřily k jejich zastáncům? Najděte příklady toho, v čem se tyto dva proudy odlišovaly. Co je naopak spojovalo?

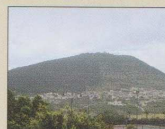
SSC Vyhledejte význam slova revoluce.

Slovo **defenestrace** je složeno z latinských *fenestrum* – okno a *praedolus* – de – z.

Radikální [radykální] postup prosazuje často zásadní změny bez ohledu na podmínky.

V čem je tento čin radikální? Čeho chce takový protest dosáhnout?

M 008 Kde leží hora Tabor? Zdůvodněte, proč si husité vybrali právě horu z této země.

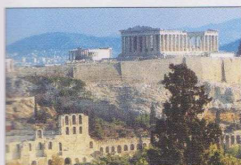
Zjistěte z jiných zdrojů, jakou úlohu mají dnešní hejtmani.

OPAKOVÁNÍ

Pro kulturu Řeků a Římanů užíváme společně označení antika

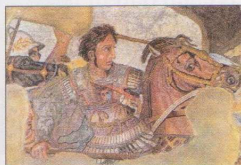
Řekové a Římané dále rozvíjeli poznatky, které vznikly v nejstarších státech. Zdokonalili je v oblasti politické, hospodářské, vědecké i umělecké.

Akropole v Athénách

Periklès

Alexandr Veliký

Caesar [césar]

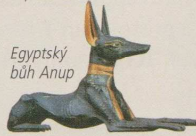
Colosseum [koloseum] v Římě

Ve kterém městě se zrodila demokracie? Vysvětlete, v čem spočívá demokratické uspořádání. Díky kterému z vyobrazených mužů se řečtina stala „světovou řečí“ v Egyptě a zemích ležících východně od Řecka? Které město bylo centrem největší říše starověku? Čím se proslavil Caesar? Jak došlo k tomu, že se latina stala úředním jazykem v celé oblasti Středomoří? **M 016A** Ve které části římské říše převažovala řečtina, ve které latina?

Víra ovlivňovala život lidí

Bohyně plodnosti z Mezopotámie

Egyptský bůh Anup

Římský bůh Jupiter

Řecký bůh Apollón

Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Neuděláš si žádné zpodobení toho, co je nahoře na nebi, nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit.

(Hebrejská Bible)

Lidé ve starověku uctívali množství různých bohů. Věřili, že na jejich přízni závisí osud lidí i celých států. Stavěli jim proto honosné chrámy a přinášeli oběti a dary. Zvláštní postavení zaujímal náboženství Židů, **judaismus**. Bylo založeno na víře v jediného Boha. Podle tradice dal Bůh proroku Mojžíšovi na hoře Sinaj Tóru, která je první částí **hebrejské Bible**. Její součástí je i deset pravidel (příkázání), jak mají lidé žít.

Ve kterých starověkých státech uctívali jednotlivé zobrazené bohy? Jmenujte jiná jména bohů a bohyň, které uctívali v Řecku, římské říši, Indii, Egyptě a Mezopotámii. Proč nebyl zobrazen Bůh Židů? Která tato náboženství označujeme jako polyteistická? Kdo vyznával ve starověku monoteistické náboženství? **S** Ověřte si význam slov **polyteismus** a **monoteismus**. Která další příkázání z desatera znáte? S pomocí lišty si připomeňte příběhy z hebrejské Bible.

Shrnutí

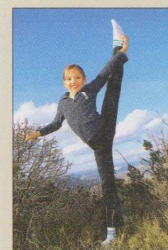
Pravěk byl obdobím utváření člověka. Lidé postupně přešli od kamenných nástrojů ke zpracování kovů. Na konci pravěku se začali věnovat zemědělství. Ve starověku se společnost organizovala v prvních státech. Mnohé z vědomostí, které si tehdy lidé osvojili, využíváme dodnes.

- 1 Porovnejte vlastními slovy období pravěku a starověku.
- 2 Pohovořte na základě lekce o řemeslných dovednostech, politickém uspořádání, náboženských představách i dalších věcech, ve kterých navazujeme na lidi žijící v pravěku a starověku.

Vzpomeňte si, co se skrývá za spojením *kalos kai agathos*. Posuďte své aktivity ve škole i mimo ni. Zvažte, zda naplňujete požadavky kalokagathie. Pokud ne, upravte své plány, jak využívat volný čas.

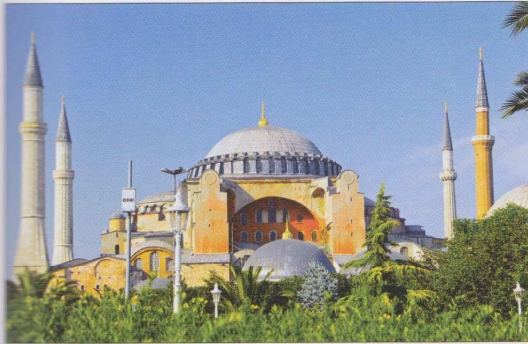
David a Goliáš na francouzském vyobrazení ze 13. stol.

Příběhy z hebrejské Bible si připomínáme dodnes. Pohovořte s pomocí obrázku o potopě světa a boji Davida s Goliášem. Znáte některé další?

BYZANTSKÁ ŘÍŠE

Dnešní podoba chrámu Hagia Sofia

Chrám Hagia Sofia je největší byzantskou církevní stavbou. Její kopule představuje nebeskou klenbu. Má průměr 33 m a dosahuje výšky 55 m. Technicky mimořádně náročnou konstrukcí dokázal matematik Isidor z Milétu skvěle propočítat. Stavba odolala i řadě zemětřesení. Minarety byly přistavěny po dobytí Byzance Turky, kdy se chrám stal mešitou. Za kterého císaře byl chrám postaven? ⇒ 019 Zjistěte význam slov **mešita** a **minaret**. Popište umístění minaretů u chrámu. Zdůvodněte, proč k jejich výstavbě došlo. Kterým dvěma náboženstvím chrám v různých dobách sloužil?

Císařovna Theodora [teodora] nebyla vznešeného původu, její otec cvičil medvědy v cirku. Byla však výraznou osobností a svého muže ovlivňovala i v politickém životě. Dala tvrdě potlačit povstání v Konstantinopoli, zasahovala do výběru Justinianových vojevůdců a rádců. Které vlastnosti musela Theodora podle vás uplatnit, aby se stala jednou z nejmocnějších osobností byzantské říše?

V počátcích byzantské říše byl kladen důraz na honosnou výzdobu chrámů

Obrazům světců přisuzovali věřící v Byzanci zázračnou moc. Prokazovali jim okázalou úctu a očekávali od nich pomoc ve svých trápeních. Později byla zázračná moc obrazů světců zpochybněna, a byly dokonce z chrámů násilně odstraňovány. Proto se v byzantských kostelích dochovalo jen velmi málo starších mozaik, nástěnných maleb i ikon, obrazů svatých malovaných na dřevě.

Bohatství Byzance lákalo řadu obchodníků i dobyvatelů

Armáda byzantské říše v průběhu staletí válčila s kočovnými Bulhary, Slovy, Araby, dobyvateli ze západní Evropy i Turky. Některé luxusní zboží (např. hedvábné látky) přicházelo do Konstantinopole až z daleké Číny. Největší vliv měla byzantská kultura na Slovy v jižní a východní Evropě.

Shrnutí

Byzantská říše plynule navázala na říši východořímskou. V raném středověku byla nejvyspělejší zemí celé Evropy. V její kultuře se spojují prvky antické i středověké. Soubor byzantského práva ovlivnil celý další vývoj evropského zákonodárství.

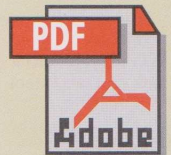
- 1 Která stavba dokládá bohatost a vyspělost byzantské kultury?
- 2 **M 017B M 017C C 017** S pomocí mapek, údajů na časové ose a vyobrazení shrňte dějiny byzantské říše od založení Konstantinopole až do jejího obsazení Turky.

Pravoslavné církve jsou dnes druhým nejpočetnějším proudem v křesťanství po církvi římskokatolické. Hlásí se k nim především věřící v Řecku, Rusku a některých dalších slovanských zemích. Zjistěte v jiných zdrojích, kdy slaví pravoslavní věřící Vánoce.

Vladimírská Madona (12. stol.)

V jakém významu se dnes používá slovo ikona nejčastěji?

SSC Vyhledejte jeho další významy.

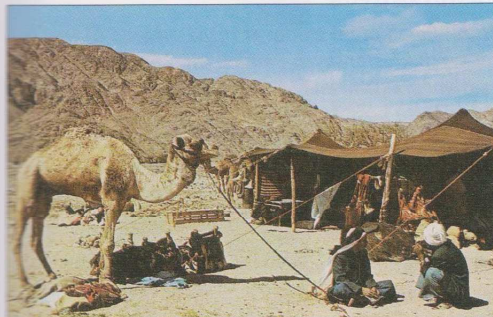

Chrám sv. Sofie v Kyjevě, který byl založen na konci 10. stol.

DĚJINY ISLÁMSKÝCH ZEMÍ

Prorok Muhammad sjednotil Araby

V době vzniku islámu můžeme obyvatele Arabského poloostrova podle způsobu života rozdělit do dvou skupin. První byla usedlá v oázách a věnovala se zemědělství a obchodu. Druhou skupinou obyvatel byli beduíni kočující v poušti. Lidé byli rozděleni podle příbuzenství a soupeřili spolu. Vyznávali řadu různých božstev. Byli mezi nimi i křesťané a židé. Islám se stal předpokladem ke sjednocení všech. Kmeny se

musely podříditi vůdci náboženské obce. Nejdříve to byl Muhammad. Po jeho smrti byli voleni jeho následovníci, **chalífové** (jednotné číslo chalífa). Ti rozhodovali v náboženských otázkách a zároveň vládli státu.

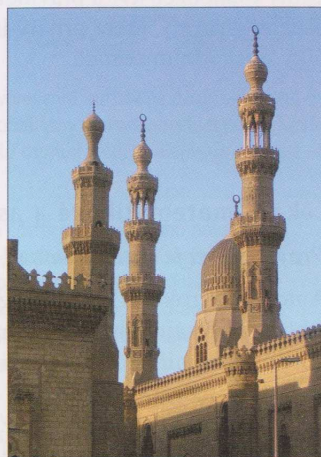
Posudte, jak ovlivňovaly přírodní podmínky život obyvatel Arabského poloostrova. Kdo byli chalífové?

Arabové vítěznými válkami položili základy mocné říše

Brzy po přijetí islámu začali Arabové ovládat rozsáhlá okolní území. Spolu s válečnými výboji se šířilo i jejich náboženství. Bojům ve jménu šíření víry se říkalo **džihád**. Šlo ale pouze o jednu z cest. Poddaní často dobrovolně přestupovali na islám, ať už spontánně, či s vidinou lepšího postavení. Pokud byli křesťany nebo židy, mohli nadále vyznávat svou víru. Museli však za to platit státu zvláštní daň a podléhali některým omezením. Arabská říše sjednotila řadu různých národů.

Zdůvodněte, proč bylo pro vyznavače jiných náboženství výhodné přestoupit na územích ovládaných muslimy na islám. **M 028A** Na které území se rozšířil islám v době Muhammadova života? Do kterých tří kontinentů se rozšířil v následujících dvou staletích? Pojmenujte řeku, již muslimové překročili na východní hranici. **M 017B** Komu patřil Jeruzalém a Damašek, než byl dobyt arabskými vojsky?

Věž mešity se nazývá **minaret**. Z ní svolává muezzin [muezin] ke společné modlitbě. Který symbol islámu lze na obrázku rozeznat? Které křesťanské stavby lze z hlediska jejich účelu přirovnat k mešitám? Jakým způsobem se z nich dávají dodnes znamení věřícím?

Mešita

Shrnutí:

Islám vychází z učení proroka Muhammada. Je nejmladším ze tří světových náboženství vyznávajících víru v jediného Boha. Arabové se díky němu sjednotili a vytvořili mocnou říši.

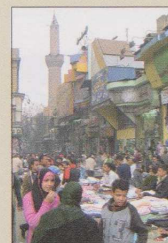

- 1 Vyhledejte v lekci společné nebo podobné rysy islámu a křesťanství.
- 2 Popište, jakým způsobem se islám přičinil o vznik mocné arabské říše.

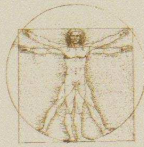
Islám ovlivňuje i způsob oblékání věřících.

Slovo *džihád* znamená usilování nebo také boj. Nejčastěji bývá spojován s válkou. Ve skutečnosti je však užití tohoto slova mnohem širší. Může zahrnovat např. také dobročinnost.

S arabským světem se dnes můžeme seznámit mnoha způsoby. Máte nějakou podobnou zkušenost? Podělte se o ni se svými spolužáky. Co vás nejvíce zaujalo a překvapilo?

Renesanční umělci dostávali zakázky od svých mecenášů. Jak se dnes mecenášům říká?

Renesance souvisí s italským *rinascita* [rinascita], znovuzrození. Co se mělo podle přání tehdejších lidí obnovit?

Mirón – Discobolus (5. stol. př. n. l.)

Popište, v čem se tato antická socha podobá Michelangelovu Davidovi.

RENESEANCE A HUMANISMUS

Renesance oslavuje krásy života

Michelangelo – David (Flořencie r. 1504)

Renesanční umělecká díla se snaží navodit dojem živosti zobrazovaných postav. Doložte z obou ukázek, jakým způsobem toho umělci dosahovali. Čím je dáma na obraze ozdobena? Popište její ruce i rukávy. Které zvíře lehce přidržuje? ⇐ 007 Pripomeňte si biblické vyprávění o Davidu a Goliášovi. Ve kterém okamžiku děje podle vás umělec Davida zachytil?

Které postavy bývaly nejčastěji zobrazovány v románském a gotickém období? Porovnejte, v čem se v tomto ohledu renesance odlišuje.

Leonardo da Vinci – Dáma s hranostajem (kolem r. 1486)

Lidé v severní Itálii objevovali radosti pozemského života

Severoitalská města patřila k nejrozvinutějším v celé Evropě. Zdejší obchodníci, řemeslníci a bankéři bohatli. Byli úspěšní a sebevědomí. Obklopovali se krásnými věcmi a zajímali se o nové poznatky. Svými penězi proto podporovali **vzdělání a práci umělců** i učenců. Nechávali sebe i své blízké portrétovat slavnými malíři. Stavěli si pohodlné zámky a paláce. Jejich úspěch přece musel být vidět.

Jaké skupiny lidí podporovaly umělce? Zdůvodněte, proč lidé v době renesance utráceli své peníze za něco tak „neužitečného“, jako je umění.

Lorenzo Nádherný (1463–1503), jeden z mecenášů ve Flořencii

Obyvatelé Itálie považovali za vrchol krásy díla z období antiky

Řecký chrám

Severní Itálie byla rozdělena na malé městské státy. Italští vzdělanci ale toužili obnovit slávu starověké římské říše. Obdivovali krásu antických soch a staveb. Viděli, že co je přirozené, je krásné. Nové období dostalo název **renesance**. Umění této doby, vycházející z antického ideálu, nazýváme renesanční umění.

Kde renesance vznikla? Dejte do souvislostí, proč měli právě v Itálii lidé blízko k antické kultuře. S jakými památkami antického umění se mohli setkávat? **M 104A** Vyhledejte severoitalské městské státy, ve kterých vznikla nejdůležitější renesanční díla. **S** Co je to ideál?

⇐ 007 Pripomeňte si, co byla kalokagathie. **C 105** Ve kterém století renesance začala? Kolik staletí toto období trvalo?

Colosseum v Římě

Srovnejte řeckou a římskou starověkou stavbu na liště. Na které z nich vidíte sloupy, polosloupy a kde jsou půlkruhové oblouky? ⇐ 104–105 Porovnejte jejich podobu s renesančními stavbami.

Slavná doba stvořila slavné umělce

Renesanční umělci už ve své době patřili ke slavným lidem. Mnozí z nich se zabývali hned několika různými druhy umění a byli nadaní i v dalších směrech. Vzdělávali se.

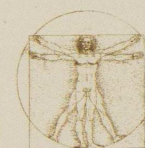
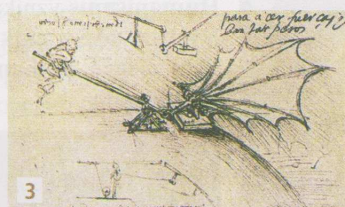
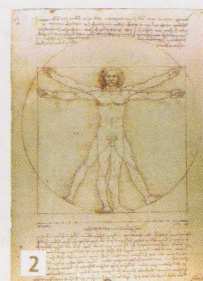
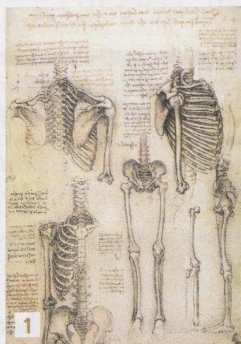
RENEŠANCE A HUMANISMUS

Studovali antické památky i svět kolem sebe. Své výtvořiny, na rozdíl od středověkých umělců, hrdě podepisovali. Někteří se dokonce sami zpodobnili ve svém díle.

Vysvětlete, jak rozumíte tomu, když se o někom mluví jako o „renesančním“ člověku. Co vyjadřovali renesanční umělci tím, že na rozdíl od svých předchůdců díla podepisovali?

Leonardo da Vinci [vinčiči] se snažil vystihnout ideální proporce lidského těla. Pracoval podle živých modelů, aby se jeho obrazy a sochy blížily skutečnosti. On, stejně jako další renesanční umělci, své obrazy a sochy pečlivě promýšlel a propočítával. Své nápady a poznatky z různých vědních oborů si zaznamenával. Zabýval se i návrhy různých strojů.

Které z kreseb dokazují Leonardovu znalost anatomie? Ve které kresbě propočítával ideální proporce lidského těla? Zdůvodněte, proč malíř potřeboval znát jeho stavbu. Rozpoznejte, kterým technickým problémem se zabýval. **C 105** Kdy Leonardo žil? **M 104A** Ve kterých městech tvořil?

Leonardo da Vinci je příkladem renesančního ideálu všestranně rozvinutého člověka. Byl umělcem, vědцем i technikem.

Z jakého důvodu je dnes těžší dosáhnout vysoké úrovně v několika oborech najednou? Proč je i v současnosti všestrannost důležitá?

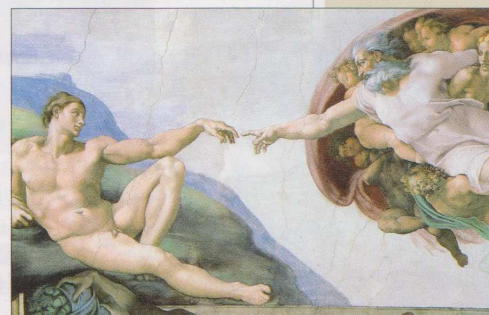
Michelangelo Buonarroti [mikelandželo buonaroty] obdivoval na antických předchůdcích dokonalou souměrnost a harmonii. Svou tvorbou usiloval vyjádřit i vnitřní krásu a velikost člověka.

Jak je zpodoběn Bůh? Co se na obraze stane v příštím okamžiku? Dotknou se prsty, nebo bude pohyb rukou směřovat od sebe?

Z velkého zřídla, z hvězdy nejjasnější noc z dalek zapaluje světla svá...

(Úryvek z Michelangelovy básně)

Z ukázek Michelangelovy tvorby odvodte, kterým uměleckým oborům se věnoval.

Michelangelo – Stvoření Adama, z fresky v Sixtinské kapli v Římě

Michelangelo – Kópule chrámu sv. Petra v Římě

Zkuste vymyslet co nejvíce zaměstnání, která by díky svému nadání a rozmanitým zájmům mohl Leonardo vykonávat.

Velká část italského renesančního umění je k vidění v italských galeriích. Přesto Leonardova Mona Lisa v Itálii není. Najděte v jiných zdrojích, do které země byste museli jet a kterou galerii navštívit, pokud byste chtěli tento slavný obraz vidět.

Shrnutí:

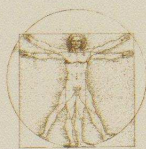

Renesanční umělci byli všestranně talentovanými osobnostmi. Ve svých dílech zachycovali především radostné stránky života. Snažili se vystihnout krásu člověka a přírody.

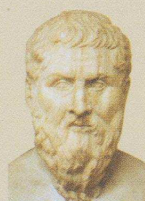
- 1 Zdůvodněte, proč renesance vznikla právě v Itálii.
- 2 O co usilovali renesanční umělci ve svých dílech? Jak se odlišovali od umělců z předchozích dob?

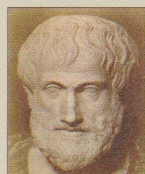

Pojem humanismus souvisí s latinskými slovy *humanitas*, lidskost a *humanus*, lidský.

SSC Jaké dva významy má dnes slovo humanista?

Platón

Aristotelés

Platón a Aristotelés patří mezi nejvýznamnější řecké filozofy. Z jejich díla vychází řada dnešních vědních oborů.

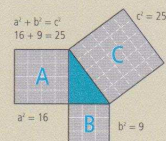

Schéma Pythagorovy (pythagorovy) věty

Ve kterém předmětu se setkáte s Pythagorovou větou o vztahu mezi stranami pravoúhelního trojúhelníka?

RENEŠANCE A HUMANISMUS

Touha poznávat svět je přirozená všem dobrým lidem

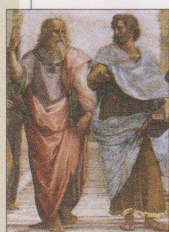
Proto bych si přál, aby byl pěkně a souměrně rostlý, aby projevoval sílu, lehkost a uvolněnost a aby ovládal všechna tělesná cvičení vhodná pro válečníky. V dvořanově vystupování musí být půvab. Přál bych si, aby byl v literatuře vzdělán víc než průměrně, aby ovládal nejen latinu, ale i řečtinu, v kterémžto jazyku bylo napsáno mnoho výtečných knih. Aby znal básníky a právě tak řečníky a dějepisce a byl zběhlý v psaní veršem i prózou, především v našem lidovém jazyce.

(Baldassare Castiglione [baldasare kastilione] (1478–1529), Dvořan)

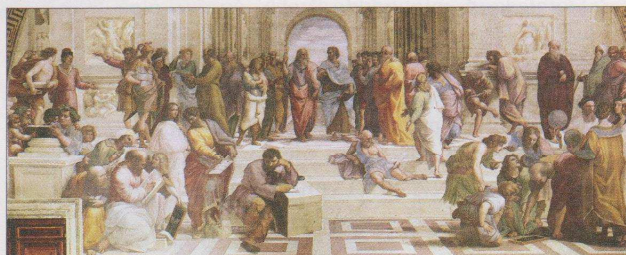
S Ověřte si význam slova **dvořan**. Jaké dovednosti a vlastnosti měl správný dvořan mít? Které dva jazyky se musel naučit, aby si mohl přečíst knihy v jeho době nejvíce oceňované?

Dvojčetem renesančního umění je humanistická vzdělanost

Humanismus vzniká ve stejném místě a ve stejnou dobu jako renesance. Vychází také z antiky. Vzdělání lidé studovali staré řecké a latinské knihy. Tyto učence, **humanisty**, zajímal především člověk a rozvíjení lidských schopností.

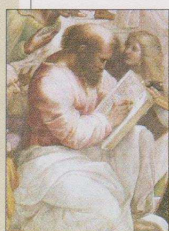

Platón a Aristotelés

Raffael Santí (1483–1520), Athénská škola

Které vědecké disciplíny rozvíjeli antičtí učenci zobrazení ve zvětšených detailech? U jednoho z nich vám pomůže k zodpovězení otázky předmět, který drží, a **M 116A**. U dalších využijte lištu. Zdůvodněte, proč právě Platón a Aristotelés stojí uprostřed celé kompozice. Co tím malíř vyjádřil?

Pythagorás

Ze kterých slov je pojem **humanismus** odvozen? **023**
 V čem se zájem humanistů odlišoval od zájmu středověkých učenců?

Ptolemaios

Čím se má řídit úspěšný politik?

Někteří humanisté se zaměřili na praktické záležitosti. V severoitalských městských státech často probíhaly boje o moc. **Niccolò Machiavelli** [nikolo makijaveli] shrnul své názory na to, jaké vlastnosti by měl mít úspěšný panovník:

Občasné, byť i přísné tresty jsou pro občany daleko milosrdnější než shovívavost vůči nepořádkům, která nutně musí skončit zle pro všechny – vražděním a loupením. Čemu tedy dát přednost – popularitě, či respektu? Obojí totiž sloučit v jedno nelze, tak jako oheň a vodu. Má-li se tedy panovník jednoho z toho zříct, pak je lepší oželet to první.

(Niccolò Machiavelli, Úvahy o vládnutí a vojenství)

K čemu vede shovívavost vůči nepořádkům podle Machiavelliho? Myslel si, že je možné být k lidem tvrdý, a zároveň jimi zůstat oblíben?

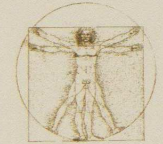
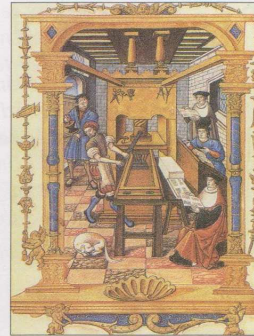

RENESSANCE A HUMANISMUS

Knihy se staly dostupnějšími než kdykoli dříve

Německý zlatník **Johannes Gutenberg** [johanes gutnberk] zdokonalil způsob, jakým šlo libovolně množit stránky knih. Při **knihtisku** se z kovu odlila zrcadlově obrácená písmenka. Z nich se do připravené přihrádky poskládal text dané stránky. Na stejně vysoká písmena se nanasla tiskařská barva. Pak už jen stačilo dát předlohu a papír do lisu.

⇨ **023** Kdo a jak množil knihy dříve? Jaké výhody oproti tomu měl knihtisk? Zkuste podle obrázku vysvětlit postup práce. Podle pracovních pomůcek odhadněte, čím se zabývají obě osoby v modrých oděvech. Co dělal člověk u lisu, aby se stránka vytiskla? Která osoba prohlíží čerstvě vytištěné stránky?

Zjistěte na internetových stránkách této vysoké školy, které obory se na ní studují. Tyto obory patří mezi humanitní vědy.

Muž, který zastavil Slunce a roztočil Zemi

Staré představy o prostoru, v kterém žijeme, rozbil polský učenec **Mikuláš Koperník**. Pozorováním oblohy a matematickými výpočty zjistil, že Země není středem vesmíru. Kniha o tomto objevu vyšla až na konci Koperníkova života. Jeho následovníci se museli potýkat s nepřiznání církve i nepochopením obyčejných lidí.

Který vědní obor se zabývá zkoumáním nebeských jevů? Proč si lidé dlouho mysleli, že se Slunce pohybuje a Země stojí? Najděte v textu větu, která říká, jakým způsobem na svůj objev Koperník přišel. Jak asi církev pohlížela na ty, kteří popírali její tvrzení, že Země je nehybným středem vesmíru? S pomocí obrázku vysvětlíte Koperníkovy představy o uspořádání vesmíru.

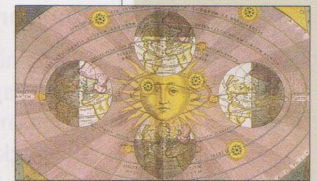

Schéma Koperníkovy teorie (17. stol.)

Renesance a humanismus ovlivnily i kulturu dalších zemí

Ve Španělsku napsal **Miguel de Cervantes** [migel de servantes] román **Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha** [don kichot de la manča]. Hlavním hrdinou je šlechtic popletený ze čtení dobrodružných románů o rytířích. Touží jako oni bojovat za pravdu a spravedlnost. Jeho příhody končí komicky neúspěšně. Vzbuzuje však úctu, protože se snaží uskutečnit své ideály. Většina „rozumných“ lidí se totiž o něco takového ani nepokusí. V Anglii tvořil svá díla největší světový dramatik všech dob **William Shakespeare** [vilijem šejkspír]. Je autorem komedií i tragédií. Dokázal mistrovsky vystihnout složité lidské povahy. Patří mezi ně například žárlivý **Othello** [otelo], nešťastně zamilovaný **Romeo a Julie** nebo přemýšlivý princ **Hamlet**.

M 104B Pohovořte o dalších významných renesančních památkách mimo Itálii.

Tiskařský stroj

Dnes už se knihy skládáním jednotlivých písmenek netisknou. Zjistěte z jiných zdrojů, na jakém principu tiskařské stroje fungují.

Shrnutí:

Humanisté byli vzdělanci, kteří studovali staré řecké a latinské spisy. Mnozí z nich patřili ve své době k významným spisovatelům. Z jejich zájmu o vědu vyplynula i řada nových objevů. Humanismus a renesance společně ovlivnily kulturu řady evropských zemí.

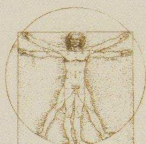

- 1 Zopakujte si jména slavných učenců a spisovatelů, se kterými jste se setkali v této kapitole. Přiřaďte k nim vždy obor, ve kterém se proslavili.
- 2 Autorem věty z nadpisu lekce je Leonardo da Vinci. Určete, k čemu mělo vzdělání podle mínění lidí v době renesance a humanismu především směřovat. Souhlasíte s touto větou i vy?

Socha Dona Quijota a jeho sluhy Sancha [sanča] Panzy, součást pomníku Miguela de Cervantesa v Madridu

Které dovednosti budete potřebovat, abyste mohli studovat v cizině?

Jmenujte podle fotografií, která cizokrajná jídla si naši renesanční šlechtici dopřávali.

Pár v renesančním oblečení

⇒ 105 Poznáváte, ve kterém městě byl snímek pořízen? Patří mezi naše památky na seznamu UNESCO. Zjistěte v jiných zdrojích, co to znamená a které další naše památky jsou na tomto seznamu uvedeny.

RENESEANCE A HUMANISMUS

Renesance a humanismus v Českém království

Ráno o 10 hodinách vstávám, ustrojím se a k Pánu Bohu pomodlím, něco sobě čtu, o 11 hodinách jeden doktor ku mně přichází a mně práva čte až do 12. Tu sobě lekci opětuji a něco sice čtu až do 13. potom jdu do šermířské školy, odtud na školu tance a v tom se až do 15 cvičím. O 16 obědvám, po stole na loutnu se hrát učím a potom až do 20 hodin něco sobě čtu aneb píši. O 20 zase do školy jdu a tu až do 22 zůstávám, potom večeřím, po večeři na loutnu hraji aneb sice na procházku s přáteli někde za bránu jdu a tak čas svůj zde trávím.

(Jednadvacetiletý český šlechtic Vilém Slavata, dopis poslaný ze Sieny r. 1593)

Která činnost se Slavatovi během dne několikrát opakovala? Který obor studoval? Jakému druhu umění se věnoval? Najděte v textu tělesná cvičení patřící ke šlechtickému vzdělání. Ze kterého města byl dopis odeslán?

M 104A Najděte je na mapě. Ve kterém dnešním státě leží?

Renesanční umění přinesli do našich zemí italští umělci a vzdělanci

Renesanční umělce začali ve větší míře zvat na svá sídla králové Matyáš Korvín a Vladislav Jagellonský. Později se renesanční životní styl stal módou i mezi šlechtou a bohatými měšťany. Středověké hrady byly přestavovány na pohodlné **zámky s arkádami**. Šlechtická společnost se procházela v okrasných zahradách. Zdi šlechtických sídel i měšťanských domů zdobila **sgrafita**. Pokoje příjemně vyhřívala kachlová kamna.

Zdůvodněte, proč si zvali naši šlechtici umělce právě z Itálie. **M 105** Které typy staveb u nás v době renesance vznikaly? **S** Ověřte význam slov **arkády** a **sgrafita**. ⇒ **105** Najděte tyto prvky na ukázkách renesančních staveb. **C 091** a **M 090C** Vyvodte, proč se renesance projevila dříve na Moravě než v Čechách.

Cestování mění životní styl

Od poloviny 16. století se stalo zvykem, že mladí šlechtici podnikali cestu na zkušenou do ciziny. Nejčastěji pobývali v Itálii. I doma se pak obklopovali krásnými věcmi. Na jejich jídelníčku se objevovala cizokrajná jídla. Nosili šaty podle nejnovější módy.

Podle čeho lze poznat, že portrétovaný muž je šlechtic? Porovnejte, v čem se oděv dítěte podobal oblečení dospělé ženy. Popište šaty a další módní doplňky, které ženu a dívku zdobí.

Marie Manrique [manrike] de Lara z Pernštejna s dcerou

Vilém z Rožmberka

Začala doba šlechtického podnikání v českých zemích

Ukazovat se ve společnosti stálo peníze. Kdo chtěl v životě uspět, musel dobře vypadat a mít odpovídající vzdělání. Nepostradatelné bylo i chování na náležité společenské úrovni. Šlechtici, kteří zastávali významné úřady, si stavěli honosné **paláce** v blízkosti Pražského hradu. Na ohromné výdaje jim nestačily příjmy, které vybrali od poddaných na svých panstvích. Proto se snažili získat peníze jinak.

Obrázek č. 7 e – Tematický celek „Renesance a humanismus“

RENEŠANCE A HUMANISMUS

Ke kterému hospodářskému oboru se vztahují první dvě vyobrazení? Který je zachycen na dobové rytině? Zkuste alespoň u jedné činnosti vysvětlit, proč přinášela velké zisky.

Rybník Rožmberk

Česky, nebo latinsky?

Nechť jiní knihy nové v latině píší a římský jazyk, vody do moře přilévajíce, šíří, já když knihy v českou řeč překládám, chudého chci raději obohatit, než se k bohatému špatnými dárky lísat. Vím, že jsem Čech, chci se latině učit, ale česky i psát i mluvit.

(Viktorín Kornel ze Všehrd, kolem r. 1495)

Který jazyk nazývá autor římský? Zvažte, k čemu byla tehdejšími lidem latina užitečná. Uveďte příklady, kdy byla vhodnější čeština.

Čeští humanisté zprvu psali svá díla latinsky. Kromě náboženské literatury vznikaly hlavně odborné knihy. V průběhu 16. století se někteří naši vzdělanci rozhodli psát česky. K rozvoji českého jazyka došlo v této době také díky rozšiřování knihtisku. Předním českým nakladatelem tohoto období se stal Daniel Adam z Veleslavína. Jeho knihy zůstaly na dlouhou dobu vzorem spisovné češtiny. Kromě vědeckých a náboženských děl lidé četli i zábavné knížky. Opakovaně bylo vytištěno například oblíbené vypravování o českých dějinách *Kronika česká*.

C 105 Vyjmenujte obory, jimž byly věnovány odborné spisy našich humanistů. Proč někteří z nich volili při psaní místo latiny rodný jazyk? Co dělá nakladatel? Zdůvodněte, proč se pro češtinu 16. století vžilo označení „veleslavínská“. **C 105** Zjistěte, kdo sepsal pravidla českého jazyka pod názvem *Gramatika česká*. Kterou podobnou knihu dnes používáte? Proč se zavedením knihtisku vzrostla potřeba sjednotit pravopis? **C 105** Jak se jmenovala první česky tištěná kniha? Kdo napsal dílo *Kronika česká* a kdy to bylo?

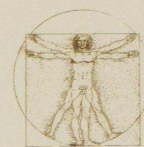
Shrnutí

V našich zemích zanechala renesance viditelné stopy na podobě řady zámků a měst. Mnozí humanisté přispěli k rozvoji českého jazyka a literatury.

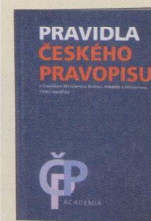

- 1 Popište, jak se renesanční doba projevila v životě české šlechty.
- 2 Uveďte aspoň dvě příčiny vzrůstajícího počtu česky psaných knih v 16. století.

Náš největší rybník postavil Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan v letech 1584–1589. Je jedním z řady vodních děl, kterými se Krčín proslavil. Zdůvodněte, proč se rybník jmenuje právě takto.

M 105 Ve které části naší země leží?

Jaké je české synonymum slova gramatika? Co v gramatikách najdeme? Ve kterých případech nám mohou pomoci?

Jmenujte případy, kdy se používá spisovná čeština. Kde ji využíváte vy?

Dokázali byste uvést jako příklad někoho, koho by bylo možné díky jeho vytříbené češtině označit za „veleslavína“ naší doby?

Obrázek č. 8 – *Ferdinand Habsburský podává květinu své ženě Anně Jagellonské*